

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Θεσσαλονίκη:
έξι μήνες
μετά τό σεισμό

1948 ή εξάρτηση τής Ελλάδας
καί ό ρόλος τών ΗΠΑ

Ἕνανέωση τής ἀριστερᾶς
δεξαεῖα πρώτη

Γιά τήν
ἐπιθετικότητα:
ή ἱστορία
μιάς ἔρευνας

Μαριάνας Δήτσα, Ἐπαντα τά ἀθάνατα, Ἄγγελου Ἐλεφάντη, «Σέ πείσμα τής ἰντελιγκέντσιαι τοῦ Κολωνακίου» ● Γιώργος Ριζούλης, Θεσσαλονίκη: ἕξι μήνες μετά τό σεισμό Πέτρου Εὐθυμίου, Ἄνανεωτικός χώρος – ή κρίση καί δυνατότητες γιά τήν ὑπέρβασή τής, Ἄγγελου Ἐλεφάντη, Ἐνότητα πού διασπᾶ καί διάσπαση πού ἐνώνει, Τάκη Παπᾶ, Ἐαμογένεια καί ή ἀνάγκη ἀριστεροῦ μετώπου ● Δαμιανοῦ Παπαδημητρόπουλου, Ἡ Κίνα, ή ΕΣΣΔ, ό Εὐρωκομμουνισμός (ἴσως κι ἐμεῖς), Γιώργου Καρατζόγλου, 1948: Ἡ ἐξάρτηση τής Ελλάδας καί ό ρόλος τών ΗΠΑ, Ἡλία Κούβελα, Περί ἐπιθετικότητας: ή ἱστορία μιάς ἔρευνας ● Masud Khan, Ἡ πορνογραφία καί ή πολιτική τής ὀργῆς καί τής ἀνατροπῆς, Σάρρα Καφάτου, Ἡ σύγχρονη ἀμερικανική προοδευτική ποίηση, Εὐας Κόκκραρτ, Ὁ ἀφηρημένος ἐξπρεσιονισμός, ὄπλο τοῦ ψυχροῦ πολέμου ● Ρέας Γαλανάκη, Ἡ σχέση Οἰδίποδα – Ἄπόλλωνα στό «Κιβώτιο» τοῦ Ἄρη Ἀλεξάνδρου ● Νέα Βιβλία – Περιοδικά, Εὐρετήριο τ. 16-23, Ἄλληλογραφία.

Μηνιαία ἐπιθεώρηση ● τεῦχ. 23 ● Δεκέμβριος 1978 ● 60 δρχ.

ο πολιτης

μηνιαία επιθεώρηση Δεκέμβριος 1978, 60 δρχ.

Κέκροπος 2, Αθήνα (Πλάκα), τηλ. 3245332

περιεχόμενα

Άριστείδης ΜπαλτάςΜιά πρόσκληση (ή πρόκληση)	2
Μαριάννα Δήτσα"Απαντα τὰ ἀθάνατα	6
Άγγελος Έλεφάντης«Σέ πείσμα τῆς ἰντελλιγκέντσιαις τοῦ Κολωνακίου»	9
Γιώργος ΡιτζούληςΘεσσαλονίκη: ἕξι μῆνες μετὰ τό σεισμό	14
Πέτρος ΕὐθυμίουΑνανεωτικός χώρος – ἡ κρίση καί δυνατότητες γιά τήν ὑπέρβασή της	16
Άγγελος ΈλεφάντηςἘνότητα πού διασπᾶ καί διάσπαση πού ἐνώνει	21
Τάκης ΠαπῆςἘαμογένεια καί ἡ ἀνάγκη ἀριστεροῦ μετώπου	25
Δαμιανός ΠαπαδημητρόπουλοςἩ Κίνα, ἡ ΕΣΔ, ὁ Εὐρωκομμουνισμός (ἴσως κι ἐμεῖς)	29
Γιώργος Καρατζόγλου 1948:	Ἡ ἐξάρτηση τῆς Ἑλλάδας καί ὁ ρόλος τῶν ΗΠΑ (ἀπό τὰ ἀρχεῖα	
τοῦ ἀμερικανικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν)	34
Ἡλίας ΚούβελαςΠερί ἐπιθετικότητας: ἡ ἱστορία μιᾶς ἔρευνας	39
Σάβρα ΚαφάτουἩ σύγχρονη ἀμερικανική προοδευτική ποίηση	42
Εὔα ΚόκραρτὉ ἀφηρημένος ἐξπρεσιονισμός, ὄπλο τοῦ ψυχροῦ πολέμου	46
Masud KhanἩ πορνογραφία καί ἡ πολιτική τῆς ὀργῆς καί τῆς ἀνατροπῆς	54
Ρέα ΓαλανάκηἩ σχέση Οἰδίποδα – Ἀπόλλωνα στό «Κιβώτιο» τοῦ Ἄρη Ἀλεξάνδρου	63
Νέα Βιβλία, Περιοδικά		70
Εὐρετήριο τευχ. 16-23		74
Ἄλληλογραφία		76

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: ἐξάμηνη 300 δρχ., ἐτήσια 550. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εὐρώπης: ἐξάμηνη 400 δρχ., ἐτήσια 750. ΗΠΑ - Καναδάς (ἀερ.): ἐξάμηνη 500 δρχ., ἐτήσια 900 ■ Γιά Ὄργανισμούς, Τράπεζες, Ἄνων. Ἐταιρεῖες: ἐξάμηνη 500 δρχ., ἐτήσια 1.000 ■ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ-ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 32.45.332 ■ Γιά ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Ταχυδρ. Θυρίδα Νο 1762, πλ. Συντάγματος, Αθήνα

Ἐκδότης, «Σ. Δελέγκας καί Σία Ο.Ε.» Διευθυντής: Ἄγγελος Έλεφάντης ● Φωτοστοιχειοθεσία: «Φωτοκύνταρο ΕΠΕ. Βασ. Ἀλεξάνδρου 2 – Χίλτον, τηλ. 748314 ● Ἐκτύπωση, Ἄφοι Ρόμπολα ΕΠΕ, Τατοῖου καί Μπιζανίου 3, Μεταμόρφωση Ἀττικῆς, τηλ. 2754328 ● Φωτογραφική ἐπιμέλεια, Ναπολέων Τζανέτος.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Μιά πρόσκληση (ή πρόκληση)

Γιατί ή αναδημοσίευση ενός άρθρου που δημοσιεύτηκε στά πρώτα τεύχη του «Πολίτη» (Ιούλιος 1976, τεύχ. 3 - 4);

Γιατί τά ερωτήματα και τά ζητήματα που κατέγραφε τό άρθρο εκείνο, σχετικά μέ τό ρόλο των προοδευτικών διανοουμένων, παραραμένουν άκέραια.

Έτσι, ενώ ό «Πολίτης» συμπληρώνει ζωή τριών τόμων (23 τεύχη), ό καλύτερος τρόπος νά ελέγξει κανείς την πορεία του, είναι νά ξαναφέρει στό του του εκείνο τό παλιό ερώτημα: τί επιδιώξαμε και τί πετύχαμε, έμείς οι προοδευτικοί διανοούμενοι, όσοι συμβάλαμε στην έκδοση του «Πολίτη», ενός περιοδικού της προοδευτικής διάνοησης;

Η άπάντηση άνήκει στους αναγνώστες· τά στοιχεία είναι σέ όλους γνωστά: ή ίδια ή ύλη του περιοδικού, που κάνει κάποιους νά είναι φίλοι ή αντίπαλοι του. Για όλους λοιπόν, άς πούμε σαν απόλογισμός για τό νέο έτος, ισχύει ή πρόσκληση και ή πρόκληση: έμείς και τό εργατικό κίνημα, έμείς και τά ποικίλα κινήματα κοινωνικής κριτικής που αναπτύσσονται στον τόπο μας.

Πολλοί από έμάς, τους προοδευτικούς διανοούμενους, δηλώνουν μαρξιστές (ή και μαρξιστές). Σάν τέτοιοι, θα έπρεπε νά είναι περίπου ύποχρεωμένοι νά αναγνωρίσουν ότι κινητήρια δύναμη της ιστορίας είναι ή πάλη των τάξεων (ύπογραμμίζω: των τάξεων, όχι των μυστικών ύπηρεσιών —ΣΙΑ κ.λπ.— και των πρακτόρων τους, όχι των κομμάτων, των πολιτικών άρχηγών και των ένγένει εκπροσώπων, όχι των βασιλοχουντικών και των προβοκατόρων, αλλά των τάξεων). Και αύτή ή θεμελιακή άρχή, μεταφερόμένη στα καθ' ήμάς, θα σήμαινε ότι ή βασική διαίρεση της έλληνικής κοινωνίας δεν είναι ή διαίρεση σε δεξιούς, κεντρώους και άριστερους. Η βασική διαίρεση της έλληνικής κοινωνίας είναι ή διαίρεσή της σε τάξεις. Όμως, είμαστε ύποχρεωμένοι νά παρατηρήσουμε ότι τούτη ή θεμελιακή άρχή πολύ λίγο έχει ληφθεί ούσιαστικά και έμπρακτα ύπόψη από τους έλληνες προοδευτικούς διανοούμενους που δηλώνουν μαρξιστές. Σίγουρα οι λόγοι είναι πολλοί και ή εξήγηση σύνθετη. Έντελώς ένδεικτικά, ανάμεσα στους αντικειμενικούς λόγους, μπορούμε νά αναφέρουμε την μεγάλη κοινωνική κινητικότητα, την παλλαϊκότητα όρισμένων έκδηλώσεων, τή συχνότητα των πολιτικών κρίσεων, των έξωτερικών έπεμβάσεων, των πραξικοπημάτων κ.λπ. —λόγοι που παρήγαγαν μιá εικόνα κοινωνικής «ασάφειας» σχετικά μέ την έδώ ταξική διάρθρωση, και έμοιαζαν νά δείχνουν ότι κάπου «άλλου» βρίσκεται ή κινητήρια δύναμη της έλληνικής κοινωνίας. Πέρα άπ' αύτά, ή βιαιότητα των πολιτικών συγκρούσεων, ή ταύτιση, από την μεριά της έξουσίας, σχεδόν κάθε αντιπολιτευόμενης φωνής μέ τον κομμουνισμό, και ή προσπάθεια βίαιης καταστολής της, άμβλυναν, μέσα από τά ίδια τά πράγματα, μέσα από την άμείλικτη καθημερινή πραγματικότητα των έξοριών, των φυλακών, των βασανιστηρίων, μέσα από την ανάγκη ένότητας άπέναντι στην άμεσότητα του ύλικού έχθρου, άμβλυναν λοιπόν την αναγκαιότητα πραγματικής ιδεολογικής σύγκρουσης, εξαφάνιζαν ούσιαστικά τή δυνατότητα όροδέτησης του πραγματικού, δηλαδή του επαναστατικού μαρξισμού και των προοδευτικών, ίσως, ιδεολογιών, αλλά ιδεολογιών που του ήταν ξένες, δηλαδή, σε τελευταία άνάλυση, αντίπαλες.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

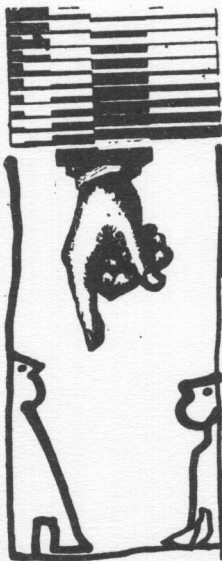
“Έτσι, πέρα από την ίδια την «ασάφεια» της ελληνικής κοινωνίας, ή ιδιαίτερη βία του κρατικού (και όχι παρακρατικού) μηχανισμού επικαθόριζε την ασάφεια των ιδεών των προοδευτικών διανοουμένων για αυτή την κοινωνία. Σχεδόν όλοι όσοι ασχολήθηκαν με την μελέτη της πήραν ούσιαστικά τόν δημοσιολογικό και τόν δημοσιογραφικό δρόμο και όχι τόν δύσκολο επιστημονικό δρόμο, αυτόν που θα ανάδειχνε τις ταξικές αναγκαιότητες και αυτής της ίδιας της κοινωνικής «ασάφειας». Τελικά ο μαρξισμός των προοδευτικών διανοουμένων δεν ήταν και δέσμευση απέναντι σε ένα σύστημα έννοιων ταξικά και επιστημονικά καθορισμένων. Ήταν μόνο πολιτική δέσμευση ενάντια στον κρατικό μηχανισμό και τη βία του.

Και νά τὸ πρῶτο ἐπίπεδο τῆς πρόκλησης. Ἡ εἰσβολὴ τῆς ἀγωνιζόμενης βιομηχανικῆς ἐργατικῆς τάξης στὸ προσκῆνιο τῆς πολιτικῆς ζωῆς μᾶς τοποθετεῖ μπροστὰ στὸ δῆλημα: Εἶμαστε ἐτοιμοὶ νὰ πετάξουμε στὸ καλάθι τῶν ἀχρήστων ὅλες τις δημοσιογραφικὲς (καὶ ταξικὰ οὔτε οὐδέτερες, οὔτε ἀθῶες) ἀντιλήψεις μας γιὰ τὴν κίνηση τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας; Ὅπως καὶ ὅλες τις σοβαροφανεῖς «θεωρίες» ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἢ οἰκοδομήθηκαν στὴ βάση αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων, λογουχάρη γιὰ τὴν «ἐξαφάνιση» τῆς ἐργατικῆς τάξης, τὴν «ἐπιστημονικοτεχνικὴ ἐπανάσταση» καὶ τὴ «συγχώνευση» διανοητικὰ καὶ χειρονακτικὰ ἐργαζομένων, τὴ «δράκα τῶν ἐπιόρκων ἀξιωματικῶν» ποὺ μὲ τὴν καθοδήγηση τῆς ΣΙΑ ἔκαναν τὸ πραξικόπημα κ.λπ. κ.λπ.; Μὲ ἄλλα λόγια, εἶμαστε σὲ θέση νὰ πάρουμε *στά σοβαρὰ* τὴ σημερινὴ κίνηση τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ νὰ δοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ κίνηση εἶναι συνώνυμη μὲ τὴ συγκρότησή της σὲ τάξη, τελικὰ τάξη γιὰ τὸν ἑαυτὸ της; Εἶμαστε ἐτοιμοὶ παραπέρα νὰ δοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ τάξη (μαζὶ μὲ τοὺς ἀγρότες ποὺ παράγουν αὐτὰ ποὺ τρῶμε) εἶναι ἡ μόνη γνήσια *ἐθνικὴ τάξη*; Δηλαδή ἡ τάξη ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ξένα δεκανίκια, ποὺ, στὸ βαθμὸ ποὺ συγκροτεῖται σὲ τάξη γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, μπορεῖ, *μόνο αὐτὴ* καὶ μόνο τότε, νὰ θέσει καὶ νὰ λύσει ὅλα τὰ βασικὰ φλέγοντα καὶ χρόνια προβλήματά μας —ἐθνικὴ ὑποτέλεια, ἀποδορυφοροποίηση, Κυπριακὸ, ὀλόπλευρη στήριξη στὶς δικές μας δυνάμεις, ριζικὴ ἀναδόμηση τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας σὲ μιὰ ἐθνικὴ βάση; Τελικὰ, ὅτι πραγματικὰ πρόκειται γιὰ τὴν δυνάμει *ἡγετικὴ τάξη* τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας;

Βέβαια, ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι καινούρια. Εἶναι πράγματα ποὺ ἔχουν εἰπωθεῖ χιλιάδες φορές, πράγματα ποὺ εἴτε ἔχουν «ἀπορριφθεῖ» εἴτε ἔχουν μετατραπῆ σὲ θρησκευτικὰ δόγματα. Πάντως ἕνα εἶναι σίγουρο: ἡ ὑπαρξὴ τῆς σημερινῆς κίνησης τῆς ἐργατικῆς τάξης ξαναθέτει ἀντικειμενικὰ στὸ προσκῆνιο, εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι, αὐτὰ τὰ «γνωστὰ» πράγματα. Παραπέρα, ἡ εἰσβολὴ τῆς στοῦς χώρους μας *ἀναγκάζει* ἐμᾶς, τοὺς προοδευτικοὺς διανοομένους, πάλι εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι, μὲ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, ἔτσι ἢ ἄλλιως, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, κραυγαλέα ἢ σιωπηρὰ, νὰ τοποθετηθοῦμε πάνω σ’ αὐτὰ. Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ πρῶτου ἐπιπέδου τῆς πρόκλησης.

Ὅμως τὸ πράγμα δὲν τελειώνει ἐδῶ. Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι πρόβλημα γνωσιολογικῆς ἀναφόρας, καὶ δὲν ἀρκεῖ νὰ δηλώσουμε ἢ νὰ διακηρύξουμε «πιστεύουμε εἰς τὸν μαρξισμόν» (ἢ *καὶ* εἰς τὸν μαρξισμόν) καὶ ὅτι, ὄντως, μὲ τις δικές του ἔννοιες πορεύεται ἡ σκέψη μας. Ἄν σκαλίσουμε λίγο παρακάτω, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι μᾶς ἐπιφυλάσσονται ἐκπλήξεις ἴσως ὀδυνηρές, ὅτι τὸ πρόβλημα ἀρχίζει ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Ἄς ἐξηγηθοῦμε. Τίθεται τὸ φαινομενικὰ ἀπλό καὶ εὐλόγο ἐρώτημα: Ποιὲς εἶναι οἱ συνθήκες, ποιὲς εἶναι οἱ *ἰδεολογικὲς καὶ πρακτικὲς προϋποθέσεις*, ὥστε πραγματικὰ νὰ ἐνεργοποιηθοῦν στὰ κεφάλια μας οἱ παραπάνω ἀλήθειες, ὥστε νὰ ἀποκτήσει ὑλικὴ ὑπόσταση, νὰ γίνει κινητήρια γιὰ μᾶς δύναμη τὸ δῆλημα ποὺ ἐπισημίναμε; Ἄς δοῦμε τὸ πράγμα ἀπὸ πῶς κοντὰ.

Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά, ὑπάρχει ἡ κίνηση τοῦ βιομηχανικοῦ προλεταριάτου, ὑπάρχουν οἱ χειρόνακτες προλετάριοι, ὑπάρχουν οἱ ἀπεργοί. Μὲ τὴ γνωστὴ λίγο πολὺ κατάστασή τους: σχετικὰ χαμηλὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο, ἀποσπασματικὲς σὲ μεγάλο βαθμὸ γνώσεις γιὰ τὴ σημερινὴ γενικὴ κατάσταση, ἀτέλειες στὸν τρόπο ἔκφρασης. Τέλος μὲ βαθμὸ πολιτικῆς συνειδητοποίησης (ὅπως τουλάχιστο τὴν

τοῦ Jan Miodovzenik

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

έννοούμε εμείς) γενικά τόσο μικρό ώστε να μπορούμε να πούμε, χωρίς πολλά περιθώρια λάθους, ότι το μόνο που ξέρουν είναι ότι έχουν δίκιο να αγωνίζονται.

Από την άλλη μεριά, είμαστε εμείς, οι διανοητικά εργαζόμενοι προοδευτικοί διανοούμενοι. Με το πολιτιστικό επίπεδο και τις σπουδές μας (ένδεχόμενα και στο έξωτερικό), με τη δυνατότητα κίνησής μας στις διάφορες επιστημονικές και καλλιτεχνικές σφαίρες, με τη γνώση μας των κλασικών, με την πολιτικοποίησή μας. Η διαφορά είναι τόσο εμφανής, ή απόσταση τόσο μεγάλη, ώστε να τολμάει κανείς να πει ότι στην ουσία πρόκειται για *ταξική απόσταση*, για *ταξική διαφορά*.

Προφανής ίσως διαπίστωση αλλά μεγάλη κουβέντα. Σίγουρα θυελλες διαμαρτυριών, τόνοι επιχειρημάτων, όργη και περιφρόνηση θα επιστρατευθούν να την κατακεραυνώσουν. Και είναι περίπου σίγουρο ότι —πέρα από τον πρωτογονισμό και την απλοϊκότητα μιάς τέτοιας ξερής διαπίστωσης— ολόκληρο το όπλοστάσιο των διαμαρτυριών και επιχειρημάτων θα οικοδομηθεί στη βάση της πολιτικοποίησής μας, της αποδειγμένης εμπρακτα προοδευτικότητάς μας, στο όνομα των αγώνων και των προσωπικών θυσιών μας. Με άλλα λόγια στη βάση της *ήσυχης συνείδησής μας* που μάς παρηγορεί πώς στα χρόνια της χούντας και παλαιότερα αποδείξαμε *εμπρακτα* την προοδευτικότητά μας. (Μήπως τα στρατοδικεία, οι φυλακές, τα ξερονήσια δεν τὰ γέμισαν ούσιαστικά φοιτητές, επιστήμονες, στελέχη πολιτικών κομμάτων, δηλαδή ή προοδευτική διάνοηση, άνθρωποι από μās;)

Αλλά γιατί προβλέπεται τόση φασαρία; Απλούστατα γιατί αυτή ή διατύπωση καθορίζει ως ιδεολογική και πρακτική προϋπόθεση για να ενεργοποιηθεί πρακτικά το δίλημμα που αναφέρθηκε, και υπαγορεύει ως περιεχόμενο τής απαίτησης να πάρουμε στα σοβαρά τη σημερινή κίνηση του βιομηχανικού προλεταριάτου, *την ύποταγή μας*, κοινωνικά (δηλαδή σαν προοδευτικοί διανοούμενοι) στις σημερινές ανάγκες και απαιτήσεις αυτής τής κίνησης.

Και εδώ βρίσκεται ή πραγματική πρόκληση. Μιά τέτοια ύποταγή ούσιαστικά απαιτεί να αναποδογυρίσουμε περίπου όλα όσα κάναμε μέχρι σήμερα, όλα όσα πιστεύαμε σωστά. Ούσιαστικά απαιτείται να αλλάξουμε χώρο κίνησης και πλαίσιο αναφοράς. Να εγκαταλείψουμε (έστω μόνο με το μυαλό μας) το κέντρο τής Αθήνας και τὰ εκεί τεκταινόμενα και να μεταφερθούμε (έστω και νοερά) σε απόμακρους και άγνωστους εργατικούς χώρους —τόπους δουλειάς και κατοικίας. Να πάψουμε να αναφερόμαστε στα πολιτικά πράγματα, στις διαμάχες των κομμάτων (στη Βουλή ή στο έσωτερικό τους), στην πολιτική, καλλιτεχνική και πνευματική κίνηση του κέντρου τής Αθήνας *σαν πράγματα καθεαυτά και αυτόνομημένα*. Απαιτείται να δούμε αυτά τὰ ίδια πράγματα από τή σκοπιά, από τὸ φίλτρο των προοπτικών και των δυσκολιών ανάπτυξης τής κίνησης τής εργατικής τάξης. Να πάψουμε δηλαδή να δίνουμε στις άπεργίες τή σημασία δευτερεύουσας εϊδησης φιλανθρωπικής απόχρωσης που συνήθως τής δίνουν οι προοδευτικές εφημερίδες. Και να δούμε στις εργατικές κινητοποιήσεις τήν μήτρα απ' όπου γεννιούνται νέες σχέσεις, σχέσεις άπελευθέρωσης, σχέσεις που υποθηκεύουν τὸ ίδιο τὸ δικό μας μέλλον. Μόνο έτσι θὰ πάψει και ή «πολιτική πρακτική» του άντιπολιτευτικού καταγγελιολογικού σχολιασμού των κυβερνητικών πράξεων. Δηλαδή τελικά τὸ *παράπονο* ότι ή έξουσία δεν κάνει καλά τή δουλειά της, ότι στενεύει τὰ δημοκρατικά περιθώρια, ότι δεν «βλέπει» τούς κινδύνους που άπειλοῦν τελικά και αυτή τήν ίδια. Θα μπορέσει δηλαδή να άναληφθεί ή προσπάθεια άνάλυσης *των άντικειμενικών άναγκαιοτήτων*, των καθορισμένων από τήν πορεία τής ταξικής πάλης, όπου έγγράφεται ή κυβερνητική πολιτική και οι επιμέρους πράξεις τής.

Και όλα αυτά τὰ τόσο πολλά (ή τόσο λίγα) δένονται και εξαρτῶνται από τή θεμελιακή άπαίτηση να αλλάξουμε τήν εικόνα που έχουμε για τὸν έαυτό μας και τὸ ρόλο μας, να ύποσκάψουμε ριζικά τὰ θεμέλια τής ήσυχης άντιστασιακής μας συνείδησης, να άναγνωρίσουμε τελικά και να άντιμετωπίσουμε συνειδητὰ τούς

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

ταξικούς προσδιορισμούς αυτών των θεμελίων. Έργο βαρύ, πού ο φόβος ανάληψής του θα οικοδομήσει συστήματα άπώθησης, όλόκληρους μηχανισμούς άμυνας, αυτόπροστασίας, δικαιολόγησης και αυτόδικαίωσης.

Και ίσως ένόψει τέτοιων άμυντικών μηχανισμών, χρειάζεται μια από τὰ πριν διευκρίνιση. Όσα προηγούνται δέν θέλουν με κανέναν τρόπο να «θεοποιήσουν» την έργατική τάξη και να την αναγάγουν σε φιλοσοφική λίθο των σημερινών μας προβλημάτων. Ακόμη λιγότερο δέν θέλουν να δημιουργήσουν συμπλέγματα έννοχης και άλυσίδες τύψεων στους προοδευτικούς διανοούμενους. Τò πρόβλημα δέν είναι ήθικό, είναι πρόβλημα κοινωνικό και πολιτικό, δηλαδή ταξικό. Παραπέρα, όσα προηγούνται θέλουν, σε τελευταία άνάλυση, να *άναδείξουν* τή σημασία, τò ρόλο, την άνάγκη ύπαρξης, άρα και την εύθύνη, των προοδευτικών διανοομένων. Τò έλληνικό λαϊκό κίνημα ούδέποτε ύστέρησε σε άγωνιστικότητα, παλικαριά, πρωτοβουλίες, ήρωισμούς ή θυσίες. Άν του έλειψε κάτι, αυτό ήταν επαναστάτες διανοούμενοι, με όλη τή σημασία αυτών των δύο λέξεων. Δηλαδή διανοούμενοι πού να μην επιδιώκουν, συνειδητά ή άσυνειδητα, να *χρησιμοποιήσουν* τò κίνημα για δικούς τους σκοπούς, αλλά διανοούμενοι πού να τοποθετούνται *άνεπιφύλακτα* στην ύπηρεσία του, να ύποτάσσουν τις κοινωνικές και τις προσωπικές προοπτικές τους στις άπαιτήσεις και τις άνάγκες τής όλόπλευρης άνάπτυξης του και να γίνονται έτσι ικανοί να συνοψίζουν και να διατυπώνουν τις έμπειρίες και τις άγωνιστικές πρωτοβουλίες του, ώστε αυτό να προχωράει παραπέρα. Τελικά, μόνο αν ύπάρξουν τέτοιοι διανοούμενοι είναι δυνατό κάποτε να σταματήσει ή σισούφια προσπάθεια του έλληνικού λαού, και να κερδίσει αυτός εκείνη τή νίκη πού θα είναι και ή πρώτη συνθήκη τής όλόπλευρης άπελευθέρωσής του.

Τούτο τò κείμενο τελικά θέλει μόνο απλά να έντοπίσει την *προϋπόθεση* για την ύπαρξη τέτοιων διανοομένων, και τις βαριές άπαιτήσεις πού αυτή επιβάλλει στα φτερουγίσματα του θεωρητικού νου τής σημερινής προοδευτικής διάνοησης. Τίποτε παραπάνω, και αυτό ήδη είναι πολύ. Η πληρωμή αυτού του τιμήματος, ή πραγματοποίηση ή όχι αυτής τής προϋπόθεσης θα δείξει αν ή σημερινή είσβολή τής έργατικής τάξης στους χώρους μας θα παραμείνει πρόκληση ή θα μετατραπεί σε πρόσκληση όπου θα άπαντήσουμε καταφατικά.

Και για να τελειώνουμε, λίγα λόγια και για τò ίδιο τούτο τò κείμενο. Η παρούσα πολιτική στιγμή βρίσκεται —και δέν είναι τυχαίο— στον άστερισμό τής προβοκατορολογίας, δηλαδή των προκλήσεων. Παράλληλα, ο *Πολίτης*, είτε τò θέλει είτε όχι, είναι περιοδικό τής σημερινής προοδευτικής διάνοησης. Τα δυο αυτά δεδομένα συνιστούν έναν άκατανίκητο πειρασμό: την προκλητική γραφή ένός κειμένου πού φιλοδοξεϊ να ταραξει λίγο τὰ νερά τής ήσυχης προοδευτικής συνείδησης. Άλλά και κάτι άκόμη. Η συγγραφική συμμετοχή σε ένα περιοδικό όπως ο *Πολίτης* άποτελεί άντικειμενικά, στις παράξενες έλληνικές συνθήκες, και στοιχείο κοινωνικής άνάδειξης του γράφοντος στο χώρο τής προοδευτικής διάνοησης. Διαδικασία άνεξέλεγκτη και ένδεχόμενα επικίνδυνη. Έτσι ο προκλητικός χαρακτήρας τούτης τής γραφής ίσως άποτελεί άνεπαρκές —και ίσως διφορούμενο— μέσο άμυνας άπέναντι σε μια τέτοια άνεξέλεγκτη διαδικασία. Ό διφορούμενος χαρακτήρας μιās τέτοιας άμυνας έγκειται στο γεγονός, πού δέν θα πέρασε άπαρατήρητο από τόν άνανγώστη, ότι ο γράφων άνήκει κι αυτός προφανώς στην περι ής ο λόγος διάνοησης. Με άλλα λόγια, ότι ή παρούσα έγγραφη πρόκληση (ή πρόσκληση σε συγκεκριμένη συζήτηση) άποτελεί πριν απ' όλα και διατύπωση της για τόν ίδιο τόν γράφοντα.

του Jan Mtdozeniec

Άριστείδης Μπαλτάς

Δια γυμνου οφθαλμου Δια γυμνου οφθαλμου

“Απαντα τά άθάνατα...”

7η Πανελλήνια Έκθεση Βιβλίου

Ο χώρος του Ζαπλείου είναι ίσως ό μοναδικός χώρος τής Αθήνας όπου μαζεύεται πολύς κόσμος - πάρα πολύς. Όπου ή κομματιασμένη ζωή τής μεγαλούπολης ξανασυντίθεται άθροιστικά σ' έναν όγκο, τριμελείς - τετραμελείς μονάδες πού σουλατσάρουν ή μιά δίπλα στήν άλλη, ρίχνοντας λοξές ματιές στό τελευταίο μοντελάκι τής συνοικιακής μπουτίκ. Η περιγραφή ενός κυριακάτικου πρωινού στό Ζάπλειο προσφέρεται για ήθογραφικό διήγημα, τώρα πλέον.

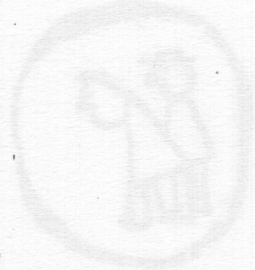
Κάθε χρόνο τέτοια εποχή, άνοίγει ή Πανελλήνια Έκθεση Βιβλίου πού συγκεντρώνει τεράστιο αριθμό επισκεπτών: τύφλα νάχουν τά σχεδιαζόμενα έκπολιτιστικά κέντρα, οί πινακοθήκες. Φαίνεται πώς οί οργανωτές της δέν ξέρουν μιά άπλούστατη λεπτομέρεια: πώς τό κοινό πού θά τήν επισκεφτεί είναι οί κατεξοχήν μόνιμοι κυριακάτικοι θαμώνες του Ζαπλείου - μόνιμοι μέ τήν έννοια ότι προέρχονται από τήν ανεξάντλητη μικροαστική μάζα τής σύγχρονης Αθήνας. Έτσι άν τήν έκθεση τήν έστησαν στό πρότυπα π.χ. τής άμέσως προηγούμενης «Τό Σύγχρονο Σπίτι», μέ σκοπό νά προσελκύσουν λαό, έκαναν άχρηστους κόπους: ό λαός είναι προσκεκλημένος και έξασφαλισμένος στόν χώρο αυτό: φρόντισαν γι' αυτό οί εργολάβοι μας τά τελευταία χρόνια, ή τηλεόραση μέ τίς διαφημίσεις της, κυρίως ή άπανταχοϋ εύλογία τής άγίας οίκογένειας και οί χιλιάδες - κυριολεκτικά χιλιάδες - μπουτίκ παιδικών μοντελακίων. Πώς, θά μου ζητούσε κάποιος κοινωνιολόγος, θά προσδιορίσουμε αυτά τά στρώματα; Θάλεγα, χωρίς ίχνος εύτράπελου, πρόκειται για όσους Νεοέλληνες δέν έχουν άκόμα άποκτήσει I.X.

Η προηγούμενη έκθεση του Ζαπλείου «Τό Σύγχρονο Σπίτι» άνέδειξε τήν «ανάγκη του «σύνθετου». Ποιός δέν ξέρει αυτό τό μοντέρνο κατασκευάσμα επίπλου πού συγκεντρώνει, σχεδόν συμβολικά, όλες τίς αξίες, προσδοκίες μαζί και τίς άποστερήσεις των κατοίκων τής Ελλάδας: τό μαγικό έπιπλο όπου στρογγυλοκάθεται ή τηλεόραση, τό «στερεοφωνικό», τό μπάρ μέ τά πολλά μπουκάλια ξένων ποτών (πού κερνάμε μόνο σε έξαιρετικές περιπτώσεις), μερικά μπιμπελό και φυσικά άρκετά χρυσοδερματόδετα βιβλία - άγκωνάρια. Κι όπως τό σύνθετο, τό στερεοφωνικό τά αγοράζουμε μέ δόσεις (τά ποτά μās τά φέρουν δώρο στήν όνομαστική μας έορτή, όταν όλη ή Αθήνα τρέχει άπ' άκρη σ' άκρη μέ ταξιά ν' ανταλλάξει έπισκέψεις), ίδού, λοιπόν, κι ένας προσιτός χώρος όπου θά προμηθενθοϋμε και τά άπαραίτητα βιβλία του σύνθετου, θά τά «κλείσουμε» μέ δόσεις, μέ εύκολίες... Η μεγαλύτερη «εύκολία» πού υποβάλλεται και προσφέρεται στόν επισκέπτη - πελάτη - άναδεικνύεται επίμονα στό διαφημιστικά φυλλάδια - είναι ότι μ' ένα μικρό ποσό προκαταβολή «θά έχετε τόσους τόμους στό σπίτι σας». Προς Θεού, δέν θά θά χρειαστεί νά πάτε σε βιβλιοπωλείο, επιτρέπονται αυτά, έσείς, ένας κύριος, νά πηγαίνετε άς πούμε στήν ψαράγορά.

Αυτό πού δεσπόζει, λοιπόν, δεσποτικά, στήν Πανελλήνια Έκθεση Βιβλίου, είναι τό βιβλίο-έπιπλο : συναγωνισμός έκδοτών ποιός θά έχει περισσότερους και μεγαλύτερους όμοιόμορφους τόμους, πού έντυπω-

Και τί ήταν οί κακές σοδειές
μπρός στήν άνέχεια
πού μās δέρνει
άνάμεσα σε τόση άφθονία;

Μπ. Μπρέχτ «Γιά τήν Κρίση»
μετάφρ. Μάριου Πλωρίτη

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

σιακή διβλιοδεσία, περισσότερες εύκολίες πληρωμής. Τά διαφημιστικά καλοῦν: «Δέν πρέπει νά λείπει από τή διβλιοθήκη σας», «'Απαραίτητος σύμβουλος γιά τό παιδί σας», «Οί 9 τόμοι στό σπίτι σας» κλπ. Κανείς δέν μᾶς προσκαλεῖ νά τά διαβάσουμε. Εὐτυχῶς, ἴσως. Κι ἀκριβῶς ἐπειδή κανείς δέν ἐπιδιώκει νά τά διαβάσουμε, τά ἔργα πρέπει «ν' ἀντέχουν στό χρόνο», θά τά διαβάσουν βέβαια τά παιδιά μας. Γι' αὐτό ὅλα εἶναι «ἀθάνατα δημιουργήματα» τῆς νεολληνικῆς λογοτεχνίας, τῆς παγκόσμιας κλασικῆς λογοτεχνίας, οἱ ἱστορίες εἶναι παγκόσμιες, ὁ Μακρυγιάννης Προμηθέας τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. «'Υποδεχθεῖτε τοὺς μεγάλους τοῦ πνεύματος» (στό σαλόνι μας;). Ἄπαντα παγκόσμια, κλασικά ἀθάνατα.

Ἄνάμεσα σ' αὐτά τά «ἐντυπωσιακά» περίπτερα, συνθλίβονται οἱ «μικροί», ὅπως συνηθίσαμε νά τοὺς ἀποκαλοῦμε, ἐκδοτικοί οἴκοι. Δίπλα στή Μεγάλη Σοβιετική Ἐγκυκλοπαίδεια ἕνα μυθιστόρημα τοῦ Παβέζε· μετά τήν 20τομη δεμένη Παγκόσμια Φιλοσοφική Βιβλιοθήκη κάποιος κύριος Λαίγκ. Αὐτοί, τά μικρά τους μαγαζάκια, μέ τά φτωχά ἀσπρόμαυρα φυλλάδια - κατάλογους ἐκδόσεων, ὑποχρεωμένοι(;) στήν λογική τῶν «μεγάλων», ἐκθέτουν κι αὐτοί ὅλη τήν πραγματεία τόνος. Ἡ μόνη διαφορά πού θά διακρίνει ὁ κόσμος θάνατι κάτι μεταξύ μπακάλικου τῆς γειτονιάς καί σουπερμάρκετ. Διότι δέν κάνανε καμιά προσπάθεια νά προτείνουν, ν' ἀναδείξουν στοὺς ἐπισκέπτες τήν οὐσιαστική διαφορά πού δημιουργεῖ κανονικά ἄδυσσο (ἀκόμη καί οἰκονομική) μεταξύ αὐτῶν καί τῶν 12τόμων χρυσόδετων. Πουθενά μιά ἔγγωνα τῶν ὀργανωτῶν τῆς ἐκθερῆς νά φανεῖ ὁ χαρακτήρας τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς καί ἐκδοτικῆς παραγωγῆς, οἱ προσανατολισμοί, τά προβλήματα τά ὅποια ἔφτιαξαν ὅσα διβλία ἔφτιαξαν ἀπό τά πέρσι τέτοια ἐποχή.

Μιά ἐκθεση διβλίου, λοιπόν, ὅπου τό διβλίον εἶναι μόνο ἐμπορεύσιμο ἀντικείμενο. Μιά ἐκθεση ἄχρονη καί στατική, ὅπως καί τά ἀθάνατα κλασικά ἄπαντα πού σερβίρει. Βιτρίνα κάποιας πνευματικῆς παραγωγῆς ἀπόκοσμης καί ἀπρόσιτης πού τρομοκρατεῖ μέ τόν ὄγκο τῆς καί τά παχιά λόγια: ὅλα τά διβλία εἶναι μεγάλα, ὅσοι γράφουν σ' αὐτά μεγάλοι καί παλαιοί. Ἄπιαστα πράγματα γιά μᾶς τοὺς θνητούς αὐτοί οἱ ἀθάνατοι, ἀλλά δέν μπορεῖ: τό παιδί μας, τό δικό μας, θά γίνει κάτι παραπάνω ἀπό μᾶς, σ' αὐτόν θά εἶναι προσιτά. Γιά τό διάβασμα, τή γνώση, τήν ἀπόλαυση τῆς ἀνάγνωσης κανείς δέν νοιάζεται. Ἡ ἱστορία τοῦ διβλίου - πολλές ἱστορίες - εἶναι ἀπό τίς συναρπαστικότερες ἀνθρώπινες δραστηριότητες.

Κι ἂν ἀκόμη εἴμαστε «προσγειωμένοι» στοὺς νόμους τῆς «καπιταλιστικῆς ἀγορᾶς» - μπερδεμένα πράγματα κι αὐτά στό ρωμέϊκο - θά εἴμαστε ταυτόχρονα ὑποχρεωμένοι νά ἀποδεχτοῦμε πῶς ὅ,τι ἀφορᾷ στό διβλίον, αὐτοί «οἱ νόμοι» προσαρμόζονται στόν ἐντελῶς ἰδιάζοντα χαρακτήρα τοῦ ἀντικειμένου. Αὐτονόητα πράγματα τοῖς πᾶσι κι ὁμως, στήν πράξη, οὔτε κι αὐτά ἀντέχουν ὄρθια. Πόσα καί πόσα θέματα θά μπορούσαν ν' ἀποτελέσουν τόν ἄξονα ὀργάνωσης τῆς Πανελληνίας Ἐκθερῆς Βιβλίου. Ἐνας προσανατολισμός π.χ. θά μπορούσε νά εἶναι ἡ καλλιέργεια τῆς ἐπιθυμίας τοῦ κόσμου γιά τό διάβασμα, τό πρόβλημα τῶν δημόσιων διβλιοθηκῶν. Ἡ ἢ ἱστορία τοῦ διβλίου, ἀκόμη καί ἡ

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

ἐνημέρωση τοῦ κοινοῦ γύρω ἀπό τή διαδικασία παραγωγῆς τοῦ ἐντύπου, στοιχεῖα γιά τήν κατανάλωση τοῦ βιβλίου. Θέματα ἀβανταδόρικα, γιά νά μήν σκεφτοῦμε ἀμέσως τά κάπως δυσκολότερα, ὅπως μία θεματική ἀποτίμηση τῆς πνευματικῆς καί ἐκδοτικῆς παραγωγῆς γιά τό ἔτος 1978 – αὐτό τό τελευταῖο, μόνο αὐτό ἄλλωστε, δικαιολογεῖ τήν ὑπαρξη μιᾶς ἐτήσιας ἐκθεσης τοῦ βιβλίου.

Δέν ξεχνᾶμε φυσικά πῶς ὅλα αὐτά δέν εἶναι κυρίως δουλιὰ τῶν ἐκδοτῶν. Καί πῶς, ἂν οἱ τελευταῖοι σκέφτονταν νά συνεργαστοῦν μέ κάποιους πύ ἀρμόδιους, εἶναι ἀμφίβολο ἂν θά ἔβρισκαν τέτοιους.

Ὡστόσο, ἐκτός ἀπ' τοῦς διανοοῦμενους καί τό συνηθισμένο ἐπισκέπτη τῶν ἐκθέσεων τοῦ Ζαπτείου, πλάκωσαν κι ἕνα σωρό σχολειά. Οἱ μαθητές ἔτρεχαν πάνω κάτω καί σπρώχνονταν ποιός θά πάρει περισσότερα διαφημιστικά. Πολλοί δυνασασχέτησαν: οἱ ἐκθέτες διότι ἔπεσε ἀκριδα στά διαφημιστικά – τί τά θέλουν, νά φτιάξουν ἀεροπλανάκια; – οἱ δάσκαλοι μέ τή μπουλνκοειδή συμπεριφορὰ καί φασαρία. Σέ πιάνει τό παράπονο ὅταν φαντάζεσαι πῶς σέ τόσο λίγα παιδιὰ «θά λάμψει κάποτε ἐκείνη ἡ σπίθα πού θ' ἀνάψει τόσες ἐστίες φωτός στή ψυχή τοῦ ἀναγνώστη ὅσες καί τά ψυχικά διώματα πού κονδαλαίει μέσα του ἀπό τό παρελθόν», ἕνας ἐπιστημονικός ὀρισμός τοῦ βιβλίου.

Μαριάννα Δήτσα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Η ΤΕΧΝΗ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Μιά νύχτα μέ ἀστροφεγγιά

Ζωγραφιές: Βάν Γκόγκ
Κείμενα: Πίνιν Κάρπι

Τό χρυσό βιολί

Ζωγραφιές: Ραούλ Ντιφι
Κείμενα: Ντίκενς

Τ' ὄνειρο τοῦ Πετράκη

Ζωγραφιές: Πέτερ Μπρῦγκελ
Κείμενα: Τζοβάνι Γκαντίνι

Τό νησί μέ τά μαγικά τετράγωνα

Ζωγραφιές: Πάουλ Κλέε
Κείμενα: Πίνιν Κάρπι

Τό ἡμερολόγιο τοῦ κόκκινου ἡλίου

Ζωγραφιές: Μιρό
Κείμενα: Ὅρι

Παράθυρα στόν ἡλιο

Ζωγραφιές: Ἄνρι Ματίς
Κείμενα: Πίνιν Κάρπι

Ἡ τσιγκάνα τῆς ζούγκλας

Ζωγραφιές: Ἄνρι Ρουσώ
Κείμενα: Πίνιν Κάρπι

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Θεσσαλονίκη έξι μήνες μετά τό σεισμό

Η καλοκαιρινή εικόνα τής Θεσσαλονίκης μέ τίς χιλιάδες αντίσκηνα πού γέμιζαν τούς ανοιχτούς χώρους και μέ τούς έρημωμένους δρόμους τό θράδν μοιάζει νά άνήκει στό μακρυνό παρελθόν. Η πόλη έχει επιστρέψει στόν «κανονικό ρυθμό ζωής» – φαινομενικά τουλάχιστο.

Άλλά μία πιό προσεχτική ματιά βεβαιώνει τόν καθένα ότι τίποτα δέν είναι όπως πρώτα. Υπάρχει καταρχήν τό ένδεχόμενο νέων δονήσεων – αύριο ή σέ δέκα χρόνια –, πού δέν τό αποκλείουν οί σεισμολόγοι. Υπάρχουν και οί συνέπειες του σεισμού στόν πολεοδομικό, οικονομικό και κοινωνικό ιστό τής πόλης. Καθώς τό ξεπέρασμά τους δέν είναι εύκολο, προδιαγράφουν μία σειρά προβλήματα πού θά αντιμετώπιζει ό λαός τής Θεσσαλονίκης γιά άρκετό καιρό.

Οί έπισκευές τών κτιρίων

Είναι τό πρώτο και τό πιό άμεσο από τά προβλήματα. Τό κράτος πήρε όρισμένες αποφάσεις μέ τίς όποιες μετέφερε τίς ευθύνες και τά κύρια οικονομικά βάρη στους ιδιώτες (δηλαδή στους σεισμοπαθείς). Η μελέτη και ή εκτέλεση τών έπισκευών γίνεται ιδιωτικό ζήτημα, όταν και άν οί ιδιοκτήτες αποφασίσουν. Η δανειοδότηση καλύπτει μέρος μόνον τής δαπάνης και γίνεται μέ ύποθήκευση τής οικοδομής. Η όλη διαδικασία είναι άρκετά πολύπλοκη· σημειώνουμε μόνο τή φανερή δυσκολία νά συμφωνήσουν τριάντα και σαράντα ιδιοκτήτες μιās πολυκατοικίας.

Πέρασαν λοιπόν άρκετοί μήνες και μικρό μόνο ποσοστό από τά κτίρια πού έπαθαν ζημιές πήρε άδεια έπισκευής. Πολλοί προτίμησαν νά τά διορθώσουν όπως όπως, χωρίς άδεια και μηχανικό άψηφώντας τούς κινδύνους γιά τούς όποιους άλλωστε ποτέ δέν ενημερώθηκαν από τό έπίσημο κράτος (κατά κάποιο τρόπο, ό ίδιος ό ύπουργός Δημοσίων Έργων έρριξε τό σύνθημα «νά άψηφάμε τούς κινδύνους» ήδη τόν Ιούλιο, όταν δήλωνε ότι κοιμάται σέ σπíti μέ κόκκινη κάρτα). Τό κράτος όμολόγησε έμμεσα τήν κακή πορεία τών έπισκευών όταν, τό Νοέμβριο, απείλησε όσους δέν φροντίσουν νά έπισκευάσουν έγκαιρα τήν οικοδομή τους, ότι θά τούς στερήσει τό δάνειο και τό Δημόσιο θά αναλάβει τήν ευθύνη του έργου. Ωστόσο αυτό άφορά μικρό μόνο αριθμό εξαιρετικά επικίνδυνων κτιρίων (για τίς υπόλοιπες περιπτώσεις, ή έπισκευή είναι άυστηρά ιδιωτική ύπόθεση τών ιδιοκτητών): ή προειδοποίηση άφορούσε διακόσια κτίρια και φαίνεται ότι θά εφαρμοστεί τελικά γιά έπτά ή όκτώ.

Όπως γίνεται συνήθως, οί αποφάσεις πάρθηκαν «έκ τών άνω». Τό κράτος δέν άκουσε τή γνώμη τών άμεσα ενδιαφερομένων και απέκρουσε μία σειρά από έπιστημονικά τεκμηριωμένες προτάσεις τών μηχανικών, πού είχαν άξονα τήν άνάληψη τής ευθύνης γιά τίς έπισκευές από τό κράτος. Στή συνέχεια και μέ δεδομένη τήν κυβερνητική άρνηση

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

ή μεγάλη πλειοψηφία των πολιτικών μηχανικών και αρχιτεκτόνων της πόλης συγκρότησε την Συνεργατική Μηχανικών Θεσσαλονίκης με στόχο να γίνουν σωστές επίσκεψές και να απασχοληθεί το σύνολο των μηχανικών χωρίς να έπωφεληθούν κάποιοι προνομιούχοι. Το κράτος καταπολέμησε με πολλούς τρόπους αυτή την πρωτοβουλία.

Η έλλειψη προγραμματισμού και το αδιέξοδο που δημιουργεί η προσκόλληση στο φετιχ της «ιδιωτικής πρωτοβουλίας» είναι ήδη φανερά στον πολύ κόσμο. Ωστόσο η κυβέρνηση προσπαθεί να συγκαλύψει τις ευθύνες της με δύο τρόπους: Κάνοντας και άλλους συνυπεύθυνους, και προσπαθώντας να εμφανίσει τα προβλήματα σαν αποτέλεσμα μιας σύγκρουσης κοινού και μηχανικών. Αναστέλλει τις εκδόσεις νέων οικοδομικών αδειών στην Θεσσαλονίκη για ένα χρόνο (με αρχή τον Οκτώβριο του 1978), με το πρόσχημα ότι χάρη στο μέτρο αυτό, οι μηχανικοί και οι εργατοτεχνίτες οικοδόμοι θα απασχοληθούν εντατικά στις επίσκεψές. Όπως είδαμε όμως παραπάνω το πρόβλημα δεν είναι η απροθυμία των κλάδων αυτών να ασχοληθούν με τις επίσκεψές, αλλά η θεσμοποιημένη από το κράτος διαδικασία. Και φυσικά μ' αυτόν τον τρόπο δεν περιορίζεται η κερδοσκοπία σε βάρος του λαού, αφού αυτή γίνεται βασικά από τους μεγάλους κατασκευαστές (αλλά και από ορισμένους μηχανικούς) και σε όρισμένα κτίρια που έχουν υποστεί σοβαρές ζημιές¹ και τα όποια είναι απλησίαστα για το μεγάλο πλήθος των μηχανικών. Η αναστολή εκδόσεως αδειών πλήττει τελικά τους επαγγελματικούς αυτούς κλάδους αλλά και γενικά την οικονομία της πόλης· τίποτε όμως δεν προσφέρει στις επιδιορθώσεις. Πετυχαίνει ωστόσο τον πραγματικό της στόχο: χαρίζει στο κράτος ένα κάποιο «άλλοθι».

Η οικονομία της πόλης και τα κοινωνικά προβλήματα

Αναφέραμε ήδη μερικές δευτερογενείς συνέπειες του σεισμού: το χτύπημα που δέχτηκαν οι επαγγελματικοί κλάδοι οι σχετικοί με την οικοδόμηση, λόγω αναστολής εκδόσεως νέων αδειών. Πέρα από αυτό όμως, και πέρα από τις γενικότερες οικονομικές ζημιές που προκάλεσε ο σεισμός – κυρίως στα λαϊκά στρώματα – υπάρχει το σημαντικότερο ζήτημα των μακροπρόθεσμων οικονομικών συνεπειών. Τί σημαίνει το ένδεχομένο νέων σεισμών για την οικονομική προοπτική της Θεσσαλονίκης; Κάτω από ποιούς όρους είναι δυνατό να συνεχιστεί ή οικονομική ανάπτυξη μιας πόλης και μιας περιοχής με μεγάλη σεισμικότητα; Ποιά κίνητρα και ποιές έγγυήσεις μπορούν να αποτρέψουν αναστολή των μακροπρόθεσμων επενδύσεων στην περιοχή αυτή;

Τά ερωτήματα αυτά στον τόπο μας δημιουργούνται για πρώτη φορά με τέτοια βαρύτητα· οι παλαιότερες περιπτώσεις σεισμόπληκτων πόλεων (Βόλος, Κόρινθος) δεν μπορούν να συγκριθούν με τη Θεσσαλονίκη – αν μάλιστα πάρουμε υπόψη σε ποιά φάση οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μας έγιναν εκείνοι οι σεισμοί. Υπάρχουν ωστόσο απαντήσεις που έχουν δοθεί στα ερωτήματα αυτά σε ξένες χώρες (ΗΠΑ,

1. Στο μεταξύ εγκρίθηκε κονδύλιο τριάντα εκατομ. για την έπισκευή της Μητρόπολης, κτιρίου που ή αξία του άμφισβητείται από τους πάντες. Τά χρήματα αυτά δεν θά δοθούν από τό ταμείο της Έκκλησίας, αλλά, φυσικά, από τό κράτος. Η υπόθεση πήγε στή βουλή και αναμένουμε...

Δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

ΕΣΣΔ, Ίαπωνία, Κίνα κ.τ.λ.). Πιό πρόσφατες και πιό κοντινές οι περιπτώσεις της Γιουγκοσλαβίας, της Ίταλίας, της Ρουμανίας. "Αν και αυτή ή διεθνής πείρα δέν φαίνεται νά γίνεται σύντομα κτήμα μας, τό πρόβλημα είναι δξύ για τή Θεσσαλονίκη και οι ένδιαφερόμενοι φορείς, θέλοντας και μή, αναγκάζονται νά πάρουν κάποια θέση. Οι φορείς αυτοί εκπροσωπούν διαφορετικές κοινωνικές δυνάμεις και δίνουν διαφορετικές άπαντήσεις. Η διερεύνηση τών άπαντήσεων δέν είναι δέβαια εύκολη – άλλωστε, θρίσκονται ακόμα έν εξέλιξει. Σημειώνουμε ώστόσο τις δύο βασικές τάσεις: 'Αντισεισμική θωράκιση τής πόλης και τής περιοχής τό μόνο μέσο ασφαλούς άμυνας προτείνει ή πρώτη. Αυτή είναι ή ρητά διατυπωμένη άποψη τών τεχνικών τής πόλης. 'Αποσιώπηση τών κινδύνων, άπόθεση του σεισμού στό παρελθόν (και για τό μέλλον άς εμπιστευθούμε τήν τύχη μας και τό Θεό) ή δεύτερη. Και φαίνεται ότι αυτή έκφράζει, μέχρι τώρα τουλάχιστον, τό επίσημο κράτος. 'Αλλά για τις δύο τάσεις – πού δέν άφορούν μόνο τήν οικονομία, αλλά δλη τή μελλοντική ζωή τής πόλης – θά επανέλθουμε. Δέν μπορούμε όμως παρά νά υπογραμμίσουμε πόσο περιστασιακή και βραχυπρόθεσμη φανερώνεται ή αναπτυξιακή λογική τής άστικής τάξης τής πόλης, στό βαθμό πού έκφράζεται μέσα από τήν δεύτερη τάση. Για νά μή θυσιάσει ούτε ψίχουλο από τά σημερινά και αύριανά της κέρδη, άδιαφορεί για τό τί θά συμβεί στό μέλλον². Ούτε λόγος λοιπόν για ένδεχόμενους κινδύνους – «νά ζήσουμε σήμερα τή ζωή». Η μήπως ξέρει ότι σε τέτοιες περιπτώσεις άλλοι πληρώνουν τά σπασμένα;

'Αλλά ό σεισμός δέν δημιούργησε καινούρια μόνο προβλήματα. Τό ίδιο – ίσως και περισσότερο – σημαντικό είναι ότι δξυνε τά παλιά, όσα άπασχολούν έδω και χρόνια τήν πόλη.

Στόν κίνδυνο – και στην καθημερινή πραγματικότητα – τής άργής μόλυνσης από τις διομηχανίες, πρόσθεσε τό ένδεχόμενο μιās ολοκληρωτικής καταστροφής, αν κάποια από τις πολλές πού κατασκευάζουν ή άποθηκεύουν τοξικά προϊόντα πληγει από τό σεισμό. Τό πρόβλημα έντοπίσθηκε από τόν τύπο και προκάλεσε τό ζωηρό ένδιαφέρον του λαου. Καθυστερεί ώστόσο πιό σοβαρή μελέτη τον και ή οικοδόμηση ενός μαζικού κινήματος ίκανου νά επιβάλλει τις άρμόζουσες λύσεις. Οι εύθηνες τής αντιπολίτευσης πού χειρίστηκε κι αυτό τό θέμα μέ τόν συνηθισμένο ρουτινιέριο τρόπο (καταγγελίες, συσπείρωση κόσμον μέ στενοκομματικό τρόπο και καμιά ουσιαστική έννημέρωση και κινητοποίηση) είναι μεγάλες³.

Στήν ανεπάρκεια – και στην καθημερινή άθλιότητα – τών σχολικών κτιρίων, προστέθηκε και τό γεγονός ότι αυτά τά ανεπαρκή και άκατάλληλα κτίρια χτυπήθηκαν από τό σεισμό. Σήμερα πολλά δημοτικά και γυμνάσια στεγάζονται σε διδακτήρια πού έπισκευάστηκαν πρόσφατα, μερικές φορές χωρίς νά έκπληρωθούν βασικοί τεχνικοί όροι. 'Αλλα στεγάστηκαν σε νέα κτίρια, συνήθως πιό άκατάλληλα από τά παλιά. 'Ετσι χιλιάδες μαθητές αναγκάζονται νά μετακινούνται καθημερινά μέ λεωφορεία σε τεράστιες αποστάσεις από τό σπίτι στό σχολείο και πάλι πίσω. Τά προκατασκευασμένα σχολικά κτίρια, πού άρχισαν νά στήνονται τώρα, δίνουν μιá πιό σωστή μάλλον λύση, κοντά στα σπίτια τών μαθητών και σε πιό κατάλληλους χώρους. 'Ωστόσο εκείνο

2. Βλ. ανακοινώσεις τών εκπροσώπων τών βιομηχάνων και εμπόρων τής πόλης στην έφημ. «Θεσσαλονίκη»: «Δέν προσφέρει τίποτε ένώ αντίθετως βλάπτει τήν οικονομία τής περιοχής νά έκφράζονται άπόψεις για μελλοντικούς κινδύνους από ένδεχόμενους σεισμούς...» (Πρόεδρος 'Επαγγελματικού 'Επιμελητηρίου, «Θεσσαλονίκη» 13.12.1978)

Δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

πού τελικά κρίνει την καταλληλότητα του μέτρου, είναι πόσοι μαθητές θά στεγαστούν στα προκατασκευασμένα σχολικά κτίρια. Καί σ' αυτό τό θέμα ἔχομε πικρή πείρα.

Γενικότερα καί μέ ἀφορμή τό σεισμό, ἔγινε πιό κατανοητό πού ὀδηγεῖται ἡ πόλη χάρη στό συγκεκριμένο «ἀναπτυξιακό» δρόμο πού ἔχει πάρει. Γιατί δέν εἶναι μόνο κάποια μεμονωμένα προβλήματα, ὅπως ἡ μόλυνση, τό κυκλοφοριακό, ἡ ἔλλειψη πράσινου, τά σχολικά κτίρια, ἡ ἐξαφάνιση τῶν τελευταίων παραδοσιακῶν κομματιῶν τῆς Θεσσαλονίκης, τό κόστος τῆς γῆς καί τῶν διαμερισμάτων, ἡ ποιότητα τῆς κατοικίας, τῆς ἀστικής συγκοινωνίας καί τῆς ὑδρευσης... Εἶναι ὅλα αὐτά μαζί, δηλαδή εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς καί ὁ πολιτισμός πού διαμορφώνεται στήν ἑλληνική μεγαλούπολη – εἴτε Θεσσαλονίκη λέγεται εἴτε Ἀθήνα. Εἶναι ὁ ἄμορφος ἐκσυγχρονισμός λίγο πολύ ὄλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων πού «ἐν ὄψει τῆς ἐνταξῆς μας στήν ΕΟΚ» θά ἀποδειχθοῦν οἱ πιό δύσμορφες πόλεις στήν Εὐρώπη.

Αὐτά ἦταν γνωστά πολύ καιρό πρὶν ὁ σεισμός μόνο τά ὑπογράμμισε. Ποιοί ὅμως εἶναι ἔτοιμοι νά προτείνουν διεξόδους ρεαλιστικές;

Πῶς θά ἀντιμετωπίσουμε τό μέλλον;

Ἡ συζήτηση πού ὀργάνωσε τό Τεχνικό Ἐπιμελητήριο Ἑλλάδας (Τμήμα Κεντρικῆς Μακεδονίας) στίς 11 Δεκεμβρίου στάθηκε ἀφορμή γιά ἕνα ξεκαθάρισμα ὄχι μόνο ἐπιστημονικό, ἀλλά καί πολιτικό τοῦ θέματος. Εἶχε σκοπό νά ἀπαντηθοῦν ἀπό εἰδικούς ἐπιστήμονες μερικά βασικά ἐρωτήματα σχετικά μέ τό σεισμικό μέλλον τῆς περιοχῆς, τήν πορεία ἀποκαταστάσεως τῶν ζημιῶν, τή σωστή ἀντιμετώπιση τῶν ἐπισκευῶν καί τῆς προληπτικῆς σεισμικῆς προστασίας. Οἱ ἀπαντήσεις δόθηκαν μέ τή βοήθεια τῶν γνώσεων πού ἀποκτήθηκαν σ' αὐτούς τούς ἕξι μῆνες μετά τό σεισμό.

Τελικά ἡ συζήτηση (καί ὅσα ἀκολούθησαν) βοήθησε νά διατυπωθοῦν πιό καθαρά οἱ δύο τάσεις (ἀντισεισμική θωράκιση ἢ κονκούλωμα) πού περιγράψαμε πρὶν.

Πιό συγκεκριμένα, ὁ σεισμολόγος καθηγητής κ. Παπαζάχος, ἀφοῦ τόνισε τό ἔλλειψές τῶν στοιχείων πού διαθέτουμε γιά τή σεισμικότητα τῆς περιοχῆς, ὑπογράμμισε ὅτι ἡ σεισμική ζώνη Ἰερισσοῦ – Βόλθης – Κιλκίς – Κρέσνας (Βουλγαρία) ἔχει δώσει στό παρελθόν ἰσχυρότερους σεισμούς ἀπό τόν πρόσφατο. Εἶναι πιθανό λοιπόν τέτοιοι σεισμοί νά συμβοῦν καί στό μέλλον. Ἀναφέρθηκε ἐπίσης ὅτι οἱ ἐνδεχόμενοι νέοι σεισμοί τό πιθανότερο εἶναι νά προέρχονται ἀπό ἄλλα σημεία τῆς σεισμικῆς ζώνης (πιό ἀπομακρυσμένα ἀπό τήν Θεσ/νίκη) ὁπότε θά ἐπιδράσουν μέ διαφορετικό τρόπο στά κτίρια.

Οἱ παρευρισκόμενοι μηχανικοί μίλησαν γιά τό θέμα τῶν ἐπισκευῶν καί τόνισαν ὅτι, λόγω τῆς διαδικασίας πού ἐφαρμόζεται ἀπό τό κράτος, ὁ ἔλεγχος τῶν ἐπισκευῶν εἶναι ἀνύπαρκτος, ἡ τεχνολογία καί ἡ ἐξειδίκευση τῶν κατασκευαστῶν ὑποτυπώδεις καί κατά συνέπεια δέν μποροῦμε νά μιλάμε γιά ἀσφάλεια. Τέλος τίποτα οὐσιαστικό δέν ἔχει

3. Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι προέκυψαν διαφωνίες ἀνάμεσα στά κόμματα τῆς ἀριστερᾶς γιά τό ἄν πρέπει νά φύγει μόνο μία βιομηχανία (ἡ ΕΘΥΑ) ἢ περισσότερες, πρὶν μελετηθεῖ οὐσιαστικά τό πρόβλημα.

4. Πρόεδρος τοῦ Ἐμπορικοῦ καί Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης κ. Πετρίδης («Θεσσαλονίκη» 13.12.1978)

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

5. «'Η πολιτεία μετά τήν πρόσφατη σεισμική διέγερση έλαβε όλα τα απαραίτητα μέτρα για τήν επιστημονικά άρτια όργάνωση τής διαδικασίας έπισκευών και δημιούργησε τό απαραίτητο θεσμικό πλαίσιο για τή διοχέτευση του έργου αυτού κατ' αποκλειστικότητα στό σώμα των διπλωματούχων μηχανικών... ενώ παράλληλα όργάνωσε άρτιο σύστημα έλέγχου...» ('Ανακοίνωση των τριών καθηγητών, «Θεσσαλονίκη» 14.12.78)

6. «'Από τή συζήτηση (πού όργάνωσε τό ΤΕΕ) άποδείχτηκε κάτι πού είναι γενικότερα γνωστό, ότι μάλλον απέχουμε πολύ άπ' αυτό πού τονίζεται στήν ανακοίνωση των τριών καθηγητών, ότι ή πολιτεία έλαβε όλα τά μέτρα για τήν επιστημονικά άρτια όργάνωση των έπισκευών. Κατά τήν άποψη του ΤΕΕ αίσθημα άνασφάλειας δέν δημιουργείται άπό τεκμηριωμένες επιστημονικές συζητήσεις, άλλα από τήν άπουσία υπεύθυνης ένημέρωσης για τίς διαστάσεις των προβλημάτων...» ('Ανακοίνωση του Τεχνικού Έπιμελητηρίου Έλλάδος, «Θεσσαλονίκη» 14.12.78)

γίνει από τό κράτος για τήν έρευνα του σεισμικού φαινομένου, άν και από καιρό έχει εξαγγελθεί ή δημιουργία Ίνστιτούτου.

'Η άπάντηση ήλθε τήν άλλη μέρα μέ δηλώσεις εκπροσώπων των βιομηχάνων, εμπόρων και βιοτεχνών τής πόλης. Σύμφωνα μ' αυτούς «ή ανακίνηση κάθε τόσο θέματος για πιθανούς κινδύνους από σειμούς έχει πολύ δυσάρεστες συνέπειες στήν οικονομική ζωή τής πόλεως, λόγω του αίσθήματος πανικού πού δημιουργούν. Ο αντίκτυπος είναι άμεσος στήν αγορά και τόν τουρισμό και όχι μικρότερος σέ άλλους κλάδους τής οικονομικής δραστηριότητας»⁴. 'Η «αντίδραση» συνεχίστηκε μέ σύσκεπή τους και κλιμακώθηκε μέ μία ανακοίνωση των καθηγητών τής Πολυτεχνικής σχολής Θεσσαλονίκης κ.κ. Νιτσιώτα, Πενέλη και Βαλαλά, ή όποία ήταν άποκαλυπτική για τους πραγματικούς στόχους των «αντιδηλώσεων». Οί τρεις καθηγητές άφου θεωρούν «άπόλυτα δικαιολογημένη τήν αγανάκτηση των παραγωγικών τάξεων» δίνουν ιδιαίτερο βάρος στήν υπεράσπιση τής κυβερνητικής πολιτικής έπισκευών και του αντίστοιχου θεσμικού πλαισίου⁵.

Είναι λοιπόν ολοφάνερη ή άρνηση όχι μόνο των εκπροσώπων των αστικών στρωμάτων τής πόλης, άλλα και του κράτους, νά αντιμετωπισθεί ρεαλιστικά ό κίνδυνος μέ τήν ένημέρωση του λαού, τήν αντισεισμική θωράκιση τής πόλης, τήν ανάπτυξη επιστημονικής έρευνας, τή σωστή τεχνολογία. Γιατί τί άλλο μπορεί νά σημαίνει ή σιωπή των εκπροσώπων του κράτους, όταν οί τρεις καθηγητές αυτοδιορίζονται ένθερμοι συνήγοροι του και προσπαθούν νά άποκαταστήσουν τό κύρος του; Τό μόνο πού μπορεί νά σημαίνει είναι ότι ή έπιλογή τής κυβέρνησης είναι ή άποσιώπηση των κινδύνων. Ακόμα και άν λέγονται πράγματα πού πραγματικά προκαλούν άνησυχίες, ποιός και μέ ποιό δικαίωμα μπορεί νά τά άποσιώπησει – άν είναι επιστημονικά τεκμηριωμένα;

Οί θέσεις πού έχουν πάρει προς τό παρόν οί διάφοροι ενδιαφερόμενοι έχουν πιά διευκρινιστεί. Από δώ και πέρα εκείνο πού κυριαρχεί – τουλάχιστον στίς σχέσεις μηχανικών και κράτους⁶ – δέν είναι τόσο ό διάλογος για νά πείσουν ό ένας τόν άλλο, άλλα ή αντιπαράθεση μέ βάση κάποιους συσχετισμούς δύναμης. Καί ή αντιπαράθεση άφορά τό μέλλον τής πόλης και τήν ασφάλεια του λαού. Κάποιοι δέχονται νά τήν παίξουν κορώνα γράμματα. Κάποιοι άλλοι όχι.

Ωστόσο μία τέτοια σύγκρουση δέν μπορεί νά όδηγηθεί σέ θετική διέξοδο για τό λαό, άν μένει μεταξύ μηχανικών και κράτους. Ήδη έχει χαθεί πολύτιμος χρόνος. Τό πρόβλημα πρέπει νά άπασχολήσει όλους – επιστήμονες, μαζικούς λαϊκούς φορείς, κόμματα. Καί πρώτα άπ' όλα, οί ίδιοι οί επιστήμονες και οί μηχανικοί νά άρχίσουν μία μακρόχρονη και κοπιώδη ίσως διαδικασία ένημέρωσης του λαού, ξεπερνώντας τή βραχυκύκλωση και τή σνοκότηση πού σκόπιμα δημιουργούν οί φορείς τής κυβερνητικής άποψης. Έτσι ή αδράνεια και ή άπάθηση του προβλήματος από τόν πολύ κόσμο («δέν βαριέσαι, έχει ό Θεός») ίσως μεταβληθεί κάποτε σέ στάση αναζήτησης και άγώνα για τήν ασφάλειά του. Καί ίσως – μέ άφορμή τό σειμό – σέ άγωνιστική διεκδίκηση γενι-

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

κότερων αιτημάτων για την ποιότητα της ζωής, τό περιβάλλον, για μία διαφορετική πόλη.

Αυτά όμως είναι αρκετά μακροπρόθεσμα. Για την ώρα προέχει να συνειδητοποιηθεί τό πρόβλημα ευρύτερα και να μή μείνει πρόβλημα μόνο της Θεσσαλονίκης. Αυτός είναι άλλωστε και ο βασικός στόχος αυτού του κειμένου.

Γιώργος Ριζούλης

«Σέ πείσμα της ιντελλιγκέντσιαι του Κολωνακίου»

«... Τό τελευταίο βράδυ, πάλι στην Κόκκινη Πλατεία, χαιρετίζοντας τόν Λένιν κάτω από τά πυροτεχνήματα και τούς προβολείς πού παίζαν μέ τόν ούρανό γιορτάζοντας τή μέρα του Κόκκινου πυροβολητή, θυμήθηκα τή φράση του μεγάλου θάρδου του εργατικού μας κινήματος, τό σκανδαλισμό πού προκάλεσε σέ μερικούς ο Γιάννης Ρίτσος παρομοιάζοντας τά τάνκς του Κόκκινου Στρατού μέ χορευτές ενός παγκόσμιου παλλαϊκού πανηγυριού... Αγανάκτησαν οι φίλοι μας της άλλης όχθης, ή κάποια ιντελλιγκέντσιαι μας από τή «Λυκόβρυση» του Κολωνακίου ως τό παρισινό Καρτιέ Λατέν...

Έ, ναι, λοιπόν! Μέ τάνκς, μέ αεροπλάνα, μέ κανόνια, μέ τίς γροθιές τους, τά παιδιά του Σοβιετικού λαού χαράζουν 60 χρόνια τώρα πάνω στο κορμί της Ιστορίας μας ανεξίτηλα τό δρόμο της Λευτεριάς.

Τά παιδιά του Σοβιετικού λαού μέ τή νίκη του Όκτώβρη, τή νίκη της κολλεκτιβοποίησης και της έκβιομηχάνισης δεκαπέντε χρόνια αργότερα, τή μεγάλη αντιφασιστική νίκη μετά παρελαύνοντας ως τό Βερολίνο, δίνοντας τόν Ιδρώτα και τό αίμα τους και τό καθόλου άφθονο άκόμα τότε ψωμί τους για τήν Κίνα, τήν Κούβα, τήν Άγκόλα, τό Βιετνάμ, τήν Παλαιστίνη πάντοτε, αυτά τά παιδιά, μπροστάρηδες στους λοιπούς λαούς του κόσμου, προχωρούν τό Λόγο της Ιστορίας, τήν Πράξη της Έπανάστασης άπελευθερώνοντας τούς ανθρώπους από τή βία και τήν εκμετάλλευση. Αυτά τά παιδιά άπελευθερώνουν άκόμα μέ τήν Πράξη τους κι αυτή τή ρωμείκη μικροαστική μας ιντελλιγκέντσιαι από τήν άποβλάκωση, τήν άλλοτριώσή της μέσα στο σύστημα πού καθημερινά αναπαράγει ή κυρίαρχη τάξη μας, τό πρακτορείο αυτό της συλλογικής μας Μητρόπολης Δύσης... Ναι, αυτοί είναι "οι φαντάροι της παγκόσμιας Λευτεριάς"..."

Κωστή Μοσκόφ,

«Όταν ή τέχνη συμβαδίζει μέ τήν Έπανάσταση»
Ριζοσπάστης 10.12.78.

Άγαπητέ Κωστή,

Διάβασα κι εγώ τά όσα έγγραφες στο Ριζοσπάστη σέ πείσμα της ιντελλιγκέντσιαι του Κολωνακίου. Και θέλω να σου πω ότι κανένα δέν άπασχολεί τό ποιός είναι προλετάριος και ποιός μικροαστική ιντελλιγκέντσιαι. Άλλωστε τό ποιός δέν είναι, έσύ τουλάχιστο, τό ξέρεις καλά.

Άντίθετα, πολλούς άπασχολεί τό άκόλουθο ζήτημα: τά τάνκς στην Πράγα τό 1968 χόρευαν ή έπέβαλαν τή θέληση (και τά συμφέροντα) των Σοβιετικών, πού τά όδηγοῦσαν και τά καθοδηγοῦσαν, σέ δάρος του τσεχοσλοβάκιου λαού;

Και μήν πεις ότι τό ζήτημα αυτό «έχει λυθεί από τό κίνημα» κι ότι μόνο ή μικροαστική ιντελλιγκέντσιαι του Κολωνακίου, γύρω από τή Λυκόβρυση, άγνοεί τό Λόγο της Ιστορίας. Γιατί θά ξεχνοῦσες εκατομμύρια προλετάριους, άνάμεσα Κολωνάκι και Καρτιέ Λατέν πού, προφανώς, λόγω άποβλάκωσης και άλλοτριώσης, επιμένουν άκόμη ν' άποροῦν.

Φιλικά

Άγγελος Έλεφάντης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ»
ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 3, ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 3613029, 3637973

* ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

* ΚΩΣΤΑΣ ΑΞΕΛΟΣ
ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ	* Ι. Μ. ΜΠΟΧΕΝΣΚΙ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
* ΖΑΝ ΒΑΛ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΕΣ
ΤΟΥ ΥΠΑΡΕΙΣΜΟΥ	* ΑΝΤΡΕ ΜΠΡΕΤΟΝ
ΜΑΝΙΦΕΣΤΑ
ΤΟΥ ΣΟΥΡΡΕΑΛΙΣΜΟΥ
* ΚΑΡΛ ΓΙΑΣΠΕΡΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ	* ΤΟΝΤΟΡ ΠΑΒΛΩΦ
ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗΣ
* ΧΟΣΕ ΟΡΤΕΓΚΑ Υ ΓΚΑΣΣΕΤ
Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΩΝ ΜΑΖΩΝ	* Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
- ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ
- ΛΟΓΙΚΗ
- Ο ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΕΤΗ
- ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΒΙΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ
- ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
- ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΥΓΜΗΣ
- Η ΠΑΙΔΕΙΑ
ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΜΑΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ
* ΝΙΚΟΛΑΪ ΙΡΙΜΠΑΤΖΙΑΚΩΦ
Η ΚΛΕΙΩ ΜΠΡΟΣΤΑ
ΣΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ	* ΠΑΟΥΛ ΤΙΛΛΙΧ
ΤΟ ΘΑΡΡΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ
* ΙΜΜ. ΚΑΝΤ
ΔΟΚΙΜΙΑ	* ΤΖΩΡΤΖ ΤΟΜΣΟΝ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΑΡΞ
ΣΤΟΝ ΜΑΟ
* Σ. ΚΙΡΚΕΡΓΚΩΡ
Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΓΩΝΙΑΣ	* ΜΑΡΤΙΝ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ
* ΜΠΕΝΕΝΤΕΤΤΟ ΚΡΟΤΣΕ
ΚΕΙΜΕΝΑ	
* ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ
- Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
- ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ ΕΡΗΜΙΑ
- Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΟΥ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ	
* ΓΚΑΜΠΡΙΕΛ ΜΑΡΣΕΛ
ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΕΧΕΙΝ	
* ΕΥΤΥΧΗ ΜΠΙΤΣΑΚΗ
ΤΟ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΙΓΝΕΣΘΑΙ	

* ΘΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΟΥΝ:

1. ΜΑΡΤΙΝ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ
ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ	3. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
2. Κ. Ρ. ΡΟΠΕΡ
Η ΑΝΟΙΧΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΗΣ	

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ἀνανέωση τῆς Ἀριστερᾶς: δεκαετία πρώτη...

Οἱ ποικίλες ἀντιδράσεις πού προκάλεσε τό ἄρθρο τοῦ Κώστα Ζουράρη στό προηγούμενο τεῦχος τοῦ «Πολίτη» («ἰδιαίτερα τῆς ΕΑΜογενούς»), κυρίως ὁμως τά ἀντικειμενικά καί ἄλυστα γιά τήν ὥρα προβλήματα τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς καί τά ἐρωτήματα ὄλων, μᾶς ὑποχρῶνουν νά συνεχίσουμε τή συζήτηση ἀπό τίς στήλες τοῦ περιοδικοῦ. Στό τεῦχος αὐτό ἐκθέτουν τίς ἀπόψεις τους γιά τούς δρους καί τούς στόχους τῆς ἐνότητος τῶν ἀνανεωτικῶν δυνάμεων οἱ Πέτρος Εὐθυμίου (μέλος τοῦ Κ.Σ. τῆς «Σοσιαλιστικῆς Πορείας»), Ἄγγελος Ἐλεφάντης καί Τάκης Παππᾶς. Ἡ συζήτηση θά συνεχιστεῖ καί στά ἐπόμενα τεύχη μας, ἐλπίζουμε ὁμως ὅτι θά ἀναπτυχθεῖ καί σέ ἄλλα ἐντυπα καί μέ ἄλλες μορφές.

Ἀνανεωτικός χῶρος: ἡ κρίση καί οἱ δυνατότητες γιά τήν ὑπέρβασή της

τοῦ Πέτρου Εὐθυμίου

Τό ἄρθρο τοῦ Κώστα Ζουράρη, πού ἀνοίξε τό νέο κύκλο διαλόγου τοῦ «Πολίτη» γιά τόν ἀνανεωτικό χῶρο, εἶναι διπλά χρήσιμο καί ἀποκαλυπτικό: δείχνει τό βάθος καί τό μέγεθος τῆς κρίσης, ὄντας μέ τή σειρά του καθρέφτης, προῖόν καί ἀναπαραγωγός τῆς ἰδίας αὐτῆς κρίσης. Καί δέν μιλάω γιά τήν ἐπιλογή τοῦ ὕψους (ἤχῳ «προφητικότητος» σέ μιά ἤδη πραγματοποιμένη «προφητεία»), οὔτε γιά τή σημασιολογία τῶν παραθεμάτων ἀπό τόν Δημοσθένη (τόν «θαυμάσιο δικηγόρο μιάς χαμένης ἀπό τά πρῖν ὑπόθεσης» τῶν ἱστορικῶν).

Ἀναφέρομαι στό σύνολο τοῦ ἄρθρου πού φανερώνει ἀνάγλυφα τίς βασικές ἀδυναμίες τοῦ ἀνανεωτικοῦ χῶρου καί, κυρίως, ὅτι παύει πιά νά εἶναι μιά πολιτική ὑπόθεση, ἂν ἰσχύουν βέβαια γιά τήν πολιτική οἱ ὁρισμοί τῶν λεξικῶν ὅτι εἶναι κυρίως «ὁ ὀργανωμένος ἀγῶνας τῶν τάξεων καί τῶν κομμάτων τους γιά τήν κρατική ἐξουσία... μέ τήν ἀνάπτυξη ταυτόχρονα τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τους πού ἐκφράζει, περισσότερο ἢ λιγότερο καίρια, τά συμφέροντα καί τούς στόχους τους». Ὑπάρχουν βέβαια κόμματα καί κομματάκια στόν ἀνανεωτικό χῶρο, εἶναι δυσδιάκριτες ὁμως οἱ τάξεις ἢ ἡ τάξη πού τούς στόχους τους ὑπηρετοῦν, ὅπως εἶναι σί-

γουρο ὅτι ἡ πολιτική τους ἰδεολογία ἐκφράζει «λιγότερο καίρια» τά συμφέροντα αὐτῶν τῶν δυσδιάκριτων τάξεων.

Τό ἄρθρο τοῦ Κ. Ζουράρη εἰκονογραφεῖ μέ δεξιότατα καί ἐνισχύει τήν ὑποψία ὅτι ὁ ἀνανεωτικός χῶρος στόν τόπο μας τείνει νά μεταβληθεῖ σέ ἐξωπολιτικό καί παρακοινωνικό ἐντέλει φαινόμενο.

Δέν εἶναι τυχαῖο καί ἀσύμδετο μέ τά προηγούμενα βέβαια τό γεγονός, ὅτι τό προσφιλέστερο, ἂν ὄχι ἀποκλειστικό, ὄπλο τοῦ Κώστα Ζουράρη εἶναι ἡ πολιτική ψυχολογία, πού ἐπιδέξια στρέφει ὁ συντάκτης κατά τοῦ στόχου του, ἀλλά ἐπιμονα ἀποφεύγει νά πράξει καί στόν ἴδιο του τόν ἑαυτό, σέ μιά ἐσχατη πιθανόν αὐτοάμυνα, γιατί ἡ ἀναλυτική του ἀναιρεῖ πρῖν ἀπ' ὅλα τήν ἴδια τήν πολιτική ἐγκυρότητα τῆς στάσης του.

Ἐπειδή δέ, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ψυχολογία ὀφείλει τήν ὑπαρξή της στήν ἀδυναμία – ὀντολογική καί ἄλλη – τοῦ εἶδους, νά ἀποκαθιστᾶ πάντα λογικές καί διαλεκτικές σχέσεις μέ τά φαινόμενα τοῦ βίου του, καί ἐπειδή ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης μᾶς προσφέρει μιά σειρά συγγλίνουσες μεθόδους γιά τήν κατανόηση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καί τῶν ἀτομικῶν καί συλλογικῶν στάσεων ἀπέναντι καί μέσα σ' αὐτά

τά φαινόμενα, πιάνομαι στο νήμα του διαλόγου για να θέσω τα ίδια προβλήματα σε μία άλλη βάση, προσφορότερη, ίσως, για την πολιτικοποίηση της πολιτικής μας.

άνανέωση: προπατορικά άμαρτήματα

Είναι γεγονός ότι οι διορατικοί ή έξ επαγγέλματος δύσπιστοι είχαν διαγνώσει, στην ίδια την ιδρυτική πράξη της ανανέωσης, τη συνυπογραφή της πράξης θανάτου της. Γεννημένη σε αντίξοες συνθήκες, με βαριές κληρονομικές καταβολές, μορλωμένη στις έγγενεις δυσπλασίες της ελληνικής κοινωνίας, δέν εκπλήσσει ιδιαίτερα με τα σημερινά αδιέξοδά της. Ούτε αυτόνομη ύπληξε όμως ή διαδρομή της, ούτε αναπόφευκτη, ούτε ή κατάληξή της είναι ακόμα και σήμερα αμετάκλητα προεξοφλημένη.

Η άκρη του μίτου βρίσκεται φυσικά στη διάσπαση του '68, που δέν αποτέλεσε προίον μιάς κάποιας σύγκρουσης «ανανεωτικών» και «δογματικών» αντιλήψεων. Η αλήθεια, φτώχη στη γύμνια της και όδυνηρή στις επιπτώσεις της, είναι πως μιά σειρά από συσσωρευμένες αντιθέσεις στους κόλπους της ήγετικής ομάδας του ενιαίου τότε ΚΚΕ, όξυμένες από την ήττα του '67, όδηγησαν σε μιά σύγκρουση, που τό άμεσο αίτούμενό της ήταν μιά αλλαγή στην κορυφή. Η τεκμηρίωση των έσωκομματικών αντιθέσεων στηριζόταν σε απόψεις εντοπισμένες σε θέματα πολιτικής πρακτικής, εμπειρικά προσδιορισμένες, χωρίς διαφορετική θεωρητική ή ιδεολογική αναγωγή. Αντιθέσεις, τέλος, που ή βάση τις βίωνε κυρίως από τις πολιτικές τους συνέπειες και τις κατανοούσε μέσα από τις οργανωτικές τους σχηματοποιήσεις.

Γι' αυτό, άλλωστε, ή πρώτη – και κρίσιμη – περίοδος της διάσπασης καταναλώθηκε στο άγονο παιχνίδι της «σφραγίδας», στη διεκδίκηση της ιστορικότητας του τίτλου του κόμματος. Τά επιχειρήματα εξαπλούνταν στην επιθετολογία, στην αριθμητική των συνέδρων, στην αλχημεία των εκπροσωπήσεων.

Όταν τό τότε «Γραφείο Έσωτερικού», πιεσμένο από τά πρά-

γματα, όδηγήθηκε στους ψελλισμούς κάποιου «ανανεωτικού» λόγου, φρόντισε με έπιμέλεια και σωφροσύνη να τον περιορίσει σε μιά άμεσα πολιτική χρησιμότητα: Οί ανανεωτικές αντιλήψεις έπωμίζονταν την ίδια λειτουργία με εκείνη ενός διαφημιστικού σλόγκαν: τονίζαν τις αρετές ενός καινούριου προϊόντος, που ίκανοποιεί με πληρέστερο τρόπο τις ίδιες παλιές ανάγκες...

Μόνο με τον καιρό – και όσο άποσαφηνίζονταν τά όρια της έσωκομματικής σύγκρουσης –, όσο μηδενίζονταν οι πιθανότητες της «έξωθεν αναγνώρισης», όσο ή βάση αλλά και οι ίδιες οι ανάγκες της ήγείας για τη νομιμοποίηση του έαυτού τους έξωθούσαν σε μιά νέα αυτοαντίληψη, ή «Ανανέωση» έτεινε να άποκτήσει ένα νέο περιεχόμενο σαν όρος, να κατακτήσει ένα άλλο πεδίο λειτουργίας: άρχισε δειλά να ψηλαφεί τις περιοχές της θεωρίας και ιδεολογίας: άρχισε να μεταβάλλεται σε αίτημα μιάς νέας αυτοανάγνωσης του κινήματος.

Μιά αυτοανάγνωση, δέβαια, που θάπρεπε, ανακαταλαμβάνοντας κριτικά τό παρελθόν, να έπαληθεύσει τη νέα αυτογνωσία στην πράξη, στο παρόν. Αυτό τό στοιχείο δέν έπαιξε και φυσικά έχασε στα σίγουρα τό ΚΚΕ έσωτ.

Αντί ή ήγετική του ομάδα να αντιληφθεί την ανανέωση σαν την ιδρυτική πράξη ενός νέου επαναστατικού κινήματος, αντίθετα, έγκλώβισε την ανανέωση στη διαμάχη της ιστορικότητας του κόμματος, στην αναδρομική δικαίωση των μειοψηφικών θέσεων στις έσωκομματικές συγκρούσεις, πράγμα που, όχι παράδοξα, μεταφράστηκε σε μιά «δεξιά» πολιτική γραμμή. Βγήκαν στους δρόμους οι άνθρωποι με όμπρέλα τον Αύγουστο, για να πείσουν ότι είχαν δίκαιο όταν συμβούλευαν τό ίδιο τον χειμώνα, έναντιον των «τυχοδιωκτών» και «σεκταριστών» του ΚΚΕ έσωτ.

Αντιλήφθηκαν και ύλοποίησαν, έπομένως, την κομματική οικοδόμηση έξω από την πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας. Δέν έπείχθησαν – και δέν μπορούσαν ενδεχομένως – να αναλύσουν τις ραγδαίες μεταλλαγές της, τις καινούριες διαστρωματώσεις της. Δέν έπιδίωξαν να έδραώσουν τις ανα-

νεωτικές αντιλήψεις με την πρωτοπόρα ένταξη του κόμματος στις όξυμένες αντιθέσεις της δικτατορευόμενης Ελλάδας. Η περιχαράκωσή τους στην ενδοκομματική διένεξη δέν βοήθησε την ήγεια να υποψιαστεί τη δυνατότητα εξόδου από τον κλειστό της κύκλο: η ριζοσπαστικοποίηση πλατιών εργαζομένων μαζών μέσα στη δικτατορία, νέα κοινωνικά στρώματα και κατηγορίες που η δικτατορία βάθυνε τη γενική δημοκρατική τους τοποθέτηση σε αντιμπεριαλιστική συνείδηση και θολό σοσιαλιστικό προσανατολισμό, δέν ιδώθηκαν σάν αυτό που ήταν, από την ήγεια του ΚΚΕ έσωτ.: σάν ιστορική πρόκληση δηλαδή, για τη μετατροπή των ανανεωτικών ιδεών σε όλική δύναμη μέσα στις μάξες.

Έτσι, στή διάρκεια της δικτατορίας, τό ΚΚΕ έσωτ. |όχι| μόνο| έξεπεσε| των| κληρονομικών του δικαιωμάτων, αλλά, κυρίως, έχασε όριστικά τη δυνατότητα σύναψης νέων ιστορικών συμβολαίων, μένοντας μακριά από την αυθόρμητη ανάπτυξη του κινήματος των μαζών, απομακρυνόμενο ταυτόχρονα από τη δυναμική μιάς ολόκληρης ιστορικής φάσης που επικαθορίζει και σήμερα τους συσχετισμούς δύναμης στις κομματικές εκπροσωπήσεις.

Γιατί δέν υπάρχει αμφιβολία, πώς αυτές ακριβώς τίς πλατιές λαϊκές μάξες, που η κλιμακούμενη έμπειρία τους από τό '61 και δώθε τίς φέρνει τό '74 διαθέσιμες για κομματικές συγκροτήσεις, που θά εξέφραζαν αγωνιστικά ένα νέο όραμα μιάς σοσιαλιστικής Ελλάδας, άφησε έντελώς αδιάφορες ή συμβιβαστική πολιτική του ΚΚΕ έσωτ., και άπώθησε για μιά σειρά άλλους λόγους τό ΚΚΕ. Σ' αυτές τίς μάξες, σ' αυτό τό μεγάλο κενό της μεταπολίτευσης, ή πολιτική ιδιοφυία του Α. Παπανδρέου έσφήνωσε τό ΠΑΣΟΚ, που ό μαξιμαλισμός του αντίστοιχούσε σ' ένα πολύ συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτικό υπόβαθρο.

Προπατορικό άμάρτημα λοιπόν της Άνανέωσης είναι τό γεγονός ότι ή ήγεμονική πολιτική της έκφραση, τό ΚΚΕ έσωτ., την έγκλώβισε και έξουθένωσε στην ιστορικότητα του κομμουνιστικού κινήματος, μέσα στην όποια, με τη συνεχιζόμενη πολιτική της ήγετικής του όμάδας, φαίνεται να θέλει τον ένταφιασμό της κιόλας.

Βέβαια, προσοχή. Τό προπατορικό άμάρτημά μας είναι αντίστραμμένο: έκδιωχθήκαμε από τον Παράδεισο έπειδή ακριβώς δέν φάγαμε από τό δέντρο της Γνώσης και προτιμήσαμε να άριθμούμε άκόμα τίς όλομέλειες και να δίνουμε όνόματα στά λάθη...

ό ανανεωτικός χώρος σήμερα - οί κοινωνικές του δυνάμεις

Η φθίνουσα διαδρομή του ΚΚΕ έσωτ. από τό '74 ως τίς μέρες μας, ή στασιμότητα σε άλλα μορφώματα του ανανεωτικού χώρου, ή σημαντική ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ στο ίδιο διάστημα, έχουν συρρικνώσει αισθητά την πολιτική

άπήχηση της ανανέωσης. Οί δυνάμεις της ανανέωσης τείνουν στήν «όροφή ασφάλειας» της όργανωτικής τους βιωσιμότητας, ενώ στο πολιτικό πεδίο όλες οι πρωτοβουλίες και δραστηριότητες είναι ένταγμένες στή λογική της αυτοσυντήρησης των σχημάτων και μόνο.

Ο ανανεωτικός χώρος έχει όδηγηθεί στην πραγματικότητα σ' ένα πολιτικό και κοινωνικό περιθώριο, σ' ένα ιδιότυπο γκέτο, ενώ οι δυναμικοί συντελεστές του έχουν κατακερματιστεί και ένα παράξενο σχίσμα έχει διαμορφωθεί: σάν αυτόνομη έκφραση στο πεδίο της θεωρίας και της ιδεολογίας, οι ανανεωτικές αντιλήψεις λειτουργούν συγκροτημένα σε μικρά κόμματα, κινήσεις και όμάδες. Ταυτόχρονα, ή δυναμική του ΠΑΣΟΚ έξηγείται από τό γεγονός ότι στο πολιτικό πεδίο τό κόμμα αυτό μοιάζει να λειτουργεί με την έμπρακτη άποδοχή των ανανεωτικών αντιλήψεων. Πρόσθετα, οι κοινωνικές κατηγορίες που «δυνάμει» άνήκουν στον ανανεωτικό χώρο εκφράζονται πολιτικά σε άλλα σχήματα, κυρίως στο ΠΑΣΟΚ και τό ΚΚΕ.

Τέλος, ή άμεση κοινωνική άναφορά ανανεωτικών κομμάτων και όργανώσεων έντοπίζεται αυτή τη στιγμή σε λίγες χιλιάδες ανθρώπους με τά άκόλουθα γενικά γνωρίσματα: άναφερόμαστε βασικά σε διανοούμενους, έπιστήμονες με έξαρτημένη ή μή σχέση εργασίας, σε φοιτητές (με πλατύ φάσμα κοινωνικής προέλευσης, όπου προεξάρχει τό μεσοαστικό και μικροαστικό στοιχείο), σε καλλιτέχνες και άτομα που στελεχώνουν τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους, σε «φατισμένους» μικρομεσαίους έπιχειρηματίες και διοικητικά στελέχη κρατικών ή ιδιωτικών όργανισμών. Σ' αυτά τά στοιχεία πρέπει να προστεθούν και τά «ιστορικά» στελέχη της Άριστεράς, που άνεξάρτητα από τη σύμπτωση της κοινωνικής τους θέσης με κάποια από τίς προηγούμενες κατηγορίες, ή πολιτική τους συμπεριφορά είναι άποτέλεσμα κυρίως των προγενέστερων διωμάτων και τραυμάτων. Ταυτόχρονα, μπορεί να συναχθεί με ασφάλεια από έμμεσους δείκτες, όπως τά εκλογικά άποτελέσματα της «Συμμαχίας», ότι ό κορμός αυτών των λίγων χιλιάδων ανθρώπων βρίσκεται συγ-

κεντρωμένος στα άστικά κέντρα και μάλιστα όχι σε όλα.

Τά ανανεωτικά κόμματα έχουν ελάχιστες προσβάσεις στον εργατικό χώρο· όπου αυτές υπάρχουν, θά διαπιστώσουμε ότι, τες περισσότερες φορές, πρόκειται για κενυσταλώσεις γύρω από δυνάμεις κληρονομημένες από τό παρελθόν και όχι κατακτημένες με βάση τή δυναμική των ανανεωτικών αντιλήψεων.

Πρώτο στοιχείο τής πολιτικής μας αυτογνωσίας πρέπει να είναι ή κοινωνική προέλευση και σύνθεση του χώρου μας· πού σφραγίζει ιδιόρρυθμα τό σύνολο τών: πρακτικών μας. Καθώς όλοι οι φορείς τής ανανέωσης είναι στην ουσία οργανισμοί συγκροτημένοι έξω από τήν ταξική πάλη, αυτές οι ελάχιστες χιλιάδες διανοούμενων ανθρώπων πού στελεχώνουν τούς μηχανισμούς των κομμάτων και ομάδων τής 'Ανανέωσης, τες συντακτικές επιτροπές περιοδικών ή τες ομάδες των ανεξαρτήτων, δέν παύουν, σε τελευταία ανάλυση, να υπόκεινται στους αυστηρούς νόμους εξαργύρωσης τής κοινωνικής τους ιδιότητας και θέσης σε καθορισμένη ιδεολογική στάση και πολιτική συμπεριφορά.

Αδυνατώντας τά κόμματα, σάν οργανισμοί, κι ακόμα περισσότερο τά μέλη, σάν άτομα, να εντάξουν τόν έαυτό τους με συγκεκριμένο τρόπο στις αντιθέσεις τής ελληνικής κοινωνίας, άποσυντίθενται καθημερινά σε έναν αναποτελεσματικό (έπειδή δέν υπάρχει στόχος) πολιτικό αγώνα πού έξαναγκάζει στην προσφυγή του ιδεολογικού μύθου, τήν παραπομπή δηλαδή έξω από τήν πραγματικότητα. 'Η, σε άλλες περιπτώσεις, προσφεύγει σε πολιτική κριτική, ανάλογη με τήν υποδειγματική έκδοχή τής του Κ. Ζουράρη. Μιά υπεραυτονόμηση του πολιτικού πεδίου άπ' όλες τες κοινωνικές συνιστώσες και τούς καθορισμούς. Στρατηγοί, χωρίς στρατό, με μάχες γεμάτες πάθος επί του χάρτου των πολιτικών δυνάμεων, όπου διατάσσονται τά χάρτινα ανθρωπάκια σε ένα είδος πολιτικού μπαλέτου. Έλιγμοί, έφορμήσεις, πλαγιοκοπήσεις, κινήσεις λαβίδας στα νώτα του αντιπάλου άπλοποιούνται τόσο, πού αν οι εργαζόμενες μάζες και τά απλά πολιτικά στελέχη των οργανώσεων συνειδητοποιούσαν ποιά ιστορική

εύκαιρία νίκης τούς προσφέρεται, ή μοίρα αυτού του τόπου θάχε άσφαλώς αλλάξει.

'Απέναντι 'σ' αυτές τες άσκήσεις «έπί τής άμμοδόχου» γίνονται επικίνδυνα συμπαθείς οι καρεκλοκένταυροι των κομματικών άπαράτ, πού είναι μέν έτοιμοι να άποθάνουν όρθιοι επί των λαθών τους αλλά έχουν και τήν πείρα τους άπ' τά άνάποδα: ότι τά προβλήματα δέν υπάρχουν και διαιωνίζονται μόνο από τες έμμονές στα λάθη τους, ότι, κατά κάποιο τρόπο, τά ουσιαστικά προβλήματα βρίσκονται στην ίδια τήν ελληνική κοινωνία, πού οι αντιθέσεις τής και οι έμπλοκές τής, τά σωρευμένα άλυτα προβλήματα τής, ή ταξική πόλωση, οδηγεί σε μία πόλωση των πολιτικών τής δυνάμεων: ο λαός σπαιρώνεται σε κόμματα έξουσίας γιατί δέν κινητοποιείται από καθημερινά μικροπροβλήματα ή από μελλοντικά όράματα αλλά πιέζεται στις πολιτικές του προσχωρήσεις από μεγάλα, ύπαρκτά, άπειλητικά, έθνικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Δέν ψεύδονται λοιπόν οι καρεκλοκένταυροι όταν λένε, ότι ο λαός «άγαπάει τες ιδέες μας αλλά δέν μας ψηφίζει». Είναι άκριτώς όπως όλοι άγαπάμε τή γραφή του Κ. Ζουράρη, αλλά κατένας μας δέν βλέπει τί σχέση έχει με τήν άμεση ή μακροπρόθεσμη, έστω, πολιτική του πρακτική.

ή ανανέωση: τό πολιτικό πρόβλημα

Πρώτο, άμεσο καθοριστικό καθήκον για τες ανανεωτικές δυνάμεις σήμερα είναι να βρουν τήν αντίστοιχία τους στους υλικούς, αντικειμενικούς όρους συγκρότησης και τες αντιθέσεις τής ελληνικής κοινωνίας. 'Αν ανανέωση σημαίνει να ξαναδοθεί στο μαρξισμό τό κοινωνικά επαναστατικό περιεχόμενό του, πρέπει να άνιχνεύσουμε τες πρακτικές πού θά άναδείξουν τή συγκρότηση του επαναστατικού κινήματος στη χώρα μας. Καθώς ή σοσιαλιστική άλλαγή στον τόπο μας άπαιτεί όπωσδήποτε τή διαμόρφωση ενός μπλόκ κοινωνικής και πολιτικής συμμαχίας, καθώς καινούρια στρώματα οδηγούνται σταθερά στο πλευρό τής ήγεμονικής εργατικής τάξης, πού διευθύνει τόν επαναστατικό αγώνα, χρειάζε-

ται νέες ιδεολογικές διαμορφώσεις και άνάλογο θεωρητικό έξοπλισμό. Αυτό είναι τό ένα κρίσιμο ζήτημένο. Τό άμεσα πιστικό επίσης είναι ότι πρέπει να βρουν τό δρόμο σύνδεσης των ανανεωτικών αντιλήψεων με τό μαζικό λαϊκό κίνημα.

'Αναφέροντας τά προηγούμενα έχουμε συνείδηση ότι κάποιοι, καλοπροαίρετα ή κακοπροαίρετα, θά ήθελαν να μας άποδώσουν στραταρχικούς τίτλους, άντάξιους των μεγαλεπήβολων υποδείξεών μας. 'Ας μας έπιτραπεί να υπερασπίσουμε τό φαινομενικό μαξιμαλισμό των θέσεών μας και να καταδείξουμε ότι μόνο με τέτοια στόχευση και με άνάλογες πρακτικές ή 'Ανανέωση μπορεί να κατοχυρώσει τήν ύπαρξή τής και να διεκδικήσει ήγεμονικά τό μέλλον τής στην έλ-

ληνική 'Αριστερά και τό λαϊκό κίνημα.

Η 'Ανανέωση δέν θά επιδιώσει μέ έλιγμούς στίς πολιτικές τακτικές τών άλλων κομμάτων τής 'Αριστεράς, δρώντας μέ μάχες θέσεων σάν νά είναι ήδη μιά συγκροτημένη πολιτική δύναμη. Γιατί, άπλούστατα, ή καταγραφή τής έχει τίς πιό άσθενικές κοινωνικές στηρίξεις και τούς πιό εύθραυστους κομματικούς μηχανισμούς. Γι' αυτό σέ τέτοιους άγώνες θέσεων θά συνθλιβεί, μέ μαθηματική δεβαιότητα.

Η 'Ανανέωση χρειάζεται, μέσα από τίς άναγκαίες πολιτικές τής τακτικές άμυνας και επίδιωσης, νά ξαναθέσει στήν ήμερήσια διάταξη τήν ιδρυτική τής πράξη, νά επαναθέσει τό πρόβλημα πέρα και έξω από τή διαιώνιση τών σημερινών οργανωμένων τής φορεμάτων. Νά ενεργοποιήσει όλοσους τούς ιστούς σύνδεσης τής μέ τίς λαϊκές μάχες: νά διεκδικήσει τήν κατάσταση του έαυτού τής για άλλη μιά φορά, όχι μέσα από τήν έκδοχή τής τύπου ΚΚΕ έσωτ., μέ τή θανάσιμη εμπλοκή τής στήν ιστορικότητα τής διάσπασης. 'Αλλά μέ τήν οικοδόμηση ενός νέου ενιαίου άνανεωτικού φορέα πού θά ξεπερνά όχι τό θέμα του τίτλου μόνο αλλά και τίς τριτοδιεθνιστικές έκδοχές τής κομματικής συγκρότησης, μ' ένα ξανακοίταγμα του μαρξισμού - λεννισμού στή σημερινή ιστορική συγκυρία παγκόσμια και ιδιαίτερα στόν τόπο μας.

Αυτή ή αναζήτηση του νέου προσώπου δέν πρέπει νάχει όμως τό χαρακτήρα ενός «σάλτο μορτάλε», ενός «autodafé», μιάς δραματικής τελικής χειρονομίας, «όλα ή τίποτε, τώρα ή ποτέ». Πρέπει, ταυτόχρονα μέ τό άνοιγμα τών πιό πλατιών διαδικασιών συζήτησης όλων τών προβλημάτων σ' όλα τά επίπεδα, τά πάντα νά κεντρώνονται ταυτόχρονα στήν αναζήτηση τών όρων τής πολιτικής τους έκφρασης, τής διαρκούς ενεργητικής και, στό μέτρο τών δυνάμεών μας, αποτελεσματικής και πρωτοπόρας παρουσίας στους κοινωνικούς και πολιτικούς άγώνες του λαού.

Δέν μας χρειάζονται οι κλασικά γνωστές από τά έγχειρίδια πρακτικές τής δημιουργίας του επαναστατικού φορέα, μέ μιά υπεραυτονόμηση του πεδίου τής ιδεολογίας και τής θεωρητικής πρακτικής, χωρίς

τήν άντιστοιχία και επαλήθευση στή μαζική πολιτική πρακτική. Σέ μιά τέτοια περίπτωση, στήν ελληνική κοινωνία του σήμερα και του αύριο, μέ τή δοσμένη ιστορία του κινήματος και τίς ιδιομορφίες τών άλλων πολιτικών δυνάμεων, μέ τούς πρακτικούς όρους του κινήματος τών μαζών (πού τόσο άπασχολούσαν τόν Λένιν), δέν μπορούμε νά φανταστούσε τίποτα καλύτερο από τή δήλωση προθέσεων, τήν αύτάρκεια τής συνείδησης, τίς κασσανδρικές προβλέψεις, τήν ύποδειγματική πρακτική, τήν έμβέλεια στήν ίντελιγκέντσια τών άστικών κέντρων, τούς ύγιώς άπροσάρμοστους σπουδαστές, τούς «λυσσασμένους μικροαστούς». 'Επιστροφή στήν όρθοδοξία για τήν οικοδόμηση του άνανεωτικού φορέα σημαίνει άνατίρρητα ' κλασικά όρθόδοξη άποτυχία και χρεοκοπία. Δέν μιλάμε για τό «σωστό» ΚΚΕ (μ-λ).

Αυτό πού ενδιαφέρει είναι ή δημιουργία ενός φορέα πού, ξεπερνώντας τά σκουριασμένα ψευδοδιλήμματα «κομμουνιστές» ή «μαρξιστές - σοσιαλιστές», θά μπορέσει νά άναδειχθεί στή δύναμη επαναστατικής άλλαγής τής ελληνικής κοινωνίας.

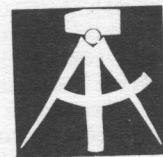
Για νά μίν όλισθήσουμε στήν όρθοδοξία ή διαχυθούμε σέ διαλόγους στά φεστιβάλ ή, έσωτ, και σέ πολυλόγους κοινών επιτροπών βάσης, πρέπει νά δούμε πώς, όσο άνοιχτή πρέπει νά είναι ή διαδικασία επαναποθέτησης τών προβλημάτων, άλλο τόσο άμεση και καθημερινή πρέπει νά είναι ή αίσθηση τής πολιτικής αποτελεσματικότητας αυτών τών ζυμώσεων σύγκλισης, πού δέν πρέπει νά άρουν ούτε πρós στιγμή χαρακτήρα πειραματισμών κάποιων «μαθητευόμενων μάγων» αλλά πρέπει νά άναδείχνουν διάφανα τή διαδικασία οικοδόμησης ενός έναλλακτικού πόλου μέσα στήν 'Αριστερά.

Χρειάζεται λοιπόν οι συγκεκριμένες ύπαρκτες δυνάμεις τής 'Ανανέωσης, δηλαδή τό ΚΚΕ έσωτ., ή ΕΔΑ, ή Σοσιαλιστική Πορεία, ή ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος (Β' Πανελλαδική) και οι άνεξάρτητοι κομμουνιστές άριστεροί νά δρομολογήσουν διαδικασίες τόσο βάσης όσο και κορυφής: όλα νά παίζονται και όλα νά κερδίζονται ταυτόχρονα, όσο είναι δυνατόν: 'Αν τό ΚΚΕ έσωτ., πού έχει τίς μεγαλύτε-

ρες άντιστάσεις για τό άνοιγμά του σέ μιά τέτοια κατεύθυνση, χρονοτριβεί, είναι χρέος όλων τών υπολοίπων νά προχωρήσουν όσο τό ταχύτερο στήν οργανική σύγκλιση τους μέ κοινό συνεκτικό ιστό άρχικά και μέχρι τέλους, επιμένουμε, μιά κοινή πολιτική πρακτική. Τότε, και τό ΚΚΕ έσωτ. θά ύψωθεί από τά ώραία μέσα έρείπια. 'Αν χρειάζονται σέ τομείς επιτροπές βάσης, νά γίνουν. 'Αν διευκολύνουν συντονιστικά όργανα κορυφής, νά επιδιωχθούν συστηματικά. 'Αν μιά έφημερίδα κοινή όλου του χώρου (χωρίς «ισχραϊκές» αταπάτες όμως) διευκόλυνε, νά έκδοθεί. 'Αν κοινές συντονισμένες παρεμβάσεις στους κόμβους τής ταξικής πάλης προωθούν τήν πορεία νά ύποδειχθούν, νά επιδιωχθούν και νά επιβληθούν.

'Αντίπαλοί μας δέν είναι τό ΚΚΕ ή τό ΠΑΣΟΚ, έτσι άφηρημένα και γενικά, ή και ή πολιτική σκόνη του ΕΑΜογενούς. Θά κριθούμε στό βαθμό πού θά άναμετρηθούμε μέ τήν άδράνεια ή τήν κινητικότητα τών ίδιων τών έαυτών μας. Στό βαθμό πού θά έδραιωθούμε ή όχι στήν ελληνική κοινωνία, μέ τή σωστή ένταξή μας στίς αντίθεσεις τής.

Σ' αυτόν τόν άγώνα, στίς τάξεις μας δέν μπορούν νά ύπάρξουν στρατηγοί και στρατιώτες, ούτε περισσότερο ή λιγότερο ύπεύθυνοι. Τί προτείνω λοιπόν; 'Αντί «άσκήσεις επί τής άμμοδόχου και επί του χάρτου», αντί «χειρονομίες μπρός στόν καθρέφτη» νά ξανακοιτάξουμε τό παιχνίδι τής ζωής στή θλίψη και στή μιζέρια του και στήν όμορφιά τής δοκιμασίας του ταυτόχρονα.

Ένότητα πού διασπᾶ καί διάσπαση πού ἐνώνει

τοῦ Ἄγγελου Ἐλεφάντη

Ἐνότητα, ἐνότητα, πόσες διασπάσεις διαπράχθηκαν ἐν ὀνόματί σου...

Θρήνος καί κοπετός συνοδεύουν τό λείψανο τῆς ἀκριβῆς μας ἐνότητας πού χάσαμε, ἐνῶ ἀντιλαλεῖ ἡ ἐπωδός: «λαός ἐνωμένος ποτέ νικημένος». Πρέπει λοιπόν νά διαπράξουμε τήν ἐνότητα, ὅτι ἡ ἐνότητα τῆς Ἀριστερᾶς καλόν. Καί ὅ,τι δέν εἶναι καλόν, ὡς γνωστόν, εἶναι κακόν.

Ἄλλά τά ρητορικῶς αὐτονόητα ἐμποδίζουν νά ἀσχοληθοῦμε μέ τά πολιτικῶς δυσκολονόητα ἢ ἀκατανόητα. Καί τό πρῶτο δυσκολονόητο ζήτημα εἶναι ὅτι ὑπάρχουν πολλές ἐνότητες, ἔτσι πού ἡ μία καί ἀδιαίρετη τῶν ἐπικλήσεών μας νά μοιάζει ἀκατανόητη.

Ἡ ἐνότητα τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς:

ἡ ἱστορία πρὸς τά πίσω

Ἡ ἐνότητα τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς: τῶν δυνάμεων τοῦ πρώην ἐνιαίου, τοῦ ἱστορικοῦ, ΚΚΕ πού χάθηκε μιά νύχτα τοῦ Φλεβάρη πρὶν ἀπό δέκα χρόνια. Ἐνότητα κυρίως τῶν δύο κομμουνιστικῶν κομμάτων πού μᾶς κληροδότησε ἡ διάσπαση, τοῦ ΚΚΕ μέ τό ΚΚΕ ἑσωτερικοῦ, καί «κατ' ἐπέκταση» ἐνότητα ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς Ἀριστερᾶς. Ἀναζητώντας αὐτήν τήν ἐνότητα, ἐπειδή, ἄς τό δεχτοῦμε, κανεῖς δέν σκέφτεται προσχωρήσεις καί συγκολλήσεις, οἱ περισσότεροί καί οἱ δυνατότεροι προσπαθοῦν νά ἐξευμενίσουν τήν ἀταξία μέ τά μελίσματα τῶν ἀρχῶν:

Ἀπό τή μιά μεριά: νά πάσουν οἱ ἡγέτες τοῦ ὀνομαζόμενου ΚΚΕ Ἐσωτερικοῦ νά καπηλεύονται τίτλους, τό ὄνομα τοῦ ἑνός καί μόνου ΚΚΕ. Ἀπό κεῖ καί πέρα, ἄνθρωποι ἀριστεροί εἴμαστε ὅλοι κι ἀπό τήν ἴδια μήτρα βγαλμένοι, θά τά

βροῦμε. Θ' ἀποκαταστήσουμε τήν ἐνότητα στήν πράξη, ὅπως ἄλλωστε τό ζητᾶ καί ὁ ἄπλος κόσμος τῆς Ἀριστερᾶς, ὅπως ἔχει κιόλας πραγματοποιηθεῖ σέ μεγάλο βαθμό καθῶς ἔδειξαν τά ὡς τώρα ἐκλογικά ἀποτελέσματα καί οἱ ἄλλες συσπειρώσεις.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά: τό ΚΚΕ νά ἀναγνωρίσει ὅτι στόν τόπο μας ὑπάρχουν δύο κομμουνιστικά κόμματα. Δικαίωμα τοῦ καθενός εἶναι νά ἔχει τό ὄνομα πού θέλει. Νά ἀνοίξει δημόσιος καί ἰσότιμος διάλογος μεταξύ τῶν κομμουνιστῶν καί ν' ἀποκατασταθεῖ ἡ συνεργασία στήν πράξη, χωρίς ἀποκλεισμούς καί ἡγεμονισμούς. Ἡ ἐνότητα τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς θά προκύψει μέσα ἀπό διαδικασίες διαλόγου καί συνεργασίας στήν πράξη, μέ τή νίκη τῶν ἰδεῶν τῆς ἀνανέωσης.

Ἐνῶ λέγονται αὐτά, καί οἱ δύο μεριές «κάνουν θήματα» ἐμπρός ἡ πίσω πού, τήν ἐπομένη, θά ἐπισημάνουν οἱ ἐμβριθεῖς σχολιαστές τῶν δημοσιογραφικῶν συγκροτημάτων. Ὁ κόσμος διαβάσει καί σταυροκοπιέται. Τί εἶναι πάλι αὐτή ἡ ἐνωτικῆ ἐκστρατεία;

Ἡ ἐνότητα πού κραδαίνει τό ΚΚΕ, ἀφοῦ ἡ ἀδράνεια καί τά διφορούμενα τῶν ἰδεολογικῶν του ἀντιπάλων τοῦ ἐξασφάλισαν θέση ὑπερδύναμης στό χῶρο τῆς Ἀριστερᾶς, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τό «ζεστό χνῶτο τοῦ Μεγάλου Ἀδερφοῦ»¹: ἡ πίστη στίς ἱστορικές ἀρχές τῆς ὀρθοδοξίας πού ἐκτροχιάζουν τό κίνημα ἀπό τή σοσιαλιστική προοπτική καί τό καθηλώνουν γιά πάντα στήν ἀναμονή τῆς ἐκτυφλωτικῆς ἀκτινοβολίας τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου. Εἶναι ἡ ἐνότητα πού διασπᾶ τό κίνημα γιατί τό ἀποσπᾶ ἀπό τίς ἐνδοελληνικές πραγματικότητές του καί τό ἐντεχνίσει στό ὄχυρό τῆς πολιτικῆς ἀκινήσιας. Ἄλλο νόημα ἀπό ὑπαγωγή καί ὑποταγή σ' αὐτές τίς ἀρ-

1. Κώστα Ζουράρη, «... Ἰδιαιτέρα τῆς ΕΑΜογενούς», *Πολίτης*, τ. 22, σελ. 14.

χές δέν έχει. Στους ανανήψαντες παρέχει μιά θέση στην ΕΑΜογενή ή άλλη «εύρω...» άριστερά² και στους άμετανόητους κοσμητικά επίθετα.

Κι ωστόσο, παρόλο πού τίποτε δέν κρύβει τίς προθέσεις και την πολιτική φιλοσοφία του ΚΚΕ, τό ΚΚΕ έσωτερικού μιλά για ένότητα της κομμουνιστικής άριστεράς.

Πώς τό μπορεί;

Μπορεί γιατί ή άκίνησία πού τό έχουν καταδικάσει αντίφάσεις, διασταγμοί και άνακολουθίες τό έκανε γά μήν έχει στρατηγική. Και συνεπώς εύχεται. Γιατί μέ βάση τό σημερινό συσχετισμό δυνάμεων και τή συντριπτική ύπεροπλία του ΚΚΕ σέ βάρος του ΚΚΕ Έσωπ., είναι τό λιγότερο εύχη νά πιστεύει κανείς ότι ή όρθοδοξία θά παραδεχθεί σάν ισότιμους αυτούς πού θεωρεί σχισματικούς· ότι θά εγκαταλείψει τήν ύπεροπλία πού του χαρίζουν τό χρίσμα και ό τίτλος του «κόμματος του προλεταριάτου».

Και όμως: τό ΚΚΕ έσωτερικού μιλά για ένότητα γτρέφοντας τά μάτια του πρós τό χαμένο παράδεισο της παραδοσιακής άριστεράς κι άποστρέφοντας τό πρόσωπό του από τίς νέες πραγματικότητες ανθρώπων, ιδεών και νέων δυνάμεων πού δημιουργούνται μέσα του, γύρω του, μπροστά του. Άλλ' όσο τό ΚΚΕ Έσωτερικού άναπολεί τήν ένότητα της κομμουνιστικής άριστεράς, τόσο διασπá τίς δυνάμεις της ανανέωσης, κυρίως της κομμουνιστικής ανανέωσης, έθίζοντας τις στην άναμονή της μελλοντικής ένωτικής εύτυχίας. Η πίστη σέ φαντασιώσεις ύπονομεύει κάθε άύθεντική πολιτική συμπεριφορά, ιδίως εκείνη πού καλείται νά προσδιορίσει σαφέστερα τίς ιδέες της ανανέωσης, ν' άπαλλαγεί από τό δογματικό αντιδογματισμό της, νά συλλάβει τις πραγματικότητες του κοινωνικού, νά τούς δώσει υπόσταση πολιτική και προοπτική: νά τίς πολιτικοποιήσει.

Η ιστορία του ΚΚΕ Έσωτερικού είναι ή ιστορία μιάς διαρκούς διάσπασης, στή διάρκεια της οποίας τά εκάστοτε ανανεωτικά κύματα έβλεπαν - πότε περίλυπα και πότε μέ έπαρση - τά προηγούμενά τους νά παίρνουν τή θέση του περιθωρίου. Τό ΚΚΕ έσ. όμως άρνήθηκε νά γράψει αυτήν τήν ιστορία, άρνήθηκε έν όνόματι της με-

γάλης ένότητας - πού δέ μπορεί, μιά μέρα θά 'ρθεί - νά συλλογιστεί τό τεράστιο κόμμα των «πρώην» πού έφτιαχνε δίπλα του μέ τίς «διεαρροές» του. Η τελευταία μαζική περίπτωση, μέ τήν άποχώρηση του μεγαλύτερου μέρους της νεολαίας του, μπορεί νά του έξασφάλισε τόν πρόσκαιρο έξαγνισμό για τό μίσμα πού του φόρτωσαν οι «έκτός γραμμής άριστεριστές», τό άπομακρύνανε όμως άκόμη περισσότερο άπ' ό,τι διακήρυττε: τήν ένότητα των ανανεωτικών δυνάμεων. Κι έτσι έκανε πίο πιθανή τήν προσέγγιση μέ τό ΚΚΕ. Τό ίδιο και ή Συμμαχία, πού φτιάχτηκε πάνω στό μοτίβο της ένότητας. Στην πράξη μεγάλωσε τό χάσμα πού χώριζε τούς πρώην εταίρους, τούς διασκόρπισε περισσότερο από κάθε άλλη φορά. Ίδού λοιπόν τό δξύμωρο: μιά ένωτική πολιτική πού γεννά συνέχεια διάσπαση ενώ τήν άφορίζει.

Η ένότητα της ανανεωτικής άριστεράς: ό φαύλος κύκλος της άναμονής και της φθοράς

Για μιά στιγμή πήγε νά ύπάρξει κάποια σύσφιξη σχέσεων μέ τή Συμμαχία των Άριστερών και Προοδευτικών Δυνάμεων στις περυσινές βουλευτικές εκλογές. Άλλά άφου ό λαός της Άριστεράς δέν τήν τίμησε μέ μιά αξιοπρεπή εκλογική επίδοση, ή Συμμαχία του γύρισε τήν πλάτη μέ θιγμένη τήν αξιοπρέπεια. Άπό τότε οι Σύμμαχοι έπαψαν νά συζητούν έκείνο τό άτυχο ραντεβού πού, έξόφθαλμα, είχε σκοπό τήν προίκα. Οι εταίροι ξαναγύρισαν στις ιδιοκτησίες τους και άρχισαν νά ξεριζώνουν τά ζιζάνια από τά χωράφια τους βάζοντας διπλοσκοπιές από έμπειρους δραγάτες. Και θροντερός άκούστηκε τότε ό λόγος της ένότητας: Έλληνες άριστεροί ένωθείτε. Ήταν πέρσι τέτοιοι καιρό.

Και τό μέν ΚΚΕ Έσωτερικού ξαναγύρισε στην άγέρωχη άκίνησία του καλώντας τούς άριστερούς νά πικνώσουν τίς γραμμές του· αντίθετα οι άλλες άριστερές οργανώσεις - πού στό μεταξύ πλήθυναν - ξαναβρήκαν τήν εύκίνησία τους, καλώντας όμως τούς άριστερούς νά πληρώσουν ένα ύποθετικό κενό: τόν «ένιαίο φορέα» της μαρξιστικής Άριστεράς.

2. Όπως άλλωστε συμβουλευθεί ό έσγάτως άνακαλύψας τόν πολιτικό και οργανωτικό δυναμισμό του ΚΚΕ Μάκης Τρικούκης, μέλος της Δ.Ε της Ε.Δ.Α. από τίς στήλες του Ριζοσπάστη διότι άλλως. λέει. ύπαρχει κίνδυνος «νά χαθούν σε ένα λαβυρινθο θεωρητικών άναζητήσεων χωρίς αντίκρισμα και νά βρεθούν έτσι στο περιθώριο της πολιτικής ζωής» («Τό πρόβλημα της ένότητας της Άριστεράς», Ριζοσπάστης, 10.12.78).

Έκείνοι πού αισθάνονταν μεγαλύτεροι, γιατί στό κάτω κάτω της γραφής είχαν μόνιμη διεύθυνση, κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους και μιάν έφημερίδα, είπαν: έμεις έδώ είμαστε, και είμαστε καλά· ή ανανέωση θά γίνει μέ κορμό τό ΚΚΕ Έσωτερικού: νά τό πρόγραμμα, νά οι θέσεις, νά και ή όργάνωση.

Οί «μικροί» πάλι, πού σκέφτηκαν ότι ή διάσπαση είναι κακό πράγμα, κατέληξαν στό συμπέρασμα: άν, όσοι μικροί, προστεθούμε, τό άθροισμα θά είναι μεγάλο (έννοείται μέσα από διαδικασίες διάλογου, πάλης και συνεργασίας στην πράξη).

Άποτέλεσμα: δέν έχει σημασία τό άποτέλεσμα όταν κάποιος δέν συνηθίζει νά μαθαίνει από τ' άποτελέσματα των πράξεων και των παραλείψεών του.

Ένότητα της κομμουνιστικής άριστεράς, δημιουργία ένιαίου φορέα, όμοσπονδία των κομμάτων και οργανώσεων, ένότητα της «έαμογενούς» ή άλλης «εύρείας» άριστεράς πάντως μέ βάση τό ΚΚΕ: οι πραγματικότητες της διάσπασης, τά «ένωτικά» δόγματα, αντίστοιχα μέ τίς ιδεολογικές άφετηρίες του

καθένα. Στη διασπαύρωσή τους θά γεννήσουν όλες τις δυνατές και αδύνατες υποδιαιρέσεις, θά δγάλουν στη φόρα τή συνολική κρίση μέ δλη τή φαντασμαγορία της, θά κρατήσουν τόν κόσμο σέ έναγώνια άδευαιότητα, θά τροφοδοτήσουν τή μεμψιμοιρία, θά δγκώσουν τή διαρροή.

Σέ τελευταία ανάλυση, ελάχιστη σημασία έχει ποιά από τις ένωτικές «προτάσεις - προοπτικές» είναι ή σωστή, ή σωστότερη, ποιά είναι ή πιό σύμφωνη μέ τις άρχές - προπαντός τις άρχές -, τή θεωρία ή τήν πραγματικότητα, ποιά είναι ή έπαναστατικότερη ή ή αναθεωρητικότερη. Εύκολα μπορεί νά διαπιστώσει ό όποιοσδήποτε (όταν δέν τόν συνέχει κομματικός πατριωτισμός), ότι οι προτάσεις αυτές και οι αντίστοιχες συμπεριφορές - μαζί κι εκείνες πού προσπαθούν νά πιάσουν τά ζητήματα στή «ρίζα τους», δηλαδή εκεί πού δημιουργούνται: στόν κοινωνικό στίβο - δέν παράγουν τά άποτελέσματα πού διακαώς επιθυμούν. Αντίθετα μάλιστα: ή κρίση βαθαίνει. Έκείνο πού πέρνει περνούσε γιά άπαράδεκτο, φέτος γίνεται γραμμή «ρεαλιστική», ή λίγη ένότητα πού ύπάρχει εξατμίζεται, οι λιγοστές γόνιμες προσπάθειες καταντούν χωρίς σημασία ή μαγαρίζονται, οι λίγοι γίνονται λιγότεροι, οι πρόθυμοι άπρόθυμοι, οι διαθέσιμοι άργούν και οι ένθουσιώδεις κοπάζουν.

Οι διάφορες προοπτικές γιά τήν ανανεωτική άριστερά έχουν έτοϋτο τό συνταρακτικά ένωτικό: αναχαιτίζουν τή διαδικασία πού οι ίδιες θεωρούν αναγκαία γιά νά οδηγηθούμε στό περιπόθητο άποτέλεσμα: τήν ένότητα των ανανεωτικών δυνάμεων. Αναχαιτίζουν τή ενεργοποίηση των άριστερών - κομμουνιστών, των οργανωμένων και άνοργάνων, τή συμμετοχή τους στόν κοινό άγώνα. Εύχονται ένα άποτέλεσμα αλλά τορπιλίζουν τή διαδικασία πού θά οδηγήσει σ' αυτό.

Μίλησε κανείς γιά μεταφυσική;

Η προοπτική του ΚΚΕ έσωτερικού, δεδομένου ότι θεωρεί προϋπόθεση τής ανανεωτικής ένότητας και προσπάθειας τήν οργανωτική του ένίσχυση, πρακτικά καταλήγει στό κενό ή ήθικολογεί. Υπολογίζει ότι εκείνοι πού κατά καιρούς έχουν φύγει άπ' αυτό, εκείνοι πού ποτέ

δέν έχουν οργανωθεί σ' αυτό, κι εκείνοι πού είναι οργανωμένοι άλλου, θά πάνουν νά είναι αυτό πού είναι (καλώς ή κακώς) και θά γίνουν μέλη ή όπαδοί του. Και είναι, βέβαια, φυσικό ένα κόμμα νά θέλει νά διευρύνει τήν οργανωτική του δύναμη κι έπιρροή, αλλά καταντά άφύσικο νά άρνείται τά άνοίγματα στό συγγενή του χώρο ένώ επικαλείται τήν ένότητα.

Όσο γιά τήν προοπτική του «Ένιαίου Φορέα», προϋποθέτει τή συγχώνευση όλων των «ανανεωτών» σέ ένα νέο φορέα τής μαρξιστικής Άριστεράς κι όχι σέ κάποιον από τους ύπάρχοντες. Πρακτικά δηλαδή καταλήγει έπίσης στό κενό: καλεί τό ΚΚΕ Έσωτερικού νά πάψει νά είναι αυτό πού είναι (καλώς ή κακώς) και νά προσυπογράψει τή διάλυσή του έν όνόματι κάποιου φορέα πού πρόκειται νά δημιουργηθεί³.

Και στή μία και στήν άλλη περίπτωση ή επίκληση τής ένότητας βασίζεται στήν επιθυμία νά παραδεχτεί ό άλλος ότι δέν πρέπει νά είναι αυτό πού διάλεξε ή αναγκάστηκε νά είναι. Άρα είναι επίκληση πού ήθικολογεί. Και ήθικολογώντας αφήνει απέξω τήν πολιτική πράξη, τήν πράξη τής συνεργασίας, τήν πράξη τής συζήτησης. Σέ κάθε περίπτωση ή ένότητα νοείται ως δήλωση προσοχρήσεως του άλλου, όχι ως αναζήτηση του άλλου. Και τό άποτέλεσμα, «όπως δείχνει ή ζωή»: ρεύουμε στά πόδια μας.

Συμβαίνουν και χειρότερα. Δέν είναι λίγες οι περιπτώσεις πού, οργανωμένοι και άνοργάνοι, «έσωτερικοί» και μή, στήν πράξη των κοινωνικών άγώνων συμπαράσσονται και συνεργάζονται (π.χ. Δημοκρατικός Άγώνας στους φοιτητές, ΑΕΜ στους εργάτες, έπαγγελματικά σωματεία και ένώσεις, Δημοτικά Συμβούλια κ.λ.π.). Η συνεργασία όμως αυτή είναι χωρίς πολιτικό άποτέλεσμα. Παραμένει τυφλή, χωρίς γενικότερη πολιτική άναφορά. Δέν μορφοποιεί τις γενικές γραμμές του ανανεωτικού χώρου, δέν τόν διαπλάθει ως παράταξη και έχει μονίμως χαρακτήρα άποσπασματικό, εύκαιριακό, συντεχνιακό, τοπικό. Στήν καλύτερη περίπτωση συντηρεί έστίας αντίστασης, πού άργά ή γρήγορα σθή-

νουν ή συνθλίβονται ανάμεσα στις συμπληγάδες ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ ή έκμηδενίζονται από τις αντιφάσεις τους.

3. Πράγμα πού, ανεξάρτητα από τήν ορθότητά του - προσωπικά πιστεύω ότι ή διάλυση του ΚΚΕ έσωτ. θά ήταν δλέθρο λάθος - άποτελεί καθαρή πολιτική ούτοπία, άπλούστατα γιατί δέν είναι άποψη του ΚΚΕ έσωτ. Ο Κ. Φιλίνης, χαρακτηριστικά, σέ έρευνα του περιοδικού Πολιτικό Κριτήριο (τ. 21, Δεκεμ) μέ θέμα τόν εύρακομμουνισμό, άπαντώντας σέ έρώτηση γιά τήν πιθανότητα δημιουργίας κομματικού φορέα τής ανανεωτικής μαρξιστικής άριστεράς, άπαντά κατηγορηματικά ότι τό κόμμα του δέν αντιμετώπιζει τέτοιο ένδεχόμενο και προσθέτει: «Η δημιουργία ενός τέτοιου φορέα τής μαρξιστικής άριστεράς, θά επέτρεπε άντικειμενικά τήν μονοπώληση των κομμουνιστικών ιδεών από τό ΚΚ Φλωράκη, πράγμα πού θά είχε δλέθριες συνέπειες γιά τό ίδιο τό μέλλον του σοσιαλισμού στήν Έλλάδα».

Γιατί όχι συμμαχία των άριστε-
ρων — κομμουνιστικών δυνά-
μεων της ανανέωσης;

*ΎΑν μείνουνε
τά πράγματα όπως είναι
είσαστε χαμένοι.
Φίλος σας είναι ή αλλαγή
ή αντίφαση είναι σύμμαχος σας.
ΎΑπό τό τίποτε
πρέπει κάτι νά κάνετε
μά οί δυνατοί
πρέπει νά γίνουν τίποτε.
Αυτό πού έχετε άπαρνηθείτε το
καί πάρτε
αυτό πού σās άρνούνται.*

Μπ. Μπρέχτ⁴

Τό πρόβλημα δέν είναι ή κατάρ-
γηση των διαφορών μέ ένωτικές
επικλήσεις ή μέ μαθήματα για τήν
ανάγκαιότητα του μαρξιστικού —
λενινιστικού κόμματος⁵. Θά τολ-
μούσα νά πώ ότι τό πρόβλημα είναι
ή *συννύαξη των διαφορών στην
πράξη*. Κι αυτό ήταν τό σημαντικό
στό άρθρο του Κ. Ζουράρη στον
προηγούμενο «Πολίτη», γιατί πρα-
γματικά, — κι άνεξάρτητα από τό
άν συμφωνεί κανείς μέ τήν άλφα ή
βήτα συγκεκριμένη ενέργεια πού
προτείνει — άναδεικνυε τήν ανάγκη
νά συννύαξουν, μέσα από τίς
κατάλληλες ύποδοχές, τά διαφορε-
τικά στοιχεία πού αιωρούνται άλλα
δέν συγκροτούν πολιτικά τό χώρο
της ανανεωτικής άριστερας. Δη-
λαδή δέν συγκροτούν κανένα συγ-
κεκρωμένο πολιτικό ύποκειμενο
πού θά μπορούσε νά έχει στρατη-
γική, νά έχει κόσμο, νά έχει προο-
πτική, νά έχει πολιτική παρουσία
κι αντίκρουσμα στους κοινωνικούς
άγώνες.

Ξέροντας ώστόσο ότι όρίζω συμ-
βατικά τους όρους του προβλήμα-
τος, θά τολμούσα νά πώ ότι οί δια-
φορετικοί έξ όρισμού άριστεροί της
ανανέωσης, οί οργανωμένοι και οί
άνοργάνωτοι, μπορούν νά συν-
νύαξουν στον άγώνα τον κοινό, νά
συννύαξουν δηλαδή μέ τίς διαφο-
ρές τους. Αύτοί οί 140.000 μαχητές
των κοινών επικλήσεων πού δέν
έσφαλαν, μά πού πληρώνουν μέ
άφοπλισμό και περιθωριοποίηση
τήν πολιτική τους εύθυκρυσία, αυ-
τοί πού άφου, τέλος πάντων, βα-
φτίστηκαν μαχητές παραδόθηκαν
άμαχητί, ήττημένοι σε έναν πόλεμο
πού δέν έγινε.

Κανέναν άπ' αυτούς τους
140.000 μαχητές δέν τον έχει έξου-
θενώσει ή άνία ώστε νά μήν έχει
λόγο ύπαρξης. Ό καθένας ζεί κα-
θημερινά τον τραχύ άγώνα ενάντια
στό κράτος της δεξιάς. Τό πρό-
βλημά (του) βρίσκεται άλλου: *πώς
και μέ ποιούς θά ανοίξουν οί όρό-
μοι και οί διαδικασίες για τήν
έναλλαγή στην έξουσία*. Ό καθέ-
νας, άλλωστε, θεωρεί τον έαυτό του
στοιχείο μιάς νέας άριστερας,
άκριβώς γιατί, μέ τον ένα ή τον
άλλο τρόπο, άγνήθηκε τά πολιτικά
άποχρεμπτικά πού ή παραδοσιακή
άριστερά του προσφέρει ως στρα-
τηγική, οδηγώντας τον από τό λά-

θος στην καταστροφή, από τήν άκι-
νησία στην άπολίθωση. Έτσι, όσο
κι άν ή πολιτική του συνείδηση εί-
ναι άρνητική, στό βάθος ή ίδια ή
ένταξη του στον άντικαπιταλιστικό
άγώνα του δείχνει τό στόχο και τον
ύποχρεώνει νά άναζητά τά μέσα.

ΎΗ ένότητα πού δέν διασπά άρ-
χίζει νομίζω από τό σημείο αυτό:
των δρόμων πού οδηγούν και έν-
τάσσουν στον άγώνα ενάντια στη
δεξιά. Καί άφου, για νά κατακτη-
θεί τό στέριο σημείο εκκίνησης,
χρειάζεται ν' άποσπαστεί κανείς
άπό τους πειρασμούς πού όρίζουν
άλλες άφετηρίες (π.χ. τήν ένότητα
της κομμουνιστικής άριστερας)
τόσο τό χειρότερο. Είναι τυχαίο
άλλωστε ότι άρθρογράφος του Ρι-
ζοσπάστη, μελίρutos ένωτικής
κατά τά άλλα, συμβούλευε πατερ-
ναλιστικότητας νά αφήσουν οί εκ-
τός ΚΚΕ άριστεροί τους όλέθριους
πειραματισμούς τύπου «Συμ-
μαχίας»⁶; Μήπως, τάχα, προς αύτή
τήν κατεύθυνση πού ύποδεικνύει ή
άποστροφή του ΚΚΕ, προς τήν κα-
τεύθυνση μιάς δυναμικής συμμα-
χίας άριστερων και κομμουνιστι-
κών δυνάμεων της ανανέωσης, δέν
θά πρέπει νά άναζητηθεί τό γόνιμο
για καλλιέργεια έδαφος; Στο κάτω
κάτω, άν μήν ξεχνάμε μιά πραγμα-
τικότητα: ό κόσμος της ανανεωτι-
κής άριστερας ύπάρχει. Κι αύτή ή
άριστερά είναι πιά άριστερά άπ'
όλες τίς άριστερές γιατί είναι ή λι-
γότερο θρησκα, ή περισσότερο εί-
κονοκλαστική, ή περισσότερο σύγ-
χρονη μέ τήν εποχή της.

5. Βλέπε πρόσφατο παράδειγμα κατήρη-
σης τέτοιου τύπου σε άρθρο του Σ. Καρρά,
στην ΑΥΓΗ.

6. «Τό ΚΚΕ εϋχεται και οί ήγεσίες των
άλλων δυνάμεων νά σταματήσουν τήν καπη-
λεία τίτλων πού δέν τους ανήκουν και άκόμη
νά άποφύγουν τή σίγηση παρατέρα χρεο-
κοπία πού θά τους έπιφέρει κάθε προανα-
τολισμός σε άντι-ΚΚΕ σχήματα τύπου «Συμ-
μαχίας» ή «νέας συμμαχίας» — Μήμη ΎΑν-
δρουλάκη «Προβλήματα συσπείρωσης της
ΎΑριστερας», Ριζοσπάστης 3.11.78. (ή ύπο-
γράμμιση δική μου).

4. Μπ. Μπρέχτ, *Ποήματα*, μεταφ. Μάριου
Πλωρίτη, έκδ. «Θεμέλιο».

Έαμογένεια καί ἡ ἀνάγκη ἀριστεροῦ μετώπου

τοῦ Τάκη Παπᾶ

Ὁ πιστός «συνεχιστής» τῶν ἀγωνιστικῶν παραδόσεων τοῦ λαϊκοῦ κινήματος στή χώρα μας καί ἐνάρετος μυστικοσύμβουλος τῆς ἐργατικῆς τάξης στήν ἱστορική της διαδρομή, ὀργανωτικός ταγός τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς, παρήγαγε λογιστική μηχανή «ὑπερδυναμικοῦ τύπου» γιά νά σωρεῦσει ἀνθρώπους καί γεγονότα σέ ἀντιστορικά συνονθυλεύματα.

Οἱ ἠλεκτρονικοί ὑπολογιστές τῶν ἐπιτελαρχῶν τῆς «ἐπανάστασης τῶν ἀθροίσεων» ἀσέλγησαν ἐναντίον τῶν γεγονότων καί τά ἀντικατέστησαν μέ κενά ἱστορικῶν ἀντιστοιχιῶν εὐρήματα. Ἡ ἀρίθμηση θά περιλάβει ἀτυχῆσαντες ὑποψήφιους πάσης μορφῆς, τυπικά προϊόντα ἀντισυλλογικῆς, ἀκοινωνικῆς πολιτικῆς παρουσίας καθημαγμένης ἀπό τούς ἀτεγκτους νόμους τῆς πολιτικῆς ἀγορᾶς. Οἱ συναυτουργοί τῆς ὑπονόμευσης τοῦ ἔαμικοῦ κινήματος, μέ τή διαιωνιζόμενη ὀργανωτική λογική τους, παρατείνουν τή δολιοφθορά στό παρόν καί κατηλεύονται σημαίες τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος γιά νά συρρικνώσουν τά ἱστορικά μεγέθη στή σκοπιμότητα τῶν ὀργανωτικῶν προσθαφαιρέσεων.

Ἡ πολιτική σύλληψη πιθανόν νά προκαλεῖ καί ἀνία λόγω ἐπαναλήψεως. Τό ΠΑΜΕ, τό ΑΚΕ, οἱ συνδικαλιστικές παρατάξεις, παράγωγα τῆς λογικῆς τῶν μετώπων, — ὀργανωτικῶν προεκτάσεων τοῦ κεντρικοῦ ὀργανισμοῦ — εἶχαν καί ἔχουν τήν ἀναγωγή τους στήν φροντίδα γιά τόν πολιτικό ἔλεγχο τῶν μαζῶν. Τό φαινόμενο ἐπίσης δέν παρουσιάζει πρωτοτυπία: εἶναι ἡ λογική τῶν μηχανισμῶν ἐξουσίας, ἡ ἰδεολογία τῆς πολιτικῆς λειτουργίας τοῦ συστήματος. Σύμπτωμα πού ὀρίζει τήν πολιτική μας ζωή καί, κατ' ἀρχήν, τήν πρωτοβουλία

καί τή δράση τῶν μαζῶν. Τίς μετατρέπει σέ ἀλλοτριωμένους ἐκτελεστές καί ὑποτάσσει τή δυναμική τῆς σύγκρουσης στό γραφειοκρατικό διευθυντήριο τῶν ἡγεμόνων — διαπραγματευτῶν τοῦ βαθμοῦ ἐπίδρασῆς τους στόν πολιτικό χάρτη. Δέν εἶναι ὅμως δυνατόν ἡ ἀνία νά ἀποτελέσει ἀποκλειστική ψυχική ἀντίδραση στό γεγονός, γιατί τό λογικό της ἐπακόλουθο, ἡ σιωπή, συνεργεῖ στήν ἀσύδοτη λεηλασία τῶν κατακερματισμένων ἀλλά ὑπαρκτῶν ἐστιῶν ἀντίστασης. Ἐνας ἐσωτερικός Σαβοναρόλα πιέζει τίς πτυχές τῆς ἀτομικῆς πολιτικῆς εὐθύνης καί ἀξιῶν τή συλλογική μετουσίωσή τους. Ὁ χώρος τῶν ἀτομικῶν στάσεων ἀναδεύει δειλιά πρὸς τήν συντήρηση τῶν ἀποκλεισμένων ἐστιῶν. Ὁ κίνδυνος νά καταρῆθῃ τό ἐπαναστατικό ὄραμα ἀποδεσμεύει τό προσωπικό δυναμικό καί τό καταθέτει στή συλλογική τράπεζα τῶν ἐκκολαπτόμενων πολιτικῶν ἐπενδύσεων σωτηρίας. Ἡ ἀξιοματική διατύπωση καί ἡ ὑποκειμενιστική δεοντολογία ἀποτελοῦν φλυαρία. Ὅμως ἡ παρέμβαση στά ἀδήριτα πολιτικά δεδομένα εἶναι ἐφικτή.

Πραγματικά, στήν Ἑλλάδα τοῦ 1978 ἔλλείπουν οἱ εὐπάθειες τῆς πρώτης μεταπολιτευτικῆς συνθήκης καί ἡ δεξιὰ κατοχυρώνεται στήν κυβερνητική ἐξουσία. Τά κοινωνικά της ἐρεῖσματα διευρύνθηκαν καί τήν ἀνέδειξαν σέ ρυθμιστή τῶν κοινωνικῶν καί πολιτικῶν σχέσεων τοῦ κράτους. Οἱ ἐσωτερικῆς τῆς συγκρούσεις δέν ἀνατρέπουν τήν ἰσορροπία της καί δέν θέτουν σέ κίνδυνο τόν πρωτεύοντα ρόλο της στήν ἐθνική μας ζωή. Ἡ ἐξουσία προστατεύεται ἀπό τήν ἄστικη ἰδεολογία καί τήν ἐνοποιεῖ, ἐνῶ οἱ ἐκλογικῆς ἐπαληθεύσεις ἐπικυρῶνουν αὐτό τό ἀποτέλεσμα.

Ἡ ἀντιπολίτευση ἀσκει τὸν ἀνώδυνο ἀντιπολιτευτικὸ ἔλεγχον εἴτε στὸ ὄνομα τῶν μὴ προνομιούχων Ἑλλήνων εἴτε στὸ ὄνομα οἰκονομικῶν διεκδικήσεων τῶν ἐργαζομένων. Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ἡ συντήρηση τῆς στρουγγῆς τῶν ψηφοφόρων καὶ ἡ διαπραγματευτικὴ ἰκανότητα στὶς σχέσεις ἐξουσίας τῶν ἱεραρχημένων μηχανισμῶν.

Στὴν ἀρμονικὴ αὐτὴ πολιτικὴ λειτουργία τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος ἐνέχεται μὲ συνέπεια ὅλο τὸ φάσμα τῶν ἀντικαπιταλιστικῶν δυνάμεων. Ὁ ὅρος βέβαια συντίθεται ρευστὰ καὶ τὸ περιεχόμενό του εἶναι ἀντικείμενο αὐθαίρετης διαχείρισης ἀπὸ τίς δυνάμεις πού ἔχουν αὐτοχρισθεῖ ἀντικαπιταλιστικὲς ἢ ἐμπορευόμεναι πολιτικὰ τὴν ἀντικαπιταλιστικὴ φύση ὧσιν τοὺς ἐμπιστεύονται. Ἡ διατήρηση καὶ ἡ ἐμπέδωση τοῦ καθεστώτος τῆς πολιτικῆς μακαριότητος καὶ τῆς πυροσβεστικῆς κατασίγασης τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων προκύπτουν ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ ναρκισσοιστικὴ καὶ μεταφυσικὴ χρῆση τῶν ἀντικαπιταλιστικῶν δηλώσεων, πού ὅμως κοσμοῦν εἴτε ἀποφάσεις κομματικῶν συνεδρίων εἴτε θεωρητικὲς εἰσηγήσεις χαρακτηριστικῶν ἡγετῶν. Ἀλλά, ἔτσι ἀντικαθίσταται ἡ ἀντικαπιταλιστικὴ δράση καὶ ἡ δράση ἱστορικῆς προοπτικῆς. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπικράτηση τῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς ἀρχουσας τάξης σὲ βάρος τῆς ἐπαναστατικῆς πολιτικῆς, ἰδεολογίας καὶ πρακτικῆς ἢ ὑπάρχοντων πιθανότητες γιὰ μιά δυναμικὴ μεταβολή στὶς κρατούσες σχέσεις.

Οἱ πολιτικὲς ἀντιδράσεις τῶν ἰσχυρῶν ὀργανισμῶν τῆς πολιτικῆς ζωῆς ἐκτρέφουν ἀπέραντη ἀπαισιοδοξία. Ἡ παραδοσιακὴ κομμουνιστικὴ ἀριστερὰ ἐξαντλημένη στὴν αὐτονόητη ἀλήθειά της, ἐκλαμβάνει τὴν ἀνατροπὴ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων ὡς ὑπόθεση εὐρύτερων δημοκρατικῶν καὶ ἀντιμπεριαλιστικῶν δυνάμεων. Ἀλλά ἀντιλαμβάνεται τὴ σχέση της μὲ τίς ὑπόλοιπες πολιτικὲς δυνάμεις μεταφυσικὰ καὶ ὡς σύμβαση προσχωρήσεως στὴ μοναδικότητα τῶν ἀλλοδαπῶν τῆς συλλήψεων. Συλλήψεις παγιδευμένες ἀφενὸς ἀπὸ τίς σκοπιμότητες τῶν παγκόσμιων συμφερόντων τῆς

ΕΣΣΔ καὶ τῶν διεθνῶν ἐρεισμάτων της, πού ἀγγίζουν ἐξωφρενικὰ ὄρια κάλυψης καὶ ὑποστήριξης φασιστικῶν καθεστώτων τύπου Ἀργεντινῆς ἢ γκαγκστερικῶν ἐπιδρομῶν τύπου Ν. Ἰεμένης ἢ Τσεχοσλοβακίας στὸ παρελθόν. Ἀφετέρου δὲ ἀπὸ τὴν προσήλωση στὸ σοβιετικὸ πρότυπο, ὅπου ἡ κεντρικὴ πολιτικὴ ἐξουσία καταργεῖ τὸν κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ ἔλεγχον τῶν μαζῶν, ἀποτρέπει κάθε συμμετοχὴ τῶν παραγωγικῶν στρωμάτων καὶ τάξεων στὴν ἐξουσία, καὶ συντηρεῖ τὴν κοινωνικὴ ἀνισότητά προασπιζόμενη τὰ κοινωνικὰ συμφέροντα διευθυντῶν καὶ εἰδικῶν. Ὁριακὸ σύμπτωμα καὶ ὄχι σύμπτωση ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀφετηριακὸ σημεῖο τοῦ κειμένου αὐτοῦ, δηλαδή ἡ ἀντίληψη τῆς παραδοσιακῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς γιὰ τὸ μέτωπο τῆς εὐρείας Ἀριστερᾶς, ὅπου τὸ ἀμβλωμένο μέτωπο τῆς ΕΑΜογενούς ἀπειλεῖ νὰ μετατρέψει τὰ θύματά του σὲ σοβιετικούς πολίτες μὲ ἑλληνικὴ ἐνδεχομένως ὑπηρετικότητα. Ὁ ὀργανισμὸς αὐτός, διακατεχόμενος συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὴ μικροαστικὴ λογικὴ τοῦ τεχνοκράτη πολιτικοῦ πού ἐπαιτεῖ περγαμηνές νομιμοφροσύνης, περιστέλλεται στὴν ὀργανωτικὴ αὐτοσυντήρησή του καὶ περιχαράκωνεται ἀπὸ ἀποφάσεις διεθνῶν κέντρων, ὅπου τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα συνεκτιμᾶται καὶ συνυπολογίζεται. Ἀποτελεῖ ἐπομένως μὴ ἰκανὸ συντελεστὴ ἀνατροπῶν καὶ ἐνσυνείδητο συνένοχο τοῦ πολιτικοῦ στάτους.

Τὸ κίνημα τοῦ ΠΑΣΟΚ ἀποτελεῖ θελκτικὸ παράγοντα γιὰ λαϊκὲς δυνάμεις καὶ συνεγείρει ἀφηρημένες ἀριστερὲς συνειδήσεις, πού κατὰ γενικὸ τρόπο ἀμφισβητοῦν τὴν ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα παραδοσιακὴ κομμουνιστικὴ ἀριστερὰ. Εἶναι ὅμως μπλεγμένο στὶς ἐσωτερικὲς του ἀντιφάσεις καὶ προσπαθώντας νὰ ἐξισορροπήσει τὴν εὐπαθὴ θέση του ὡς κόμματος ἀξιοματικῆς ἀντιπολίτευσης στὴν πολυεπίπεδη καὶ ἀντιφατικὴ κίνησή του, ἀδυνατεῖ νὰ ἀποτελέσει μοχλὸ ἀνανέωσης καὶ ἀνατροπῆς. Καὶ γιὰ τὸν δὲν ἔχει ὀρίσει τὴν ἀνατροπὴ καὶ γιὰ τὸ μέγα μέρος τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν τῶν ἐρεισμάτων ἀναχαιτίζει συχνὰ μιά τέτοια κατεύθυνση. Τὸ βέβαιον εἶναι πὼς ἡ χαρακτηριστικὴ προσωπικότητα τοῦ Ἀνδρέα Παπανδρέου δὲν

άρκει για να συνδυάσει και την πλειοψηφία του ελληνικού λαού και τόν ιδιότυπο σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Έτσι, παθητικά, τό ΠΑΣΟΚ μετέχει στον πόλεμο των φραστικών νεωτερισμών και απέχει από την πολιτική δράση που θά άμφισβητούσε την δεξιά κυβέρνηση και θά αναδείκνυε ένα κίνημα ποιοτικής άλλαγής.

Οί έπιγραμματικές και ελάχιστα φιλόδοξες άναφορές στα κόμματα που δηλώνουν άντικαπιταλιστικά, δέν έξαντλούν τό φάσμα των πολιτικών δυνάμεων της εύρειας άριστεράς, δηλαδή των δυνάμεων τή κοινωνικής άλλαγής. Υπάρχει έκλογικά συντετριμμένος αλλά ύπαρκτός ό χώρος των οργανωμένων και άνοργάνωτων κομμουνιστών και άριστερών που περιωριοποιείται έσωστρεφόμενος νοσηρά. Είναι ένα μικρό φάσμα που προέκυψε από την τυπική έκφραση της κρίσης της κομμουνιστικής άριστεράς, τή διάσπαση του ΚΚΕ τό 1968, και πολλαπλασιάστηκε διά σχάσεως. Τό ΚΚΕ έσωτερικού, ή ΕΔΑ, ή Σοσιαλιστική Πορεία, ή Β' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη και οί άνεξάρτητοι κομμουνιστές τό συγκροτούν. Η οργανωτική και πολιτική φυσιογνωμία του χώρου ορίζεται από τά στίγματα της κομμουνιστικής άριστεράς. Τό ιστορικό σημείο της αυτόνομης της από τίς κοινωνικές της άφεταιρίες και διαμόρφωσης σε πολιτικό μηχανισμό με γραφειοκρατική έσωτερική λογική έπενεργεί άποφασιστικά στα ουσιώδη γνωρίσματα του χώρου.

Τό ΚΚΕ έσωτ., ιστορικά κυριαρχημένο από την παράδοση σαν ό ισχυρός παράγοντας στην άλληλοσχέση με τίς άλλες πολιτικές δυνάμεις του πολιτικού φάσματος, όρισε τά άποφασιστικά στοιχεία της παρουσίας του χώρου που ήγεμόνευσε ντέ φάκτο. Καί ενώ ένέκλειε στους κόλπους του την ποιοτική σύγκρουση με τό παρελθόν ναρκωθήτησε την έκτασή του διαμορφώνοντας σχήματα όσμης ιστορικού κομμουνισμού. Η πολιτική του γραμμή, συνδυασμός παραδοσιακού συμπλέγματος έντάξεως στην έθνική οικόγένεια και παράλληλης νευρωτικής έμμονης στη διεκδίκηση των συμβόλων και τό σεβασμό των προτύπων, όδήγησε στην αυτοκατάργηση του ρό-

λου του. Ο βαθμός επίδρασης του, λαμβανομένων ύπόψη και των άσθενών και άσπαφών κοινωνικών έρεισμάτων, είχε σαν έπακόλουθο την κηδεμόνευση του κομμουνιστικού χώρου από τό γήσιο τέκνο της μητρός παράδοσης, τό ΚΚΕ. Έτσι, ούτε άποτέλεσε ούτε άποτελεί δύναμη ρωγμής στα δεδομένα με τον τρόπο που πολιτικά ύπάρχει.

Όμως στον εύρύ αυτό χώρο ύπάρχει μία έκδηλη διάκριση: ότι σε σχέση με τά ύπόλοιπα κόμματα οί δυνάμεις του, οργανωμένες και μή, στή συντριπτική τους πλειοψηφία δέν ύπόκεινται στην ιδεολογία των έπαγγελματιών συμφωνολόγων και του κομματικού πατριωτισμού. Άν αυτό δέν ισχύει τότε ή όμοιογένεια όδηγει - και λογικά συννεπώς - στην ΕΑΜογένεια. Οί δυνάμεις αυτές άποτελούν τή σπονδυλική στήλη της «ουσία» άνανέωσης. Άνευρίσκονται στο ΚΚΕεσ., στην ΕΔΑ, στή Σοσιαλιστική Πορεία, στή Β' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη, στους άνεξάρτητους κομμουνιστές και άριστερούς. Είναι οί δυνάμεις που μετείχαν στις συγκρούσεις με την έξαρτημένη γραφειοκρατική λογική, στις αίχμες της κρίσης της άριστεράς, ιδιαίτερα μετά τό 1967, είτε από τους τόπους έξορίας με τή διακήρυξη για την επέμβαση του ρωσικού στρατού στην Πράγα, είτε στις κομματικές τους οργανώσεις. Είναι οί άνεξάρτητοι κομμουνιστές-άριστεροί, που θέλησαν να θέσουν τό πολιτικό πρόβλημα και να ύπάρχουν σαν κίνημα με ιδεολογικούς όρους τό 1974. Είναι οί δυνάμεις που άντιτάχθηκαν στο λαϊκισμό και τό βοναπαρτισμό τό 1975. Είναι αυτοί που συγκρούστηκαν με τή λογική της δεξιάς στροφής του άνανεωτικού χώρου. Είναι οί άμφισβητίες των διεθνών κέντρων και της άστικής και γραφειοκρατικής ιδεολογίας.

Έάν οί οργανωτικές άυταρέσκειες δέν ίσοπεδώσουν την άνάγκη της δυναμικής ένότητας αυτού του χώρου, τότε οί χαλεποί καιροί επιβάλλουν μέτωπο της άνανεωτικής άριστεράς. Μέτωπο στην πολιτική ζωή και στους κοινωνικούς χώρους με έπαναστατική άμφισβήτηση της έξουσίας της δεξιάς στο ιδεολογικό, κοινωνικό και πολιτικό πεδίο και άμφισβήτηση της λογικής του οικονομισμού και του ρεφορ-

μισμού. Η άνανεωτική άριστερά, έάν άποκτήσει πολιτική έκφραση, θά είναι ή ισχυρότερη δύναμη ρωγμής στην πολιτική άταραξία και ή μόνη δύναμη παρέμβασης, που θά οργανώσει και θά συνεγείρει τον άνησυχούντα και άδρανή κόσμο της, άποκλειοντάς του τά διλήμματα. Τό μέτωπό της, πηγή ζυμώσεων και συγκρούσεων, θά δοκιμάζει την κάθε άποψη οργανωμένων ή όχι χώρων, στην κοινωνική σύγκρουση και στή λαϊκή και πολιτική ένότητα με τίς δυνάμεις της κοινωνικής προοπτικής.

Οί θρηνητικές έπικλήσεις ασύμβατων ένότητων έπεκτείνουν τίς παγιδεύσεις και έγκυμονούν έπιστροφή στην ειδωλολατρεία.

Άν ή ίδρυτική κίνηση του μετώπου δέν ύποκύψει στή γραφειοκρατική λογική και στον ήγεμονισμό, ή ιστορική συμβολή του θά μετατάξει τά έαμογενή σαλλίσματα στον κόσμο των μουσικών γεγονότων.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΠΥΛΗ»

Ἔγγρας 39 — Ἀθήνα, τηλ. 723840, 711139

Τρία νέα βιβλία

ΒΙΑΧΕΛΜ ΡΑΪΧ

Ψυχανάλυση στό Θέατρο

Μετάφραση: Μαρίνας Λώμη

Μιά άγνωστη καί τολμηρή άνάλυση στό έργο του Ἰψεν « Πέερ Γκύντ»

ALAN SWINGWOOD

Ἄ Μάρξ καί ἡ σύγχρονη κοινωνική θεωρία

Μετάφραση: Μαρίνας Νεοφωτίστου

Ἄ συγγραφέας-καθηγητής τῆς κοινωνιολογίας στή Σχολή Οἰκονομικῶν καί Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν του Λονδίνου – συνθέτει ἕνα κλασικό δοκίμιο ἀναλύοντας τίς θεωρίες τῶν Βέμπερ, Ντουρκχάιμ, Μανχάιμ, Σκούτς, Πάρσονς, Ντάρεντορφ, Μπουχάριν, Τρότσκι, Λούκατς καί Γκράμσι. Ξεχωριστό ενδιαφέρον γιά τόν Ἕλληνα ἀναγνώστη παρουσιάζει μιά συνοπτική ἐπισκόπηση στό έργο του Νίκου Πουλιαντζᾶ σέ ἀντιπαράθεση μέ τίς βασικές θέσεις του Ἄλτουσέρ.

ZAN KAZNEB

Δέκα μεγάλοι σταθμοί τῆς κοινωνιολογίας

Μετάφραση: Μαρίνας Λώμη

Ἄνα έργο πού ἀπευθύνεται σέ ὄσους θέλουν νά έρευνήσουν τίς ἐξελίξεις τῆς κοινωνιολογίας σέ παγκόσμια κλίμακα.

Η ΚΙΝΑ, Η ΕΣΣΔ, Ο ΕΥΡΩΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ (ΙΣΩΣ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ)

Α. 'Η Κίνα

Τόν Σεπτέμβρη 1978 ένας ακόμη χρόνος – ο δεύτερος – ήρθε ν' ανταγωνιστεί στή μνήμη του κινεζικού λαού, τήν προσπάθειά της νά κρατήσει ζωντανή τήν ανάμνηση του Μάο. Δέν είναι όμως μόνο τά χρόνια πού θαραίνουν. Έδω και αρκετό καιρό ή Κίνα ζει όλοφάνερα μιά άλλη πραγματικότητα, τόν όργασμό τής πολιτικής τών «τεσσάρων έκσυγχρονισμών», πού συνοδεύεται μέ καμπάνιες γιά τήν άπομυθοποίηση του Μάο (άπαραίτητη γιά νά περάσει ή νέα πολιτική), ενώ συνάμα άποκαθίστανται τά «θύματα» τής πολιτιστικής επανάστασης, και τά στελέχη πού πρωτοστάτησαν σ' αυτήν καταδικάζονται. Παράλληλα άρχίζει και ένα πρωτοφανές οικονομικό άνοιγμα πρός τή Δύση, μέ συμβόλαια δισεκατομμυρίων δολλαρίων πού τό νέο (και ταυτόχρονα παλιό) πρόσωπο τής κινεζικής πολιτικής, ο Τένγκ Χσιάο Πίνγκ, κλείνει, ιδίως μέ τήν εύνοούμενή του γειτονική 'Ιαπωνία.

Σχετικά μέ τήν κριτική

'Από παλιά ή συστηματική άνάλυση τής πολιτικής,οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας τής Κίνας σκόνταφτε πάνω στήν έλλειψη έπαρκών στοιχείων. Μοιραία λοιπόν, ή άνάλυση γινόταν μέ βάση κάποιες ένδειξεις γιά τήν κινεζική πραγματικότητα, είτε – κυρίως – μέ βάση τή θεωρία: αναρωτιόμαστε δηλαδή κατά πόσον ο μαρξισμός – λενινισμός πού μάς πρόσφεραν οι κινέζοι μέσω έντύπων και βιβλίων ανταποκρινόταν στον «δικό μας». Όμως αύτου του είδους ή άνάλυση, δέν μπορεί παρά νά λείπει τή μισή αλήθεια. 'Από τή στιγμή δέ πού και ή ίδια δέν έχει συναίσθηση τών όρων της, καταλήγει σ' έναν σεκταριστικό θεωρητικισμό. Πράγματι, μιά όρισμένη θεωρητική κριτική (π.χ. του Σάρλ Μπετελέμ) γιά τή σημερινή Κίνα πάσχει από τήν παραδοσιακή αύτή ανεπάρκεια: σέ τελική άνάλυση μάς λείπει μόνο πώς ή πολιτική τής προτεραιότητας τής ταξικής πάλης είναι καλό πράγμα, ή προτεραιότητα στήν παραγωγή κακό. Και δέν είναι τυχαίο, πώς ή διαπίστωση ότι ή Κίνα έχει σήμερα έγκαταλείψει τό δρόμο του σοσιαλισμού, προέρχεται κυρίως από τούς ίδιους κύκλους, πού μέχρι τό 1976, μέ βάση τά ίδια κριτήρια, βεβαίωναν ότι ή Κίνα βάδιζε σταθερά αύτόν τόν δρόμο.

Όλα τούτα δέν σημαίνουν βέβαια, ότι πρέπει κατ' άνάγκη νά οδηγηθούμε σέ κάποιο είδος άγνωστισμού σχετικά μέ τήν Κίνα. Μπορούμε λ.χ. νά μιλήσουμε αρκετά κατατοπιστικά γιά τήν πολιτική τής κυρίαρχης τάσης τής σημερινής ήγεσίας. Γιατί δέν είναι μόνον οι «4 έκσυγχρονισμοί» ή ή άποκατάσταση τών διευθυντικών στελεχών. Είναι και μιά σειρά από άρθρα πού βλέπουν σήμερα τό φώς τής δημοσιότητας, σχετικά μέ τήν άπόλυτη προτεραιότητα πού πρέπει νά δοθεί στήν παραγωγή, σχετικά μέ τή σημασία του κέρδους στις σοσιαλιστικές επιχειρήσεις, είναι οι προσπάθειες πού γίνονται γιά τήν πληρωμή τής εργασίας μέ τό κομμάτι και ή συνεπαγόμενη έντατικοποίησή της, οι ύμνοι γιά τήν έξειδίκευση τής εργασίας (όλα αύτά έμπλουτισμένα μέ άποσπάσματα από τόν Μάρξ), είναι οι αναλύσεις πού διαστρεβλώνοντας φανερά τόν Μάο τόν θέλουν νά διαπιστώνει τήν ταυτότητα συμφερόντων πού ύπάρχει σέ μιά σοσιαλιστική κοινωνία άνάμεσα στό κράτος, τις επιχειρήσεις και τά μεμονωμένα άτομα,¹ πού και χαρακτηριστική όμοιότητα μέ τις σταλινικές θεωρίες του 1930 έχουν και βέβαια πλήρη έγκατάλειψη τής γραμμής τής ταξικής πάλης (άπό μιά τουλάχιστον μερίδα τής ήγεσίας) δείχνουν.

Όπως, τό είπαμε ήδη, όλα τούτα δέν σημαίνουν πώς ή Κίνα ακολουθεί σήμερα τά χνάρια τής Σοβ. Ένωσης. Υπάρχουν λ.χ. οι κατακτήσεις τής πολιτιστικής επανάστασης, κατακτήσεις – θιώματα του κινεζικού λαού, πού δέν ανατρέπονται εύκολα: ο ίδιος ο Τένγκ Χσιάο Πίνγκ δηλώνει (ή αναγκάζεται νά δηλώσει) σέ όμιλία του στα συνδικάτα, πώς στό έξής τά διευθυντικά στελέχη θά εκλέγονται σέ τακτική μυστική ψηφοφορία από τούς εργαζόμενους τών επιχειρήσεων (*Economist* 2-8 Δεκ.). 'Αν θυμηθούμε δέ έδω και τό ρόλο (τελειώς διάφορο) πού ο Στάλιν καθόρισε στα συνδικάτα γύρω στα 1930. 'Υπάρχει ο κινεζικός λαός πού γιόρτασε σέ όλη τή Κίνα, και ιδιαίτερα στή Σαγκάη, μέ πρωτοφανή (και όχι αποκλειστικά κομματικά οργανωμένο) ένθουσιασμό τήν πτώση τών «4». Θά ξεμπεδεύαμε δέ πολύ εύκολα μέ τά προβλήματα άν ύποστηρίζαμε, ότι ο λαός μπορεί και νά σφάλει, ή ότι παρασύρθηκε εύκολα από τό κόμμα. Θά πρέπει αντίθετα νά μπορούμε σέ

σκέψεις σχετικά με τό περιεχόμενο της πολιτικής των «4», πού τόσο έχουμε συνηθίσει να εκθειάζουμε: γιατί ή γραμμή των «4», θγαλμένη μέσα από την πολιτιστική επανάσταση, αγνόησε και όρισμένα διδάγματα της, αλλά και – κυρίως – τό τέλος της. Ή πορεία γιά τό σοσιαλισμό δέν είναι γραμμική: είναι μιά σειρά από άλματα. Γι' αυτό, γιά τόν Μάο τό τέλος της πολιτιστικής επανάστασης σήμαινε τήν είσοδο σέ ένα ποιοτικά άνώτερο κύκλο μετασχηματισμών στή θάση και τό εποικοδόμημα. Γιά τούς «4» αντίθετα σήμανε τήν άρχή ενός θίαιου ύποκειμενισμού. Τό περιεχόμενο της γραμμής της ταξικής πάλης, όπως εκφράστηκε άπ' αυτούς, όχι μόνο δέν πέρασε στίς μάζες, αλλά κατέληξε σέ καταναγκασμό. Θά πρέπει νά αναγνωρίσουμε τό γεγονός αυτό γιά νά καταλάβουμε τίς εξελίξεις πού ακολούθησαν τό θάνατο του Μάο. Γιά νά καταλάβουμε λ.χ. γιατί ό Τένγκ Χσιάο Πίνγκ δέν εμφανίζεται σήμερα μέ ένα αντίλαϊκό «σταλινικό» προσωπείο, αλλά αντίθετα ή κομματική του επικράτηση συνοδεύεται από λαϊκές εκδηλώσεις γιά περισσότερη δημοκρατία. Γιά νά καταλάβουμε σέ τελευταία άνάλυση και τά όρια μέσα στά όποια κινείται ή σημερινή ήγεσία της Κίνας.

Ο συσχετισμός των δυνάμεων

Ήν εξαφίρεισι κανείς περιόδους σάν τήν πολιτιστική επανάσταση, στήν ήγεσία του κόμματος διατηρούνταν πάντα μιά πολύ λεπτή ίσορροπία δυνάμεων. Όπως έλεγε ό ίδιος ό Μάο, «άν δέν ύπήρχαν πολιτικές διαμάχες στό κόμμα ή ζωή του κόμματος θά τελείωνε». Τούτη ή ίσορροπία είναι δυναμική: τό φανερώνουν και οι συνεχείς παλινδρομήσεις, καθιρώσεις και άποκαταστάσεις στελεχών. Ή διατάραξη της είναι ίσως τό πιο σημαντικό σέ συνέπειες επακόλουθο του θανάτου του Μάο: οι «4», πού ήταν κατά τήν τελευταία περίοδο επιφορτισμένοι μέ τήν ιδεολογική δουλειά του κόμματος (μέσα μαζικής ένημέρωσης, προπαγάνδα κ.λ.π.) θεωρούνται ως οι πιο επίφοβοι ανατροπείς του συσχετισμού των δυνάμεων, τελικά δέ όντας άπομονωμένοι από τή θάση, έξουδετερώνονται και από τίς δυνάμεις εκείνες του κόμματος πού διαφωνούν μέ τό συγκεκριμένο περιεχόμενο της πολιτικής τους πρακτικής, και βέβαια άπ' όσους διαφωνούν ιδεολογικά έχοντας γιά στόχο όλόκληρο τό θεωρητικό οικοδόμημα της γραμμής της ταξικής πάλης. Οι δύο βασικοί πόλοι αντίθεσης στους κόλπους αυτής της «συμμαχίας» συμπυκνώνονται σήμερα στά πρόσωπα του Χούα Κούο Φένγκ και του Τένγκ Χσιάο Πίνγκ. Ή διαδικασία της μετατόπισης του συσχετισμού δυνάμεων μέσα στό κόμμα είναι ένδεικτική: ή κριτική στό πρόσωπο του Τένγκ Χσιάο Πίνγκ, πού κατά τό θάνατο του Μάο είναι διαγραμμένος από τό κόμμα, συνεχίζεται παράλληλα μέ τήν κριτική κατά των «4», γιά νά έξασθενήσει σιγά-σιγά μετά από 10 μήνες, όποτε και επανέρχεται στό κόμμα.

Φαίνεται λοιπόν, πώς ή σημερινή επικράτηση της πολιτικής γραμμής των «δεξιών» στοιχείων συμβαδίζει μέ τήν αδυναμία των ύπολοίπων νά άρθρώσουν μιά πολιτική προοπτική διαφορετική από αυτή των «4», βασισμένη όμως στήν προτεραιότητα της ταξικής πάλης. Έτσι γιά τήν ώρα, ό Τένγκ Χσιάο Πίνγκ κερδίζει τόν πόλεμο θέσεων στό πολιτικό πεδίο. Όχι όμως άβίαστα: οι «μαογενείς» γύρω από τόν Χούα αντίδρουν – έστω άμυντικά – εκεί πού μπορούν, όπως στή περίπτωση της «άπομαοποίησης» και της υπεράσπισης των κατακτήσεων της πολιτιστικής επανάστασης. Έξάλλου ή πολιτική προώθηση των θέσεων του Τένγκ δέν συνοδεύεται και από μιάν αντίστοιχη προώθηση των «δεξιών» στήν κομματική ιεραρχία. Αντίθετα κυριαρχούν άπ' όλες τίς πλευρές οι εκκλήσεις γιά τή διατήρηση της ένότητας του κόμματος. Γεγονός πού δείχνει, ότι τό κυρίαρχο πρόβλημα της έξουσίας δέν είναι λυμένο από άποψη συσχετισμού δυνάμεων στή σημερινή Κίνα, όσο κι άν ή πολιτική επικράτηση των θέσεων του Τένγκ είναι σέ θέση νά δημιουργεί τίς άπαραίτητες γιά τούτο προϋποθέσεις στό μέλλον.

1 Παραθέτω χαρακτηριστικό απόσπασμα από άρθρο του προέδρου της Κινεζικής Ακαδημίας Κοινωνικών Έπιστημών Χού Τσιάο Μού, πού δημοσιεύθηκε στό *Peking Rundschau* No 46: «Ο πρόεδρος Μάο έλεγε: "Πρέπει πάντα νά ύπολογίζουμε και τίς δύο πλευρές και όχι μόνο μία, είτε πρόκειται γιά κράτος και εργοστάσιο, κράτος και εργάτη, εργοστάσιο και εργάτη, κράτος και συνεταιρισμό, κράτος και αγρότη, ή τέλος, συνεταιρισμό και αγρότη". Αυτή ή ταυτότητα συμφερόντων μεταξύ κράτους, παραγωγικής μονάδας και μεμονωμένου ατόμου πηγάζει από τήν ίδια τή σοσιαλιστική τάξη της κοινωνίας...»

Οικονομική και εξωτερική πολιτική

Ἡ πολιτική τῶν «τεσσάρων ἔκσυγχρονισμῶν» συνεπάγεται (κατά τή κρίση τουλάχιστον τῆς σημερινῆς ἡγεσίας) τήν ἔξοδο τῆς χώρας ἀπό τήν οικονομική καί πολιτική ἀπομόνωση. Ὁ Τένγκ Χσιάο Πίνγκ συνάπτει δάνεια μέ δυτικές χώρες, ὅπως π.χ. ἓνα ἰαπωνικό δάνειο 10 δισ. δολλαρίων, πού θά χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν ἀντλήση κινεζικοῦ πετρελαίου (ΒΗΜΑ 20.10). Τό πετρέλαιο χρειάζεται γιά νά ἀνταλλαγῆ μέ δυτική τεχνολογία (ΑΥΓΗ 1.11), ἢ μέ σιδηρομετάλλευμα ἀπό τή Βραζιλία (*Economist* 2-8 Δεκ.), μέ τό ὅποιο θά ἀξιοποιηθεῖ ἡ δυτική τεχνολογία. Ἀρκετοί ὑποστηρίζουν, πῶς μιά παρόμοια πολιτική τείνει νά προσδώσει στήν οἰκονομία τῆς χώρας χαρακτήρα συμπληρωματικότητας στόν διεθνή καταμερισμό τῆς ἐργασίας. Ὅμως, ὁ ἔκσυγχρονισμός μέσω τῆς εἰσαγωγῆς ξένης τεχνολογίας δέν ἔρχεται α ἰσχυρῶς ἀντίθεση μέ τήν πολιτική τῆς αὐτόνομης ἀνάπτυξης. Τοῦτο ἐξαρτᾶται ἀπό τό κατά πόσον οἱ σχέσεις παραγωγῆς θά ἐπιτρέψουν, ἔστω καί μακροπρόθεσμα, νά τεθεῖ ὁ ἔκσυγχρονισμός στήν ὑπηρεσία τοῦ συνόλου τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί ἐπομένως στήν ὑπηρεσία μιάς αὐτοδύναμης πιά ἀνάπτυξης. Ἐξαρτᾶται δηλαδή σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τίς ἰδεολογικές καί πολιτικές κατευθύνσεις τῆς ἡγεσίας τῆς χώρας.

Τό ὅτι ἡ αὐτόνομη ἀνάπτυξη μοιάζει νά εἶναι ἀκριβῶς ὁ στόχος τῆς σημερινῆς ἡγεσίας, τοῦτο κατοπτρίζεται καλύτερα ἀπό ὅπουδήποτε στήν ἐξωτερική πολιτική τῆς: τά ἐρωτηματικά γιά τό κατά πόσον ἡ Κίνα ἀκολουθεῖ τό δρόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ αὐξάνονται ἀντιστρόφως ἀνάλογα, ὅσο μειώνονται καί οἱ τελευταῖες ἀμφιβολίες, ὅτι ἡ χώρα αὕτη βαδίζει πλέον συνειδητά τό δρόμο τῆς διαμόρφωσῆς τῆς σέ τρίτη ὑπερδύναμη. Ἡ θεωρία ἐξάλου τῶν τριῶν κόσμων, πάνω στήν ὁποία βασίζεται ἡ ἐξωτερική τῆς πολιτική ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας μας, προέρχεται ἀπό τόν ἴδιο τόν Τένγκ Χσιάο Πίνγκ (ἄλλη μιά ἐνδειξη τοῦ πῶς ἐκφράζονταν πολιτικά οἱ λεπτές ἐσωκομματικές ἰσορροπίες καί πῶς ὁ Μάο κατάφερε νά συνθέτῃ τίς ἐπί μέρους ἀντιθέσεις πού κυριαρχοῦσαν στό κόμμα), καί εἶναι φυσικό νά ἀκολουθεῖται σήμερα μέ τή μεγαλύτερη δυνατή συνέπεια.

Ἔτσι ἡ Κίνα ἀγοράζει τώρα γαλλικά πυρηνικά ὄπλα (ΑΥΓΗ 25.10) καί βρετανικά ἀεροπλάνα, καθώς οἱ ΗΠΑ ἔχουν ἤδη δώσει τό πράσινο φῶς στίς χώρες τοῦ ΝΑΤΟ γιά τήν πώληση ὄπλων σ' αὕτην. Ἀλλά οἱ ἔγνοιες τῶν Κινέζων δέν περιορίζονται στήν ἀμυνά τους. Ἡ πολιτική τοῦ ζωτικοῦ χώρου, κλασική γιά κάθε (ἀνατέλλουσα καί μὴ) ὑπερδύναμη, βρίσκει κι ἐδῶ τήν ἐφαρμογή τῆς, ὅπως π.χ. στήν περίπτωση τοῦ Βιετνάμ πού θεωρεῖται ἀπό τούς Κινέζους – ἔστω καί δυνάμει – ὡς σφήνα τῆς Σ. Ἐνωσης στήν Ν.Α. Ἀσία. Ἡ Κίνα ἐνισχύει τήν Καμπότζη (κατηγορήθηκε μάλιστα ὅτι ἐτοιμάζει πρᾶξικόπημα γιά τήν ἀνοδο τοῦ τῶς πρίγκηπα Λόν Νόλ στήν ἐξουσία) σπρώχνοντας θέβαια ἔτσι μιάν ὥρα ἀρχύτερα τό Βιετνάμ στήν ἀγκαλιά τῆς Σ. Ἐνωσης. Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει μέ τή Β. Κορέα, σέ σημεῖο πού ΕΣΣΔ δέν παρέλειψε νά «συσφίξει» τούς δεσμούς τῆς μέ τή Ν. Κορέα. Ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ὅλης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐπιχειρεῖται μέ τό πρόσφατο ταξίδι τοῦ κινέζου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ἀνά τή μισή ὑδρόγειο (καί τά Βαλκάνια) ὁ ὁποῖος ἐπιζητεῖ τήν οικονομική συνεργασία στή βάση μιάς ἀντισοβιετικῆς σύμπραξης. Αὐτές οἱ κινεζικές ἀντιλήψεις θέλγουν ἰδιαίτερα τίς ΗΠΑ. Ἀλλά καί στή Γιουγκοσλαβία ἢ τή Ρουμανία ὑπάρχουν ἀρκετές κοινές θέσεις γιά συζήτηση.

Αὕτη πού θέβαια δέν θέλγεται καθόλου εἶναι ἡ Σ. Ἐνωση πού κατηγορεῖ τή Κίνα, ὅτι ἐπιδιώκει νά παρασύρει τούς πάντες σέ μιά συμμαχία ἐναντίον τῆς, ἀποκαλύπτοντας παράλληλα στόν ἑαυτό τῆς καί τό δυτικό κόσμο, πῶς ἡ Κίνα προσφέρει τόν ἀντισοβιετισμό τῆς, ὄχι τόσο γιὰτί κινδυνεύει, ὅσο γιά τά ἀνταλλάγματα σέ δάνεια, ἐμπορικές συμφωνίες, τεχνολογία καί ἐξοπλισμούς. Τοῦτη ἡ σοβιετική ἐκτίμηση γιά τήν κινεζική ἐξωτερική πολιτική δέν πέφτει καθόλου ἔξω: ἡ Κίνα ἐκμεταλλεύεται μέ παραδειγματική μαεστρία τίς ἀντιθέσεις τῶν δύο ὑπερδυνάμεων πρὸς ὄφελός τῆς. Καί ἀποδεικνύει, ὅτι δύο ὑπερδυνάμεις δέν ὀδηγοῦνται ἀπαραίτητα στήν καταστροφή: μποροῦν νά γεννήσουν καί μιά τρίτη...

Β. Ἡ Σοβιετική Ἐνωση καί ὁ εὐρωκομμουνισμός

Οἱ σοβιετικές ἐκτιμήσεις δέν μποροῦν νά ἀλλάξουν καί πολλὰ στή θλιβερῇ πραγματικότητά. Ἡ χώρα τους βρίσκεται σήμερα περισσότερο ἀπομονωμένη παρά ποτέ μπροστά σέ μιά σύμπραξη Κίνας καί Δύσης, πού χτίζεται πάνω σέ γερά καί γιά τίς δύο πλευρές θεμέλια. Γιά τόν ὑπαρκτό σοσιαλισμό ἀπομόνωση σημαίνει ἀποδυνάμωση. Οἱ ἀντικινεζικές θέσεις τοῦ ΚΚΕ (βλ. διακήρυξη γιά τά 60 χρόνια) εἶναι μιά μορφή ἐνίσχυσης τῆς ΕΣΣΔ, χωρίς ὅμως νά εἶναι ἰδιαίτερα ἀποτελεσματικές: μπροστά στή νέα κατάσταση ἡ Σ. Ἐνωση ἔχει ἀνάγκη τῆς ὑποστήριξης ὀλόκληρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀριστεροῦ κινήματος. Ἡ δέ πραγμα-

τικότητα του άριστερου κινήματος στην Εύρωπη ονομάζεται σήμερα εύρωκομμουνισμός.

Ήδη από τις αρχές του φθινόπωρου εμφανίστηκαν κάποια σημάδια αλλαγής στη στάση της Σ. Ένωσης απέναντι στον εύρωκομμουνισμό. Στη Μόσχα ο έκδοτικός οίκος *Διεθνείς Σχέσεις* επανεκδίδει το βιβλίο *Οι Ίταλοι Κομμουνιστές* που πρωτοκυκλοφόρησε σε πολύ περιορισμένο αριθμό αντιτύπων τό 1972, για να εξαντληθεί άμεσως και να μην ξανακυκλοφορήσει από τότε. Το βιβλίο, που θρίθει από εύμενη σχόλια για τό ΙΚΚ, προλείπει τό έδαφος για τήν επίσκεψη του Μπερλίνγκουερ στη Σ. Ένωση, ή όποία γίνεται μετά από πρόσκληση του Μπρέζνιεφ, χωρίς ό ίδιος ό Μπερλίνγκουερ να γνωρίζει τούς λόγους (σύμφωνα τουλάχιστον μέ όσα είπε). Ό τελευταίος, άφου πρώτα «τά συζητάει» μέ τόν σύντροφο του Γαλλικού ΚΚ Μαρσαί, επισκέπτεται τή Μόσχα, περνώντας μετά και από τό Βελιγράδι για να ανταλλάξει τίς έκτιμήσεις του μέ τούς Γιουγκοσλάβους. Από τούς τελευταίους, ό πάντα καλά πληροφορημένος δημοσιογράφος Καρρόλ, άντλει πληροφορίες, σύμφωνα μέ τίς όποιες - πάντα κατά τόν Μπερλίνγκουερ - ή Μόσχα είναι διχασμένη σε «δογματικούς» και «ελαστικούς», όσον άφορά τή μελλοντική στάση πού θά κρατήσει απέναντι στον εύρωκομμουνισμό έν δψει τής νέας κινεζικής πολιτικής (*ΒΗΜΑ* 2.11). Όμως, έφδσον πιστεύουμε σε μία τέτοια διαμάχη, θά πρέπει να υποθέσουμε ότι οι «ελαστικοί» κερδίζουν σιγά σιγά έδαφος, τουλάχιστον προσωρινά. Έτσι στά μέσα του Νοέμβρη ό θεωρητικός του ΚΚΣΕ Άρμπάτωφ δηλώνει στον Όμπσέρβερ: «Πειοίθηση και θέση μας είναι, ότι τό κάθε ΚΚ έχει τό δικαίωμα να άναζητήσει τίς δικές του μεθόδους... για τίς μορφές πού θά χρησιμοποιήσει για να οικοδομήσει τή νέα κοινωνία, όταν έρθει στην έξουσία» (*ΑΥΓΗ* 14.11). Λίγο άργότερα ό γραμματέας της ΚΕ του Ούγγρικού Σοσιαλιστικού Έργατικού Κόμματος Γιάννος Καντάρ, κατά τήν επίσκεψή του στο Παρίσι, δηλώνει στη Μόντ ότι ή ταυτότητα συμφερόντων άνάμεσα στους κομμουνιστές είναι ισχυρότερη από τούς παράγοντες τής διαίρεσης: «Πιστεύουμε στην καλή θέληση τών αδελφών μας κομμάτων της Δυτ. Εύρώπης», και: «Θά εύχόμουν ζωηρά να πολλαπλασιαστεί, αύριο κιόλας, ό αριθμός τών χωρών πού θά εμπαιναν στο δρόμο του σοσιαλισμού έστω κι άν πολλαπλασιάζονταν οι διαφορές άπόψεων». Πιο σαφής γίνεται ό Καντάρ άφου επιστρέψει στη χώρα του. Σε όμιλία του στη ΚΕ του κόμματος αναλύει, πώς «τό μονοκομματικό ή πολυκομματικό σύστημα δεν είναι ζήτημα αρχών, αλλά πολιτικό ζήτημα, πού θά πρέπει να κρίνεται μέ βάση τίς παραδόσεις και κοινωνικές συνθήκες της χώρας» (*ΑΥΓΗ* 23.11). Λέει και κάτι άλλο σημαντικό: «...όπου υπάρχουν δύο ή περισσότερα κόμματα μέ κομματική έπιρροή στις μάζες, εκεί ή συνένωσή τους μπορεί να δυναμώσει σε μεγάλο βαθμό τήν ένότητα της εργατικής τάξης και να πολλαπλασιάσει τήν πολιτική της δύναμη. Αυτό είναι δυνατότητα. Άπαραίτητο όμως είναι όπως τά εργατικά κόμματα της δοσμένης χώρας στον άγώνα εναντίον του κεφαλαίου... βρίσκουν τίς κατάλληλες και άποτελεσματικές μορφές της συνεργασίας, της ένότητας στη δράση». Τό άπόσπασμα αυτό δεν θέλει θέβαια να προτρέψει τούς κομμουνιστές σε συνεργασία μέ τή σοσιαλδημοκρατία: δεν θά μιλούσε έξάλλου για σύνένωση. Άπευθύνεται αντίθετα στα διασπασμένα «εύρωκομμουνιστικά» και «φιλοσοβιετικά» ΚΚ της Εύρώπης. Γιατί τέτοια δεν έχουμε μόνο στην Έλλάδα, αλλά και στην Άγγλία ή τή Σουηδία.

Ό εύρωκομμουνισμός στο σύνολό του, μέ κάποια ίσως διστακτικότητα, μοιάζει να άποδέχεται μέχρι τώρα τό σοβιετικό άνοιγμα. Σ' αυτό πρέπει να συντελούν και οι πολιτικές δυσκολίες πού αντιμετώπιζει. Για τό γαλλικό ΚΚ π.χ., ή κάλυψη της Σ. Ένωσης ήρθε σαν δώρο μπροστά στα προβλήματα πού αντιμετώπιζει τό κόμμα και στην πολιτική του και στο έσωτερικό του: ή ηγεσία άποκτά ένα άκόμα όπλο κατά τών διαφωνούντων. Άλλά και τό Ιταλικό ΚΚ, του όποιου ή πολιτική λιμναζε επικίνδυνα τελευταία, δεν έχει παρά να περιορίσει τήν κριτική της σοβιετικής κοινωνίας (πou άλλωστε ποτέ δεν υπήρξε ιδιαίτερα συστηματική ή όξεια), για να λάβει σε αντάλλαγμα διαβεβαιώσεις πάνω στο κύριο πρόβλημα του σεβασμού της άυτονομίας του. Οι σοβιετικοί προσπαθούν έξάλλου να μην αφήσουν άπ' έξω ούτε τούς Ίσπανούς. Έτσι, αντιπροσωπεία του ΚΚ Ίσπανίας καλείται να επισκεφτεί τήν Πολωνία, ενώ παράλληλα παρόμοιες αντιπροσωπείες τών ΚΚ τών ανατολικών χωρών βρίσκονται στην Ίσπανία. Ό Καρίγιο άκολουθεί τούς Γάλλους και τούς Ίταλούς πιθανόν γιατί φοβάται μία διάσπαση του εύρωκομμουνιστικού μετώπου. Κάτι τέτοιο δεν θά σήμαινε μονάχα τήν άπομόνωσή του, αλλά και τήν άρχή του τέλους του εύρωκομμουνισμού σαν πολιτικό και ιδεολογικό ρεύμα. Ίσως γι' αυτό οι Ίσπανοί δηλώνουν, μετά τήν επίσκεψη, πώς υπάρχουν θέβαια άκόμα προβλήματα μέ τίς σοσιαλιστικές χώρες, αλλά «για πρώτη φορά τά συζητάμε μ' αυτές» (*ΒΗΜΑ* 18.11).

Κατά τήν κρίση λοιπόν της κυρίαρχης τάσης του εύρωκομμουνισμού ή σύσφιξη σχέσεων μέ τήν ΕΣΣΔ, στη βάση μάλιστα της άυτονομίας, δεν δημιουργεί πολλά προβλήματα. Πιθανόν άλλωστε να έλπίζουν, ότι ή στροφή αυτή στην έξωτερική πολιτική προωπνίζει κάποια μεγαλύτερη ελαστικότητα στο έσωτερικό τών χωρών του ανατολικού συνασπισμού. Ήδη, εμφανίζονται όρισμένα ρήγματα άνάμεσά τους: ή Ρουμανία διάλεξε κατάλληλα τή στιγμή για να εκφράσει τή σωρευμένη αντίθεσή της μέ τά υπόλοιπα μέλη του συμφώνου της Βαρσοβίας, ξέροντας πώς μία σκληρή σοβιετική αντίδραση θά διακινδύ-

νευε τις σχέσεις της με τόν εύρωκομμουνισμό, με τόν όποιο ή ίδια διατηρεί από παλαιότερα στενοούς δεσμούς. Ό ίδιος ό Καντάρ, όταν διαλαλεί τό δικαίωμα τών ΚΚ νά χαράζουν τόν δικό τους δρόμο, διεκδικεί συγχρόνως και ένα δικαίωμα γιά τόν έαυτό του. Τά ρήματα αυτά, καθώς δέν μπορούν νά άπορροφηθούν, θέτουν σέ κίνδυνο τή συνοχή μεταξύ τών χωρών του άνατολικού συνασπισμού και - όπως φάνηκε και στό τελευταίο συνέδριο τής Σόφιας - ένισχύουν τις αντίθετες τάσεις, πού έμμένουν στην παλιά «κλειστή» πολιτική και τόν ιδεολογικό πόλεμο κατά του εύρωκομμουνισμού, ύπογραμμίζοντας συνάμα και τό άδιέξοδο τής σοβιετικής πολιτικής.

Πάντως, τά πράγματα δέν είναι τόσο άπλά, όσο μοιάζει νά τά βλέπει ό εύρωκομμουνισμός, κι αυτό ισχύει ιδιαίτερα γιά μās τούς Έλληνες. Οί Έλληνες άριστεροί θά μπορούσαν βέβαια, άκολουθώντας τις εύγενικές προτροπές του Καντάρ, νά συνεργαστούν με τό ΚΚΕ ώστε νά αύξηθεί ή «δύναμη και ή έπιρροή τής εργατικής τάξης» ή, επί τό έλληνικό-τερον τών «έαμογενών» δυνάμεων (στην Έλλάδα οί «έαμογενείς» δυνάμεις ύποκαθιστούν πολιτικά τήν εργατική τάξη, άντλώντας τούτο τό δικαίωμα από τήν ιστορία). Τό έρώτημα είναι άπλώς τί θά άπογίνουν αυτές οί «έαμογενείς» δυνάμεις ή μάλλον, τί θά άπογίνουν άλλη μιά φορά τά δικά τους προβλήματα, πού κάθε άλλο παρά σύστοιχα είναι με τις άνάγκες τών «μεγάλων άδελφών».

ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΦΟΡΕΑΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ-ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΥ Ε.Π.Ε.

ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ 50 ΑΘΗΝΑ 145 - ΤΗΛ. 36 38 693

ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ

Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ :

1. Οί παραγωγικές σχέσεις στη Ρωσία 250
2. Η επανάσταση κατά τής γραφειοκρατίας
3. Η Ρωσία μετά τήν έκβιομηχάνιση

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ :

1. Ό ίμπεριαλισμός και ό πόλεμος
2. Τό επαναστατικό κίνημα στό σύγχρονο καπιταλισμό

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

- Η ΠΕΙΡΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ :
1. Πώς ν' άγωνιστούμε 250
 2. Προλεταριάτο και όργάνωση

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τό επαναστατικό πρόβλημα σήμερα

Μιά συνέντευξη και μιά όμιλία του Έλληνα διανοητή, γιά τόν Σοσιαλισμό και τήν επανάσταση στα σημερινά δεδομένα 80

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ : ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΥ - Μελενίκου 43 Τηλ. 212 610

1948: ή εξάρτηση τής 'Ελλάδας καί ό ρόλος τών ΗΠΑ

Στοιχεία από τά αρχεία του 'Αμερικανικού 'Υπουργείου 'Εξωτερικῶν

του Γ. Καρατζόγλου

Εισαγωγικά

Η πολιτική θεωρία στηρίζεται σε όρισμένα θεμέλια και πραγματώνεται με την αναλυτική και τη συνθετική διαδικασία. Βασικό της έρεισμα ή ιστορική έρευνα, ή ιστορική τεκμηρίωση, ή μετάθεση του βάρους απ' τό «έπιχείρημα» στην «άπόδειξη».

Στήν πολιτική θεωρία, άναντιρροητα, κάθε μελετητής είναι αναγκαίο νά διατυπώνει τά κριτήριά του προκειμένου νά σχολιάσει τή μελετώμενη ιστορική περίοδο. Έξάλλου, ή άποδοχή τών κριτηρίων πού επέλεξε γίνεται μέτρο τής έγκυρότητας και, σε τελευταία άνάλυση, τής χρησιμότητας τών ισχυρισμών του.

Έξετάζοντας λοιπόν, μιά περίοδο τής έλληνικής ιστορίας, και μάλιστα άρκετά προσηφατη (1947 - 49), ξεκινήσαμε νά διερευνήσουμε τήν υπόθεση τής εξάρτησης τής χώρας μας από τίς ΗΠΑ, στό πολιτικό-διπλωματικό επίπεδο κατά τή περίοδο αυτή. Καί μέ βάση λοιπόν όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, για νά εξετάσουμε τήν υπόθεση «εξάρτηση τής 'Ελλάδας από τίς ΗΠΑ», θεωρούμε ως κριτήριο κατάλληλο τό γεγονός ότι ένα κυρίαρχο τυπικά κράτος υποκαθί-

σταται στήν άσκηση τής έσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής του από όργανα ενός άλλου κράτους, μέ άλλα λόγια ένα «έθνικό κέντρο» υποκαθίσταται από υπηρεσίες ενός ξένου κράτους - είτε ύπουργείου εξωτερικῶν είτε ξένης αντιπροσωπείας - άποστολής, πού έδρεύει στό εξαρτημένο κράτος.

Αν συμφωνήσουμε στό παραπάνω σάν κριτήριο ύποτέλειας, υπεισέρχεται τότε ή δεύτερη δυσκολία: ή δυσκολία προσπέλασης τών πηγών, απ' όπου έχουμε τή δυνατότητα νά άντλήσουμε τό άποδεικτικό ύλικό. Η εξέταση έπίσημων άνακρινώσεων τής μελετώμενης περιόδου, ή έρευνα τών σχολίων και τών δημοσιευμάτων του Τύπου, οι όποιες άλλες άμεσες και έμμεσες πηγές έπιτρέπουν μιά πληροφόρηση, όχι όμως πλήρη.

Η εξέταση τής περιόδου 1947 - 49 και τής εξάρτησης τής 'Ελλάδας από τίς ΗΠΑ σκόνταφε ως τώρα στήν έλλειψη πρωτογενούς άποδεικτικού ύλικού, μιά και ή δυνατότητα νά χρησιμοποιηθούν διπλωματικά έγγραφα τής περιόδου αυτής δέν υπήρχε ως πριν από λίγα χρόνια. Η δημοσίευση όμως, στα 1974-75, τών αρχείων του 'Αμερικανικού 'Υπουργείου τών 'Εξωτερικῶν, πού αναφέρονται στίς διενθεις σχέσεις τών ΗΠΑ στα χρόνια

1947-48-49, και ειδικότερα στα θέματα «'Ανατολική 'Ευρώπη και Σοβιετική 'Ενωση» τροφοδοτεί μέ σοβαρό άποδεικτικό ύλικό τήν υπόθεση «εξάρτηση τής 'Ελλάδας από τίς ΗΠΑ», και ολοκληρώνει τό ύλικό πού υπάρχει από άλλες πηγές¹.

Τό ύλικό

1. Η έπίσημη πολιτική του 'Υπουργείου τών 'Εξωτερικῶν τών ΗΠΑ άπέναντι στήν 'Ελλάδα τό 1948, διαγράφεται στήν «'Αναφορά στό 'Εθνικό Συμβούλιο 'Ασφαλείας», πού έτοιμάστηκε από τους «'Επιτελείς του 'Εθνικού Συμβουλίου μέ τή συμβολή και τή δοήθεια αντιπροσώπων του 'Υπουργείου 'Εξωτερικῶν, του Στρατού, του Ναυτικού, τής 'Αεροπορίας και τής CIA», και ύποβλήθηκε από τον 'Εκτελεστικό Γραμματέα του Συμβουλίου στίς 6 'Ιανουαρίου 1948 (κωδικοποιημένη μέ τά στοιχεία NSC 5). Η άναφορά αυτή, προϊόν συλλογικού όργάνου, εκφράζει τήν αντίληψη 'Αμερικανών ειδημόνων για τή γεωπολιτική σημασία τής 'Ελλάδας, πού ό έλεγχός της είχε ζωτική σημασία για τήν ασφάλεια τών ΗΠΑ. Η άναφορά περιλαμβάνει μιά σύντομη έπισκόπηση τής πολι-

τικής κατάστασης στην Ελλάδα, μετά το σχηματισμό της Κυβέρνησης του Μάρκου Βαφειάδη· μία πολιτική ανάλυση με εκτιμήσεις της πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής πραγματικότητας της χώρας, που ελέγχει ή κυβέρνηση των Αθηνών και μία πιθανολόγηση των εξελίξεων του εμφυλίου πολέμου. Έξετάζονται επίσης μέτρα αντιμετώπισης της Κυβέρνησης του Βουνού στο διπλωματικό πεδίο, στους διεθνείς οργανισμούς και στον τομέα της προπαγάνδας. Τέλος, περιέχει υποδείξεις προς την αμερικανική κυβέρνηση για μέτρα που πρέπει να πάρει μόνη της ή σε συνεργασία με τη Μεγάλη Βρετανία.

Παραθέτουμε όρισμένα αποσπάσματα της έκθεσης²: «... Τό εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας κατέληξε ως ακόλουθως: (...). Η ασφάλεια της Αν. Μεσογείου και της Μ. Ανατολής είναι ζωτική για την ασφάλεια των ΗΠΑ (...) Οί ΗΠΑ πρέπει να βοηθήσουν για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας της Ιταλίας, Ελλάδος, Τουρκίας και Περσίας. Σέ εφαρμογή αυτής της πολιτικής, οί ΗΠΑ πρέπει να είναι προετοιμασμένες να κάνουν χρήση των πολιτικών, οικονομικών και, αν είναι αναγκαίο, των στρατιωτικών τους δυνάμεων με τόν πιο αποτελεσματικό τρόπο.

...4. Η ελληνική Κυβέρνηση βασίζεται σε άσθενή θεμέλια και η Ελλάδα βρίσκεται σε αξιοθρήνητη οικονομική κατάσταση. Υπάρχει γενικά φόβος και αίσθημα ανασφάλειας μεταξύ του πληθυσμού, προστριβές ανάμεσα στις κοντόφθαλμες πολιτικές φατρίες, έγωισμός και διαφθορά στην Κυβέρνηση και έλλειψη αποτελεσματικών ήγγετων...

5. Η δράση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ κατέστη – και θά συνεχίσει να είναι – αναποτελεσματική, εξαιτίας του κομμουνιστικού veto και άλλων μεθόδων.

...9. Αναγνώριση της «Πρώτης Προσωρινής Δημοκρατίας Κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδας» από την Αλβανία, Γιουγκοσλαβία ή Βουλγαρία θά μπορούσε να θεωρηθεί ανοιχτή παραβίαση της Απόφασης της 21-10-1947 της Γενικής Συνελεύσεως του ΟΗΕ. Μία τέτοια αναγνώριση, (...) θά

μπορούσε να θεωρηθεί απόδειξη της ένοπλης επίθεσης εναντίον ενός μέλους του ΟΗΕ και θά δικαιολογούσε ανάληψη δράσης, υπό την έννοια του άρθρου 51 του Χάρτου των Ένωμένων Έθνών.

...15. Οί ΗΠΑ πρέπει να είναι προετοιμασμένες να αποστείλουν ένοπλες δυνάμεις στην Ελλάδα, ή όπουδήποτε άλλο στη Μεσόγειο (...), αν γίνει σαφές ότι η χρησιμοποίηση αυτών των δυνάμεων είναι αναγκαία για την προφύλαξη της Ελλάδας (...).

...17. Ο Διοικητής των Ναυτικών Δυνάμεων των ΗΠΑ στη Μεσόγειο πρέπει να αναλάβει τά εξής επιπρόσθετα καθήκοντα:

α) Νά έχει την άρμοδιότητα να κάνει συστάσεις εϋθέως στην Κυβέρνηση σε θέματα που σχετίζονται με τη γενική στρατιωτική πολιτική στην Ελλάδα και τις άλλες περιοχές στην Αν. Μεσόγειο, που απειλούνται από κομμουνιστική δραστηριότητα.

β) Νά εξουσιοδοτηθεί να προβαίνει σε συστάσεις κατευθείαν στην Κυβέρνηση για πολιτικά και οικονομικά ζητήματα, που ενδιαφέρουν την περιοχή συνολικά (...)

...19. Οί ΗΠΑ πρέπει να κάνουν άμεσα δήματα στην ενίσχυση και έπιτυχή εκτέλεση (...) του προγράμματος βοήθειας τους προς την Ελλάδα, όπως:

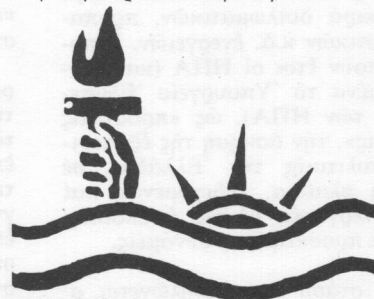
α) Νά ζητήσουν, ως προϋπόθεση της συνέχισης του προγράμματος βοήθειας, την πλήρη συνεργασία και έπιθετική δράση της Ελληνικής Κυβέρνησης (...), παρουσιάζοντας ένα ένωμένο και άποφασιστικό μέτωπο εναντίον της κομμουνιστικής έπιθέσεως, απομακρύνοντας τους πολιτικούς από την διοίκηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων και, γενικά, βελτιώνοντας την αποδοτικότητα της Διοικήσεως του Προγράμματος βοήθειας προς την Ελλάδα (...).

β) Νά ενισχύσει τά μέτρα που σχετίζονται με την ενημέρωση των ξένων σε ότι αφορά την Ελλάδα, ως αντιπαράθεση στη Σοβιετική προπαγάνδα (...), να καταδείξει την άποφασιστικότητα των ΗΠΑ να αντιταχθούν σ' αυτή τη Σοβιετική προσπάθεια και να καταστήσει σαφείς

τους ιδεολογικούς στόχους των ΗΠΑ (...).

...22. Οί ΗΠΑ πρέπει να συσκεφθούν άμεσα με τη Βρετανική Κυβέρνηση για να μελετηθεί ό τύπος που πρέπει να αναληφθεί, εάν ή Αλβανία, ή Βουλγαρία και ή Γιουγκοσλαβία συμφωνήσουν να αναγνωρίσουν την «Πρώτη Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση». Ένα συμβουλευτικό όργανο πρέπει να συγκληθεί πιθανώς, εάν συμφωνούν και οί Βρετανοί, με τη συμμετοχή της Γαλλίας και άλλων ενδιαφερομένων Κυβερνήσεων, για να εξακριβωθεί εάν μπορεί να εξασφαλιστεί ύποστηριξη μεταξύ των μελών του ΟΗΕ κατά τη σύγκληση ειδικής συνόδου της Γενικής Συνέλευσης ή άλλων ενεργειών βασισμένων στον Χάρτη. Για παράδειγμα, εάν συγκληθεί ειδική σύνοδος, οί ΗΠΑ πρέπει να είναι προετοιμασμένες (...)

β) Αν δέν άπουρηθεί ή αναγνώριση, να ύποστηρίξουν τό ελληνικό αίτημα για μία άποφαση που να καλεϊ τά Κράτη-μέλη των Η.Ε. να βοηθήσουν την ελληνική κυβέρνηση με κάθε πρακτικό τρόπο. Παρ' όλο που μία τέτοια άπόφαση δέν πρέπει ειδικά να αναφέρει και στρατιωτική βοήθεια, να ληφθεί ιδιαίτερη πρόνοια ώστε στην άπόφαση της Γενικής Συνέλευσης να μήν άποκλείεται οητά άμεση στρατιωτική βοήθεια.

1. Όλες οί παραπομπές αναφέρονται στις σελίδες του βιβλίου:

«Foreign Relations of the United States», 1948, Volume IV, Eastern Europe, The Soviet Union. Έκδοση «Department of State Washington, 1974, Government Printing Office» αριθμ. δημοσίευσης 8743 του Historical Office-Bureau of Public Affairs, τμή § 10.80.

Η μετάφραση των αποσπασμάτων έγινε από τον γράφοντα.

2. Σελ. 2-7 β.π.

Σχόλια στα κείμενα

α. Στο πολιτικό επίπεδο: η διατήρηση του αμερικανόφιλου κυβερνητικού συνασπισμού στην Ελλάδα θεωρείται ζωτική, γιατί εξασφαλίζει τα συμφέροντα των ΗΠΑ. Όποσδήποτε αυτή είναι μία καινούρια μεταπολεμική θεωρία και στη διατύπωση και - πιθανότατα - και στη σύλληψή της.

β. Από στρατιωτική σκοπιά: είναι προφανής η ετοιμότητα για (απροκάλυπτη ή επενδεδυμένη με διεθνώς νομιμοφανείς αποφάσεις) επέμβαση στην Ελλάδα³.

Αξιοσημείωτη είναι ακόμη η αντίφαση ανάμεσα στην περιφρόνηση για την «κωλυσιεργία» των Η.Ε. και στην προτεινόμενη μεθόδευση για την επίτευξη έστω και μιάς επιθυμητής για τις ΗΠΑ διατύπωσης.

γ. Δίνεται η δυνατότητα σ' ένα στρατιωτικό να εισηγηθεί μέτρα στο Υπουργείο και να τό εκπροσωπεί - από κάθε άποψη - στην Ελλάδα.

δ. Διατυπώνονται παρατηρήσεις για την κατάσταση των πολιτικών πραγμάτων στην Ελλάδα, του τύπου «κοντόφθαλμες πολιτικές φαιαινίες» και «εγωϊσμός και διαφθορά στην κυβέρνηση», που καθιστούν προφανή τον άπολυτα καθοδηγητικό ρόλο που αναλαμβάνουν οι ΗΠΑ.

ε. Τέλος, ή «Αναφορά» προτείνει να αντιμετωπιστεί τό ελληνικό πρόβλημα σέ πολλαπλά επίπεδα, μέ μιά σειρά διπλωματικών, προπαγανδιστικών κ.ά. ενεργειών. Υποκαθιστούν έτσι οι ΗΠΑ (και συγκεκριμένα τό Υπουργείο Έξωτερικών των ΗΠΑ), ως «προστάτις δύναμις», τήν άσκηση τής έξωτερικής πολιτικής τής Ελλάδας, σέ διεθνή πλαίσια, ένδεχομένως και σέ συνεργασία μέ τίσ υπόλοιπες, φιλικά προσκείμενες δυνάμεις.

II. Η στάση που έκδηλώνεται σ' αυτήν τήν περίοδο από τήν ελληνική πλευρά, που θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί στάση ενεργούς ύποτέλειας, αναδύεται, πέρα από τίσ άλλες πηγές, και από έξιστορήσεις συμβάντων που περιέχονται στα έγγραφα του Υπουργείου των Έξωτερικών. Σημαντικά, και ένδεικτικά, τά παρακάτω παραδείγματα:

Τό πρώτο προέχεται από εμπιστευτικό Υπόμνημα μέ στοιχεία 868.00 / 2.1348⁴, μέ ημερομηνία 13-2-1948, γραμμένο από τόν William Baxter, του τμήματος Έλληνικών, Τουρκικών και Περσικών υποθέσεων του Υπουργείου, και αναφέρεται σέ μιά σύσκεψη που έγινε τότε, ανάμεσα στον Βασ. Δενδραμή, πρέσβη τής Ελλάδας στην Ουάσιγκτον, τόν Λ. Άντερσον του Γραφείου Έγγυς Άνατολής και Άφρικανικών υποθέσεων, και τόν ίδιο τόν Μπάξτερ. Στη σύσκεψη αυτή, ό Έλληνας πρέσβης παρουσίασε ένα υπόμνημα που σκιαγραφούσε τά Έλληνικά αίτήματα:

«Τά Βόρεια σύνορα τής Ελλάδος πρέπει νά διαιρεθούν σέ 13 τομείς μετόπων. Ένα άρχηγείο παρατηρήσεων, που θά εγκαθιδρυθεί σέ κάθε τομέα, θά επανδρωθεί μέ διάφορες ομάδες παρατηρητών. Αυτοί θά είναι υπεύθυνοι: α. Για τή συλλογή χρήσιμων πληροφοριών σχετικά μέ τά σχέδια επιχειρήσεων των άνταρτών και β. Για κάθε άμεση ενέργεια, άπαραίτητη για τή «ματαίωση» τέτοιων επιχειρήσεων». Τό υπόμνημα δέν άποσαφηνίζει τό ποιός θά μπορούσε νά πάρει τήν πρωτοβουλία για τήν όργάνωση μιάς τέτοιας δύναμης. Ό σκοπός όμως που ύποκρύπτεται στή πρόταση, γίνεται προφανής μέ τή δήλωση ότι κάτω από τίσ συγκεκριμένες δυσμενείς συνθήκες, ή συνοριακή αστυνομία «θά γίνει ό πυρήνας μιάς διεθνούς ή Άμερικανικής δύναμης, που θά αντικαταστήσει τούς παρατηρητές» (...)

Βέβαια οι προσκλήσεις για άμερικανική στρατιωτική επέμβαση, τής μιάς ή τής άλλης μορφής, από τίσ κυβερνήσεις τής Άθήνας τήν εποχή αυτή, περισσότερο ή λιγότερο άπροκάλυπτα, είναι αρκετά γνωστές: τό παραπάνω υπόμνημα επικυρώνει μερικές μόνο από τίσ σκέψεις που επικρατούσαν τότε στην Άθήνα. Οι προτάσεις αυτές δέν έγιναν ποτέ πραγματικότητα, γιατί προφανώς θά δημιουργούσαν σοβαρές διεθνείς έπιπλοκές στο ελληνικό ζήτημα, που ή άμερικανική έξωτερική πολιτική λάβαινε σοβαρά ύπόψη τής.

Τό δεύτερο και τό τρίτο παραδείγματα αναφέρονται στην περισκεψη μέ τήν όποία δρούσε ή Κυ-

βέρνηση, ακόμη και σέ έσωτερικά θέματα τής χώρας, και στή διατακτικότητα που έδειχνε στο νά ενεργήσει ότιδήποτε, πριν συμβουλευτεί τήν Άμερικανό πρέσβη ή τόν έπιτετραμμένο.

α. Εμπιστευτικό τηλεγράφημα του έπιτετραμμένου Ranklin προς τόν Υπουργό Έξωτερικών (Marshal) στις 4-3-1948, μέ στοιχεία 868.00/3.448⁵:

«401. Ο Μανροκοδάτος ρώτησε τή γνώμη μου χτές τό θράδυ για τό τρέχον πρόγραμμα συλλήψεων για λόγους άσφαλείας, που ανέληφθη εδώ. Προφανώς, ύπάρχει προοπτική και άλλης σειράς συλλήψεων (...) Απάντησα, πώς τέτοιες συλλήψεις είναι άπόλυτα άπαραίτητες και δικαιολογημένες, στο μέτρο που δέν είναι «μαζικές» και στο μέτρο που δέν θά ύπάρχουν κρατούμενοι, για αξιοσημείωτη χρονική περίοδο, χωρίς δίχη (...)».

β. Εμπιστευτικό τηλεγράφημα του πρέσβη των ΗΠΑ στην Ελλάδα Grandy προς τόν Υπουργό Έξωτερικών, στις 26-10-1948, μέ στοιχεία 868.20/10-2648⁶: «2175. Όταν δέχτηκα τόν Πρωθυπουργό Σοφούλη χτές, μετά από αίτησή του, μου εξέφρασε τήν άνησυχία του για τή στρατιωτική κατάσταση και είπε ότι τελικά άποφάσισε νά διορίσει τόν στρατηγό Άλέξανδρο Παπάγο άρχηγό των Έλληνικών Ένόπλων Δυνάμεων (...). Παρ' όλα αυτά, ό Πρωθυπουργός είχε τήν επιθυμία νά μέ συμβουλευτεί προτου αναλάβει δράση. Απάντησα ότι ανήκει στους Έλληνες νά άποφασίσουν για τό ζήτημα, αλλά επιθυμώ νά σκεφτώ καλύτερα τό θέμα, και νά επικοινωνήσω μαζί του ξανά σήμερα (...)»

III. Οι παρεμβάσεις των ΗΠΑ διακρίνονται σέ δύο μορφές: σ' εκείνες που αναφέρονται σέ καθοδήγηση τής κυβέρνησης των Άθηνών, όσον άφορά τή χάραξη έξωτερικής πολιτικής, και σ' εκείνες που συνδέονται μέ κατευθυντήριες ύποδείξεις στο έσωτερικό - οικονομικό, πολιτικό, στρατιωτικό - μέτωπο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τίσ πρώτες, είναι ένα διάδημα που έχει επιπτώσεις και στο ζήτημα τής έξάρτησης τής χώρας μας αλλά και στην εργώδη προσπάθεια επηρεασμού των Ιταλών ψηφοφόρων

(ένόψει τῶν ἐπιχειρημάτων τότε Ἰταλικῶν ἐκλογῶν), πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν «νομμοφρόνων» ἰταλικῶν κομμάτων, κυρίως τοῦ Ντέ Γκασπερι.

Τηλεγράφημα τοῦ Γραμματέα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Lovett πρὸς τὴν Πρεσβεία στὴν Ἀθήνα, στίς 3-4-1948, Ἀπόρρητο-Ἐπειγον, με στοιχεῖα 865.00/4-348⁷: «411. Παρακαλῶ, δεῖτε τοὺς Σοφούλη-Τσαλδάρη ἀμέσως, συζητήστε μαζί τους σχετικὰ με τὰ αἰσθήματα τοῦ Ὑπουργείου ἀναφορικὰ με τὴν Ἰταλικὴ πολιτικὴ κατάσταση καὶ ζητήστε τὴ βοήθειά τους (...) Πιστεύουμε ὅτι μιὰ ἐλληνικὴ χειρονομία φιλίας καὶ γενναιοδωρίας πρὸς τὴν Ἰταλία θὰ ἔχει μιὰ πολὺ βαθιὰ ἐπίδραση στὸν Ἰταλικὸ λαὸ (...) Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους, θέλουμε νὰ συστήσουμε στὴν Ἑλλάδα νὰ ἐξετάσει τὴν πιθανότητα μιᾶς ἐξαγγελίας, στὴν προσχετέτερη δυνατὴ ἡμερομηνία, τῆς ἐπιθυμίας της νὰ προτείνει ἄρνηση τῶν ἐπανορθώσεων ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς Ἰταλίας (...) Κατὰ τὴν ἀποψή μας, τὸ θέμα αὐτὸ προσφέρει τὴ μοναδικὴ εὐκαιρία (καὶ ἀνέξοδα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, πρέπει νὰ ἐπισημάνετε) νὰ ἀποκτήσει τὴν παγκόσμια συμπάθεια μιᾶς χώρας πού (...) ἐπιθυμεῖ νὰ κάνει τὴν ἀρχή, με τὴν γενναιοδωρία της, πρὸς ἓνα γείτονα στὰ χέρια τοῦ ὁποίου ὑπέφερε, ἀλλὰ ὁ ὁποῖος τώρα ἀγωνίζεται νὰ ἀποκτήσει μιὰ θέση στὸν δημοκρατικὸ κόσμον, πού ἀντιστέκεται στίς ὀλοκληρωτικὰ πιέσεις (...) Τὸ Ὑπουργεῖο ἀναγνωρίζει πλήρως τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κοινὴ γνώμη μπορεῖ νὰ ἀντιδράσει βίαια σὲ μιὰ τέτοια ἐξαγγελία, ἐκτός ἂν οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ ἡγέτες ἔχουν τὸ θάρρος νὰ κρατήσουν ἰσχυρὴ τὴν ἡγετικὴ τους θέση, ἀντὶ νὰ γίνουν οὐρὰ τῆς κοινῆς γνώμης, ὑποτάσσοντας πρόσκαιρα ἔθνικὰ ὀφέλη στὴν εὐμάρεια τοῦ δημοκρατικοῦ κόσμου, πού δοκιμάζεται σήμερον ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐπίθεση. Κάθε ἀπόφαση σχετικὰ με τὴν σύστασή μας, πρέπει νὰ παρθεῖ με ἀποφασιστικὴ καὶ νὰ ἐμφανιστεῖ στὴν κοινὴ γνώμη σάν μιὰ θετικὴ συνεισφορά ἑνὸς μικροῦ ἀλλὰ γενναίου ἔθνους, καὶ ὄχι σάν μιὰ ἀκόμα θυσία ὑπαγορευμένη ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις (...)»

Τὸ δεύτερο παράδειγμα, εἶναι ἡ

καθοδήγηση τοῦ Ὑπουργείου γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἑνὸς διαδήματος, πού ἐγινε ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἀντιπροσωπεία πρὸς τὸν Τσαλδάρη προσωπικὰ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1948. Σ' αὐτὸ τὸ διάδημα, ἄγνωστο στὴν πολιτικὴ μας ἱστορία καὶ ἀφώτιστο στίς διαστάσεις του, τὸ μέλος τῆς Σοβιετικῆς Πρεσβείας ζήτησε «ἐναρξὴ συνομιλιῶν μεταξύ Ἑλληνικῆς καὶ Σοβιετικῆς Κυβερνήσεως, γιὰ τὸν διακανονισμὸ τῶν ἐξεχουσῶν δυσκολιῶν». Τὸ γεγονός αὐτὸ γίνεται γνωστὸ ἀπὸ τὸ 761.68/7 - 748 ἀπὸ 21-7-48 τηλεγράφημα, Ἄκρως Ἀπόρρητο-Ἐπειγον, τοῦ Ὑπουργοῦ Μάρσαλ πρὸς τὸν πρέσβη τῆς Μεγάλης Βρετανίας στὴν Οὐάσιγκτον, μαζί με τὰ σχόλιά του⁸. Ἡ γνωστοποίησή του διαδήματος στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γίνεται φανερό ὅτι πραγματοποιεῖται, διότι ὅπως γράφει ὁ Μάρσαλ «... (Ὁ Σοβιετικὸς ἐκπρόσωπος) ὑπαινίχτηκε ὅτι οἱ Σοβιετικοὶ ἦταν ἔτοιμοι νὰ συζητήσουν ὄχι μόνον τὶς γενικὲς σχέσεις τῆς Ἑλλάδος με τοὺς θόρειους γείτονές της, ἀλλὰ ἐπίσης τὰ ζητήματα τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ τῆς Κύπρου».

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ὅπως γράφει ὁ Μάρσαλ «τὸ ζήτημα ἀνησύχησε, τὸν Τσαλδάρη ὁ ὁποῖος καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκφράσουμε τὶς ἀπόψεις μας γιὰ τὸ πὼς ταιριάζει αὐτὴ ἡ Σοβιετικὴ προσέγγιση στὴ γενικὴ εἰκόνα, καὶ ὁδηγίες γιὰ τὸ πὼς νὰ ἀπαντήσῃ».

Στίς ὁδηγίες πού πρέπει νὰ δώσει στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, καὶ εἰδικὰ στὸν Τσαλδάρη, ἡ Πρεσβεία τῶν ΗΠΑ στὴν Ἀθήνα, ἀναφέρεται τὸ ἄκρως ἀπόρρητο τηλεγράφημα 868.00/8-248 με ἡμερομηνία 2-4-48⁹. Σύμφωνα μ' αὐτὸ ὁ Πρέσβης πρέπει νὰ «θρεῖ γρήγορα τὴν εὐκαιρία νὰ πληροφορήσῃ τὸν Τσαλδάρη, ὅτι ὁ τελευταῖος μπορεῖ νὰ «ἀκούσει» – καὶ μόνον – τὸ Σοβιετικὸ ἐκπρόσωπο, καὶ ὅτι δὲν θὰ εἶναι «σὲ θέση νὰ συζητήσῃ ἢ νὰ διαπραγματευτεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος». Καὶ ὁ Μάρσαλ συνεχίζει:

« 4. Πρὸς δική σας ἐνημέρωση, τὸ Ὑπουργεῖο πιστεύει ὅτι μιὰ ἀδικαιολόγητη ἀναφορὰ στοῦ Κυπριακοῦ ἀπὸ τὸν Τσαλδάρη θὰ εἶναι ἄχρηστα προκλητικὴ καὶ θὰ δώσει ἔμφαση σ' ἓνα θέμα, πού ὁ Σοβιετικὸς ἐκπρόσωπος ἴσως δὲν σκοπεύει νὰ ἀναφέρει. Ἡ ἀντίρρηση τοῦ Μπέδιν γιὰ συζήτηση τοῦ Κυ-

πριακοῦ καλύπτεται ἐπαρκῶς, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ὑπουργείου, ἂν ὁ Τσαλδάρης καταστήσῃ σαφές στοῦ Σοβιετικοῦ ἐκπρόσωπο, ὅτι προκαταρκτικὲς συζητήσεις μποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν καὶ μόνον με τὴν ἀκρόαση τῶν Σοβιετικῶν ἀπόψεων, καθὼς καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἐξουσιοδοτημένος νὰ διατυπώσει ὁποιαδήποτε Ἑλληνικὴ ἀντίδραση, πρὶν ἐξετάσει τὸ θέμα με τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση.

« 5. Δὲν πρέπει νὰ μνημονεύσετε τὸ γεγονός ὅτι ἔχουμε ἐναρμονίσει τὶς ἀπόψεις μας με τὶς Βρετανικὲς πρὶν ἀπαντήσουμε στοῦ αἴτημα τοῦ Τσαλδάρη γιὰ συμβουλή, ἐκτός ἂν αὐτὸς δείξει ὅτι συμβουλευτήκε τοὺς Βρετανοὺς γιὰ τὸ ζήτημα ἢ ὅτι εἶναι εἰδοποιημένος γιὰ τὶς συζητήσεις μας με τὸν Μπέδιν. Πάντως, εἶναι προτιμότερο νὰ μὴν ἀποκαλύψετε τὴ στάση τοῦ Μπέδιν στοῦ Κυπριακοῦ ζήτημα».

Ἀλλὰ στοῦ Κυπριακοῦ, ὑπῆρξε καὶ κάποια σημαντικὴ συνέχεια. Ἀποτέλεσε ἀντικείμενο συγκεκριμένων ὁδηγιῶν πρὸς τὴν Πρεσβεία τῶν ΗΠΑ στὴν Ἀθήνα, με τὴν μορφή διατύπωσης τῶν ἀπόψεων τοῦ Ὑπουργείου γιὰ τὸ ζήτημα καὶ κατευθύνσεων συγκεκριμένης δράσης πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως (Τηλεγράφημα 8496/8-348 στίς 9-8-1948¹⁰). Οἱ ἀπόψεις: «... Ἐνόψει τῆς στρατηγικῆς σημασίας τῆς Κύπρου καὶ τοῦ ἀμοιβαίου Ἀγγλο-αμερικανικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ διατήρηση τῆς σταθερότητας σ' αὐτὴν, οἱ Βρετανοὶ πιστεύουν ὅτι θὰ τοὺς ὑποστηρίξουμε, δείχνοντας στοὺς Ἕλληνας τὴ διαφωνία μας στὴν ἐκμετάλληση τοῦ Κυπριακοῦ θέμα-

3. Ἡ μὴ ἀποστολὴ Ἀμερικανικῶν Στρατιωτικῶν δυνάμεων ἀποφασίστηκε τελικὰ στίς 25-5-1948 μετὰ ἀπὸ ἐκθέσεις-ὑποδείξεις τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Οἰκονομίας καὶ τῆς CIA. Δὲς ἀναφορὰ στοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας με τὰ στοιχεῖα NSC 5/3, πού ὑποβλήθηκε ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικὸ Γραμματεῖο τοῦ Συμβουλίου.

4. Σελ. 51-52 ὀ.π.

5. Σελ. 58 ὀ.π.

6. Σελ. 176 ὀ.π.

7. Σελ. 68-70 ὀ.π.

8. Σελ. 115-116 ὀ.π.

9. Σελ. 117-118 ὀ.π.

τος προς τό παρόν». Οί δέ κατευθύνσεις: «... Ἄν σᾶς δοθεῖ κατάλληλη εὐκαιρία μπορείτε, κατά τήν κρίση σας, νά δείξετε στους Ἕλληνες ἀρμοδίους ὅτι, παρόλο πού τό μελλοντικό status τῆς Κύπρου εἶναι πρωταρχικά Ἀγγλο-ελληνικό πρόβλημα, ἔγερση τοῦ ζητήματος τώρα, θά ἀποτελοῦσε μειονέκτημα γιά τήν Ἑλλάδα καί τίς Δυτικές Δημοκρατίες, πού ἐπιθυμοῦν τή διατήρηση τῆς σταθερότητας στήν Ἄν. Μεσόγειο» (...)

IV. Τέλος, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀναφορά καί σέ ὀρισμένα παραδείγματα χάραξης τῆς ἐσωτερικῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς ἀπό τό ἐξωελλαδικό κέντρο. Κατ' ἀρχήν ἀντιμετωπίζεται τό θέμα τῆς στάσης τῆς Ἀθήνας στή δήλωση πού μεταδόθηκε ἀπό τόν ραδιοφωνικό σταθμό τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ στίς 2-6-1948 καί περιλάμβανε προτάσεις εἰρήνευσης. Στό θέμα αὐτό, ὁ D. Griswold μεταβιβάζει μ' ἓνα ἐπείγιο - ἀπόρρητο τηλεγράφημα του (868/6-1648 στίς 16-6-1948) τίς ἀπόψεις τῆς Ἀμερικανικῆς ἀποστολῆς γιά τήν τηρητέα στάση ἀπ' τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση, στόν Ὑπουργό Μάρσαλ¹¹. Ὁ Τσαλδάρης κατά τόν Γκριόγουολντ «πρέπει νά ἀποφύγει κάθε πρόταση πού θά μπορούσε νά ἐρμηνευτεῖ σάν κατευνασμός ἢ, ἀκόμη, σάν μιά ἀρρωστημένη δεύτερη ἀμνηστία». Παραπέρα τονίζει ὅτι δέν πρέπει νά ὑπάρξει ἐπαφή μεταξύ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καί τῆς «Κυβέρνησης τοῦ Μάρκου». Ἐπειδή δέ, εἶναι οὐσιώδες ἡ λύση τοῦ προβλήματος νά βρεθεῖ μέσα στά πλαίσια τῆς εὐθύνης τοῦ ἑλληνικοῦ κυρίαρχου κράτους, τέτοιες ἐπαφές, ἀκόμη καί ἀπαραίτητες, πρέπει νά εἶναι σέ ἐπίπεδο στρατιωτικῶν καί νά βασίζονται στούς ὅρους πού ὑπαγορεύτηκαν ἀπό τόν Πρωθυπουργό στή ραδιοφωνική του ὁμιλία.

Οἱ προτάσεις - ἀπόψεις τοῦ Γκριόγουολντ εἶχαν λίγο ἀργότερα τήν πλήρη κάλυψη καί «πράσινο φῶς» ἀπό τήν Οὐάσιγκτον, μέ τό ἀπόρρητο τηλεγράφημα 868/6-1248 στίς 26-6-1948¹²: «...3. Τό Ὑπουργεῖο ἐγκρίνει τίς προτάσεις πού ἔγιναν μέ τό τηλεγράφημα 1138 γιά τίς δηλώσεις τοῦ Πρωθυπουργοῦ καί διά τοῦ παρόντος ἐξουσιοδοτεῖ τόν Ράνκλιν νά συζητήσει μέ τόν Σοφούλη καί τόν

Τσαλδάρη (...) Ἀκόμη, τήν ἴδια αὐτή περίοδο, πού εἶχε σημαδευτεῖ ἀπό τήν συγκεκριμένη δήλωση τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τῶν ἀνταρτῶν τό βράδι τῆς 31-5-1948, ὅτι δηλαδή «ἡ Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση εἶναι πάντα ἐτοιμη νά δεχτεῖ καί νά ὑποστηρίξει κάθε πρωτοβουλία, ἀπ' ὅπουδήποτε κι' ἄν προέρχεται, καί πού θά δοθῆαι στό νά ἀναλάβει ἡ Ἑλλάδα τήν ἡσυχία της...», τήν Ἀμερικανική ἀποστολή ἀπασχολοῦν οἱ ἐπιπτώσεις τῆς στρατιωτικῆς δράσης τοῦ στρατοῦ στή διεθνή κοινή γνώμη: «Ἐπί πλέον, στίς ἐπόμενες ἐπιχειρήσεις θά χρησιμοποιηθοῦν μοντέρνα στρατιωτικά ἐφόδια, ὅπως ἐμπροστικές δόμβες (νατάλμ), πού δέν εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ὡς τώρα σέ ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν. Πρέπει νά ἀναμεινουμε ὅτι οἱ ὑπηρεσίες προπαγάνδας τῶν κομμουνιστικῶν χωρῶν θά δραστηριοποιηθοῦν γιά νά διατυπώσουν κατηγορίες ὅτι ἡ χρήση ἐμπροστικῶν δομβῶν εἶναι ἀνῆθικη ἀκόμη καί σέ διεθνή πόλεμο, καί ἰδιαίτερα ἀπάνθρωπη ἀέναντι στούς ὀπαδοῦς τοῦ Μάρκου πού ἐπιθυμοῦν τήν εἰρήνευση (...) Πιστεύω πραγματικά ὅτι εἴμαστε προετοιμασμένοι γιά μιά τέτοια προπαγάνδα, μέ δική μας ἐπιθετική ἀντιπροπαγάνδα, ἐναρμονισμένη στά πλαίσια τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ...» (Griswold, ὁ.π.).

V. Ἡ ἐξάρτηση φανερόνεται ἀκόμη καί ἀπό τήν ἐπιβεβαίωση τῆς ὑπόθεσης ὅτι ὁ συνασπισμός Λαϊκῶν-Φιλελευθέρων εἶναι ἔργο τῆς Ἀμερικανικῆς πρεσβείας· ἐπιβεβαίωση πού παρέχει τό ἀπόρρητο τηλεγράφημα τοῦ Γραμματέα τοῦ Ὑπουργείου Λόβειτ πρὸς τήν πρεσβεία τῶν Ἀθηνῶν, στίς 23-1-1948¹³: «Ἐμεῖς φυσικά ἐλπίζουμε ὅτι ὁ συνασπισμός θά συνεχιστεῖ, καί γνωρίζουμε ὅτι θά κάνατε τό πᾶν γιά νά ἐνθαρρύνετε τούς Ἕλληνες πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση. (...) Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ πρέπει νά ἔχουν κατά νοῦ, ὅτι τό θέμα τῆς συνέχισης τῆς βοήθειας θά τεθεῖ πιθανόν ὑπόψη τοῦ Κογκρέσου». Αὐτές οἱ συστάσεις εἶναι δέ ἀποτέλεσμα τοῦ (περιληπτικά μόνο δημοσιευμένου) τηλεγραφήματος 868.01/1-1647, πού ἔδινε τή γνώμη τοῦ ἐπιτετραμμένου Ράνκλιν

(« ἡ ἔνταση στήν Ἑλληνική Κυβέρνηση συνασπισμοῦ ἀναμένεται νά αὐξηθεῖ») καί ἀνέφερε τή «διαδεδομένη γνώμη τῶν πολιτικῶν κύκλων ὅτι ὁ συνασπισμός εἶναι μιά ἀφύσικη καί ἀναποτελεσματική ἔνωση δύο ζηλιάρικων καί ἀσυμβίβαστων ομάδων, πού συνεχονται μόνο κάτω ἀπό τήν πίεση τῶν ΗΠΑ».¹⁴

Προσπαθήσαμε, μέσα στά μικρά περιθώρια πού μᾶς δίνει ὁ χώρος ἑνός ἀρθροῦ, νά παρουσιάσουμε μέρος τοῦ ἀποδεικτικοῦ ὕλικου γιά τήν ἀποικιοποίηση τῆς χώρας μας ἀπό τήν Ἀμερικανική ἐξωτερική πολιτική, στήν κρίσιμη χρονιά 1948. Εἶναι γιά μᾶς ἡ ἀρχή μιάς περιόδου, πού μέ ὀδύνη διαπιστώνουμε πῶς συνεχίζεται ἀκόμη,¹⁵ στή διάρκεια τῆς ὁποίας ὑποτάχθηκε ὁ ἔθνικός μας χώρος σ' ἓνα ἐξωελληνικό κέντρο. Ἦταν μιά ὑποταγή πού προήλθε ἀπό τήν πλήρη δουλικότητα τῶν διαδοχικά κυρίαρχων ομάδων τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς ἀέναντι στίς ΗΠΑ.

10. Σελ. 121 ὁ.π.

11. Σελ. 107 ὁ.π.

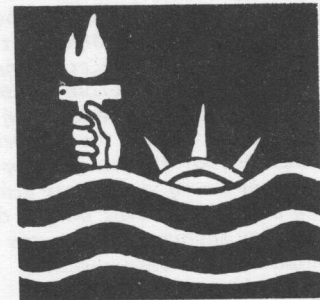
12. Σελ. 113 ὁ.π.

13. Σελ. 36 ὁ.π.

13. Σελ. 36 ὁ.π.

14. Σελ. 36, ὑποσημείωση τοῦ παραπάνω.

15. Δές ἀρθρο στό Ἄντι, τεῦχος 50, 24/7/1976 μέ τίτλο «Ἀπό τήν "Ἐπανάσταση" στήν "Ἀλλαγῆ"», μέ ὑπογραφή Γιάννης Μακεδονίτης, ὅπου τονίζουμε: «Ἡ διαδρομή τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς ἱστορίας μετά τή λήξη τοῦ ἐμφύλιου, ἀπ' ὅπου καί μετῆ οἱ προηγούμενες διάφορες ἐξωελληνικές ἐπιρροές ἀντικαθίστανται ἀπό τήν διαφοροποίηση τῆς χώρας γύρω ἀπό ἓνα καί μόνο πολιτικό πλανήτη, εἶναι γιά μᾶς γραμμική».

Περί επιθετικότητας: ή ιστορία μιᾶς ἔρευνας

του Ἡλίου Κούβελα

Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ επιθετικότη-
τα, ὡς μορφή ἔκφρασης τῆς ἀν-
θρώπινης συμπεριφοράς, εἶναι στό
ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος καί
τοῦ κοινοῦ καί πολλῶν ἐπιστημό-
νων. Μετα μάλιστα τήν ἐμφάνιση
τῶν ἐκτεταμένων φαινομένων βίας
στῆς πόλεις τῆς Ἀμερικῆς στή δε-
καετία 60-70 καί τῆς Εὐρώπης κα-
τόπιν, θεωρίες πού λέγανε ὅτι ὁ
ἄνθρωπος γεννιέται ἐπιθετικός,
διατυπώμενες ἀπό τόν Lorenz¹ καί
Addrey^{2,3} γίνανε ιδιαίτερα δημο-
φιλεῖς. Ἄς πάρουμε ὅμως τήν
ιστορία ἀπό τήν ἀρχή.

Στά τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα
ὁ Ἰταλός ποινολόγος Cesare
Lombroso διατυπώνει τήν ἄποψη
ὅτι ὑπάρχει συσχέτιση μεταξύ «φυ-
σικοῦ τύπου» καί ἐγκληματικῆς
συμπεριφοράς καί διατυπώνονται
περιγραφές τῶν ἐγκληματιῶν: «ἄν-
θρωποι πού ἔχουν κρῖνα, γυάλινα,
μέ κηλίδες αἵματος μάτια, κατσαρό
καί ἀφθονο τρίχωμα, μεγάλες μα-
σέλες, μακριά ἀντία καί ἀδύνατα
πόδια». Κωμικές βέβαια θεωρίες
πού θυμίζουν πιά πολύ φτηνά δι-
ηγήματα φοιτικῆς παρά ἐπιστημονι-
κές ἀπόψεις. Τά πράγματα ὅμως
γίνονται πολύ σοβαρότερα ὅταν τέ-
τοιου τύπου θεωρίες γίνονται ἀπο-
δεκτές καί διατυπώνονται πρὸς τό
ἐπιστημονικότερο ἀπό τόν ἀνθρω-
πολόγο Ernest Hooton⁴, πού ἀρ-
κετά καθαρά ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐγ-
κληματική συμπεριφορά καθορίζε-
ται ἀπό τά γενετικά χαρακτηρισ-
τικά τῆς φυλῆς.

Μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς σύγχρονης
γενετικῆς, τά ἐπιχειρήματα γιά τέ-

τοιου εἶδους ἀπόψεις γίνονται πιά
ἐπιστημονικοφανή. Ἔτσι, μετὰ ἀπό
τήν ξαναανακάλυψη τῶν νόμων
τοῦ Mendel, ὁ Harry Laughlin, ὁ
Lewis Terman (φανατικός ὑποστη-
ρηχτής τῆς βιολογικῆς βάσης τοῦ
IQ) ὁ Henry Goddard καί ἄλλοι
γενετιστές, μέλη τῆς Εὐγονικῆς
Ἑταιρίας τῆς Ἀμερικῆς, διακη-
ρῶσσαν ὅτι ἡ κληρονομικότητα
παίζει τόν πιά σημαντικό ρόλο γιά
τήν ἐμφάνιση ἑνός ἐγκληματία.
Ἐπισημαίνουν ὅτι οἱ ἀπόψεις στη-
ρίζονται σέ ἐπιστημονικά δεδομένα
καί προτείνουν τήν στειρώση ὡς
μέσο παρεμπόδισης τῆς παρατέρα
μόλυνσης τοῦ γενετικοῦ ὑλικοῦ τοῦ
ἄνθρωπου ἀπό τά γονίδια τῆς ἐγ-
κληματικότητας. Οἱ θεωρίες αὐτές
εἶχαν μεγάλη ἀπήχηση στό κοινό σέ
πολλές πολιτείες τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ
στειώσεις πνευματικά καθυστερη-
μένων, φυλακισμένων κλπ. γίνανε
νόμιμες καί οἱ νόμοι αὐτοί συχνά
ἐφαρμόστηκαν. Ἡ ἐμφάνιση ὅμως
τοῦ ναζισμοῦ καί ἡ ἐφαρμογή τῆς
«εὐγονικῆς» στή ναζιστική Γερμα-
νία καί στίς κατεχόμενες χώρες τῆς
Εὐρώπης, εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν
ἐξαφάνιση σχεδόν τῶν θεωριῶν
αὐτῶν στήν Ἀμερική καί τήν προ-
βολή, στίς δεκαετίες τοῦ '40 καί '50,
τῶν κοινωνικῶν καί οικονομικῶν
αἰτίων τῆς ἀντικοινωνικῆς συμπε-
ριφοράς.

Τό ξεσπῆγμα ὅμως τῶν γκέτο
στό τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ '50 καί
στή δεκαετία τοῦ '60, ἔφερε πάλι
τά γενετικά ἐπιχειρήματα στήν ἐπι-
καιρότητα καί τό 1964 ὁ H.J. Ey-
senck γράφει «ὅτι κάποιο εἶδος
γονιδίου, χρωμοσώματος ἢ κάποια

ἄλλη γενετική δομή πρέπει νά εἶναι
ὑπεύθυνη γιά τή διαφορά συμπε-
ριφοράς μεταξύ ἑνός ἐγκληματία
καί ἑνός μὴ ἐγκληματία»⁵.

Ἡ ἱστορία τοῦ ΧΥΥ⁶

Ἐνα χρόνο ἀργότερα ἡ Patricia
Jacobs καί συνεργάτες της⁷ δημο-
σιεύουν ἕνα ἄρθρο μέ τόν προκλη-
τικό τίτλο «Ἐπιθετική συμπεριφο-
ρά, πνευματική ὑποφυσιολογικό-
τητα (subnormality) καί ὁ ΧΥΥ ἄρ-
ρη». Ἐπρόκειτο γιά μιᾶ ἔρευνα
πού ἔγινε σέ ἰδρύματα τῆς Σκωτί-
ας, ὅπου οἱ τρόφιμοί τους εἶχαν
«ἐπικίνδυνες, βίαιες ἢ ἐγκληματι-
κές τάσεις» καί πού ἔδειξε ἕνα ση-
μαντικό ποσοστό ΧΥΥ ἄρρῶνων.
Σειρά μελετῶν πού ἀκολούθησαν
τό πρώτο αὐτό ἄρθρο ἔγιναν σέ
φυλακές, ψυχιατρεῖα καί ἰδρύματα
γιά πνευματικά καθυστερημένους,
καί οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτές χω-
ρίς μάρτυρες ἀπό ἄλλου τύπου
πληθυσμούς. Παρ' ὅλα αὐτά, μιᾶ
ὁμάδα Ἑγγλέζων ἐρευνητῶν θε-
ωρεῖ ὅτι ἔχει κάθε δικαίωμα νά πει
τό 1967 ὅτι «ἡ ἀντικοινωνική συμ-
περιφορά ὀφείλεται σ' ἕνα παρα-
πάνησιο χρωμόσωμα Υ»⁸, καί μιᾶ
ἄλλη ὁμάδα στή Δανία νά ὑποστη-
ρίζει τό 1969 «ὅτι ἀσθενεῖς μέ σύν-
δρομο ΧΥΥ ἔχουν ἔντονη προδι-
άθεση σέ ἀποκλίσεις προσωπικότη-
τας καί ἐγκληματικότητας»⁹. Εἶναι
πραγματικά ἐνδιαφέρον νά τονι-
στεῖ ὅτι ἐρευνες χωρίς σοβαρό
πληθυσμό μάρτύρων, μέ καθαρά
ὑποκειμενικούς χαρακτηρισμούς
τῆς συμπεριφοράς, μέ ἀντιεπιση-
μονικά προδοκατόρικους τίτλους

καί συμπεράσματα, γίνονται δεκτές για δημοσίευση από περιοδικά κύρους όπως το Nature, όταν για άλλους κλάδους έρευνας για να δημοσιευτεί ένα άρθρο απαιτείται ή καλύτερη δυνατή μεθοδολογία και ή μεγαλύτερη δυνατή επιφύλαξη στην εξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων από περιορισμένο αριθμό πειραμάτων. Οι έρευνες αυτές βρίσκουν πλέον εύρεία δημοσιότητα και στόν μή επιστημονικό τύπο και ό κόσμος έχει πιά πειστεί για τό ότι πράγματι υπάρχει σχέση μεταξύ εγκληματικότητας και ενός παραπάνω χρωμοσώματος Y. Η πίστη αυτή δυναμώνει ακόμη περισσότερο τό 1968, όταν ανακοινώθηκε ότι ό δολοφόνος 6 φοιτητριών νοσοκόμων στό Σικάγο ήταν ΧΥΥ τύπου. Η πληροφορία αυτή διαψεύδεται ταχύτατα, μετά από επανειλημμένους έλέγχους του χρωμοσωμικού τύπου του δολοφόνου. Παρ' όλ' αυτά σέ κλασικό σύγγραμμα ψυχιατρικής, έκδοση 1972, υπάρχει φωτογραφία του δολοφόνου μέ τή λεξάντα να γράφει ότι ό χρωμοσωμικός του τύπος ήταν ΧΥΥ. Ό μύθος ότι όλοι οι άρσενικοί ΧΥΥ ήταν καταδικασμένοι σέ άντικοινωνική συμπεριφορά, είχε πλέον καθιερωθεί μέ τίς άνάλογες κοινωνικές του προεκτάσεις. Έτσι, στό περιοδικό του Ίατρικού Συλλόγου των Ηνωμένων Πολιτειών δημοσιεύεται άρθρο πού γράφει τά έξης: «Είναι ενδιαφέρον να καταλάβουμε ότι μόνο ένας μικρός αριθμός από τά εκατομμύρια πού ζούνε στίς φτωχογειτονίες (slums) πήραν μέρος στίς δίαιες διαδηλώσεις. Δέν υπάρχει έδω κάτι περίεργο πού διαφοροποιεί τό δίαιο κάτοικο τής φτωχογειτονιάς από τόν φιλήσυχο γειτονά του;...

Υπάρχουν σοβαρές άποδείξεις ότι διαταραχές τής λειτουργίας του εγκεφάλου παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο για τή δημιουργία δίαιης και έπιθετικής συμπεριφοράς. Χρειάζεται έντατική έρευνα και κλινικές μελέτες για αυτούς πού συμμετέχουν στίς δίαιες αυτές εκδηλώσεις»¹¹.

Τό 1971, ό τότε πρόεδρος τής Αμερικανικής Έταιρίας για τήν Ανάπτυξη των Έπιστημών σέ άρθρο του στό περιοδικό Science μέ τίτλο: «Έπιστήμη: Όρίζοντες χωρίς τέλος ή ό χρυσός αιώνας»!!!

γράφει ότι δραματιζόμαστε τήν ημέρα πού θα μπορούμε μέ συνδυασμό άμνιοπαρακέντησης και έκτρωσης ν' απαλλαγούμε από άνθρώπους σαν τούς ΧΥΥ¹². Καί έχει πραγματικά άναφερθεί τουλάχιστον μία περίπτωση γυναίκας πού ζήτησε να κάνει έκτρωση, μόλις έμαθε ότι τό έμβρυό της ήταν ΧΥΥ. Τήν ίδια περίπου εποχή ό Ashley Montagu γράφει στό γνωστό φιλελεύθερο περιοδικό *Psychology Today*, παίρνοντας άφορμή από τό ΧΥΥ: «να σκεφθούμε πολύ σοβαρά μήπως είναι καιρός και είναι έπιθυμητό να έλέγχουμε τόν χρωμοσωμικό τύπο όλων των παιδιών μόλις γεννιούνται ή άμέσως μετά... Έξοπλισμένοι μέ αυτή τήν πληροφορία, ίσως να είναι δυνατό να ψάξουμε για τά κατάλληλα προληπτικά ή άλλου τύπου μέτρα σέ πολύ άρχική ηλικία»¹³.

Στά χρόνια πού ακολουθήσαν δημοσιεύτηκαν τουλάχιστον 200 εργασίες επάνω σ' αυτό τό θέμα, μέ άποτέλεσμα, σέ άνασκόπηση πού δημοσιεύτηκε τό 1974 στό περιοδικό *Progressin Medical Genetics* να βγαίνει τό συμπέρασμα ότι «ή συχνότητα εμφάνισης άντικοινωνικής συμπεριφοράς μεταξύ των άρσενικών ΧΥΥ και των μή ΧΥΥ τής ίδιας κοινωνικής τάξης διαφέρει πολύ λίγο»¹⁴. Ό ίδιος δέ ό Ashley Montagu, σέ βιβλίο πού εκδόθηκε τό 1976, γράφει ότι είναι φανερό ότι τό ένα επιπλέον χρωμόσωμα Y δέν είναι ένα βίαιο χρωμόσωμα, και πάρα κάτω, ότι ή έρευνα για τό ΧΥΥ είναι πραγματικά ένα υποδειγματικό μάθημα για τό πώς δέν πρέπει να εξάγονται πρόωρα συμπεράσματα¹⁵.

Είναι όμως φανερό ότι τό συμπέρασμα αυτό δέν φτάνει για να κλείσει τό θέμα, διότι μένουν άναπάντητα τά πολύ σημαντικά έρωτήματα: 1) Πώς μιά τόσο καλά υποστηριγμένη οικονομικά έρευνα έδωσε για μεγάλο διάστημα έσφαλμένα άποτελέσματα και 2) Πώς τά λανθασμένα άποτελέσματα, πού παρουσιάστηκαν όχι και από λίγους έπιστήμονες, είχαν τόσο άμεση και έκτεταμένη κοινωνική άπήχηση.

Για ν' άπαντήσουμε σ' αυτά τά έρωτήματα πρέπει να δοϋμε και αυτή καθ' έαυτή τήν έρευνα στό θέμα αυτό και τό κοινωνικό περι-

1. Lorenz, K., (1970). *On Aggression*. Methuen and Co. Ltd. London.
2. Ardrey, R., (1966). *The territorial imperative*. New York. Atheneum.
3. Ardrey, R., (1961). *African genesis*. New York. Atheneum.
4. Hooton, E., (1939). *The American criminal: An anthropological study*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
5. Eysenck, H.J., (1964). *Crime and personality*, Houghton Mifflin Company, Boston.
6. Πρόκειται για τά χρωμοσώματα πού καθορίζουν τό φύλο. Οι γυναίκες έχουν δύο X και οι άνδρες ένα X και ένα Y. Σέ όρισμένες περιπτώσεις είναι δυνατό να εμφανιστούν άνδρες μέ δύο Y και ένα X. Είναι ό τύπος ΧΥΥ.
7. Jacobs, P.A., Brunton, M., Melville, M.M.; Brittain, R.P. and McClemon, W.F., (1965). «Aggressive behavior, mental subnormality, and the ΧΥΥ male». *Nature* 208, 1351-52.
8. Price, W.H. and Whatmore, P.B., (1967). *Criminal behavior and the ΧΥΥ male*. *Nature* 213-815.
9. Nielsen, J. and Tsuboi, T., (1969). «Intelligence, EEG, personality deviation and criminality in patients with the ΧΥΥ syndrome», *British Journal of Psychiatry* 119, 965.

δύλλον μέσα στο όποιο έγινε. Η μελέτη αυτής της έρευνας αποδεικνύει την ύπαρξη βασικών αδυναμιών: μεθοδολογικά λάθη, υποκειμενικός ορισμός του τί είναι επιθετικότητα και αντικοινωνική συμπεριφορά και αδυναμία της διάκρισης μεταξύ της συσχέτισης και της σχέσης αίτιου-αιτιατού μεταξύ δύο φαινομένων. Πολλές απ' αυτές τις έρευνες ξεκινάνε από την εξέλιξη υπεραπλουστευμένη αιτιολόγηση. Τό Y χρωμόσωμα είναι τό χρωμόσωμα πού καθορίζει τ' ανδρικά χαρακτηριστικά. Είναι γνωστό ότι οί άνδρες είναι πιο επιθετικοί από τις γυναίκες. Έπομένως, ένα παραπάνω χρωμόσωμα Y θά συνδράμει στη δημιουργία ενός άντρα με αύξημένα τά χαρακτηριστικά του ανδρισμού, άρα και με αύξημένη επιθετικότητα. Μιά τέτοια υπόθεση—πέρα από την φοβερή υπεραπλουστεύση πού τή διαπνέει—δείχνει επίσης ότι οί έρευνητές άγνοούν σκανδαλωδώς την προφανή συμμετοχή της πορείας κοινωνικοποίησης ανδρών και γυναικών. Και ή άγνοια αυτή δέν προέρχεται βέβαια από τό ότι στους άνθρώπους αυτούς διαφεύγουν όρισμένες πληροφορίες, αλλά στο ότι δροούν στην έπιστημονική τους έρευνα ως υποκείμενα μιας ιδεολογίας.

Υποκείμενα λοιπόν μιας ιδεολογίας οί έρευνητές αυτοί θέτουν ερωτήματα και ερμηνεύουν αποτελέσματα σύμφωνα με την ιδεολογία τους. Άλλά αυτά συμβαίνουν μέσα σ' ένα συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον πού πρέπει νά τό διερευνήσουμε γιά νά έχουμε μία πληρέστερη απάντηση στα ερωτήματα πού δάλαμε παραπάνω.

Τό κοινωνικό περιβάλλον της έρευνας γιά τό ΧΥΥ

Όπως συμβαίνει γιά κάθε έπιστημονική δραστηριότητα και ή έρευνα γιά τό ΧΥΥ δέν συνέθη στο κενό. Οί έπιστήμονες, σάν μέλη της κοινωνίας πού ζούν, άσκούν την έρευνά τους ανάμεσα σε μία μεγάλη ποικιλία κοινωνικών επιδράσεων και οί θεωρίες τους φέρνουν σε πολύ μεγάλο ποσοστό τή σφραγίδα του κοινωνικού περιβάλλοντος πού διατυπώνονται. Έτσι οί έπιστημονικές θεωρίες δέν είναι

δυνατό νά θεωρηθούν ήθικά ή πολιτικά ουδέτερες. Η έρευνα γιά τό ΧΥΥ και τό κοινωνικό κλίμα της δεκαετίας 60-70 στις Ένωμένες Πολιτείες και την Εύρώπη είναι ένα πολύ καθαρό παράδειγμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ κοινωνικού πλαισίου και έπιστήμης.

Βλέποντας κανείς την ιστορία της εποχής πού ξεκίνησε ή έρευνα αυτή, θά μπορούσε νά πεί ότι 3 αλληλοεπικαλυπόμενες τάσεις πού υπάρχουν την εποχή εκείνη επηρεάζουν και καθορίζουν την έρευνα γιά τό ΧΥΥ. Η μία είναι ή έντονη άνησυχία πού υπάρχει γιά τή βία πού έχει ξεσπάσει την εποχή εκείνη, ή άλλη είναι ή έντατική προσπάθεια πού γίνεται γιά νά γίνει δυνατή, μέσα από ιατρικές μεθόδους, ή αλλαγή της ανθρώπινης συμπεριφοράς και ή τρίτη, ή προσπάθεια νά καθοριστεί ή γενετική βάση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η άνησυχία γιά τή βία έχει την αιτία της στο ξεσπάσμα των γκέτο όλων σχεδόν των μεγάλων πόλεων. Αποτελέσματα αυτού ήταν ή χρηματοδότηση έρευνας από τό Ύπουργείο Δικαιοσύνης των ΗΠΑ. Η πηγή αυτή χρηματοδότησης είναι και ο προφανέστερος σύνδεσμος μεταξύ έρευνας στο ΧΥΥ και κοινωνικών ρευμάτων. Βέβαια, πολλοί λίγοι από τους έπιστήμονες πού συμμετείχαν στην έρευνα αυτή αναγνωρίζουν τό λόγο πού τους έστρεψε προς τά εκεί.

Άς δούμε τή δεύτερη τάση. Στα τέλη της δεκαετίας του 60, στις αναπτυγμένες χώρες, εμφανίζεται έντονότατα ή τάση νά χρησιμοποιηθεί ή ιατρική μεθοδολογία γιά την λύση κοινωνικών προβλημάτων. Έτσι, και τά προβλήματα της βίας και επιθετικότητας θεωρήθηκαν προβλήματα πού έπρεπε νά λυθούν μέσα από τέτοιες μεθόδους. Τό μεγάλο άνοιγμα της ιατρικής προς τή βιολογία, πού συνέθη την ίδια περίπου εποχή, έκανε πολλούς νά σκεφτούν ότι ή έρευνα γιά τό ΧΥΥ ήταν ή προφανής και φυσιολογική αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών. Άν ή αιτία γιά την επιθετικότητα, έλεγαν, είναι μία γενετική άνωμαλία τότε ή επιθετικότητα είναι μία άρρωστια πού θα πρέπει ν' αντιμετωπίζεται ως τέτοια παρά ως κοινωνικό φαινόμενο. Έχουμε ήδη άναφέρει παραπάνω κείμενα δη-

μοσιευμένα σ' έγκυρότατα περιοδικά πού ξεκάθαρα δείχνουν μία τέτοια αντιμετώπιση.

Η τρίτη τάση, πού είναι ή προσπάθεια νά καθοριστεί ή γενετική βάση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, βοήθησε επίσης πολύ σημαντικά στο νά δημιουργηθεί τό άνάλογο περιβάλλον γιά την ανάπτυξη της έρευνας γιά τό ΧΥΥ. Η έπιστήμη πού έχει ονομαστεί «γενετική της συμπεριφοράς» άνθισε κυριολεκτικά την εποχή εκείνη, ιδίως με την έρευνα γιά την κληρονομικότητα της ευφυΐας. Η έκτεταμένη εφαρμογή του IQ, οί έρευνες γιά τά γονίδια της μάθησης π.χ., είναι άπλως παραδείγματα πού δείχνουν ποιά ήταν τό έπιστημονικό κλίμα της εποχής. Έτσι ή άπόδοση της επιθετικότητας σ' ένα παραπάνω χρωμόσωμα φαινόταν τελείως συνεπής με την έπιστημονική «γνώση» της εποχής. Η μία θεωρία ενίσχυσε την άλλη και ήταν πλέον, θάλεγε κανείς, άπλό τό νά άποδοθεί ή κοινωνική βία, άναταραχή και έγκληματικότητα στο ΧΥΥ. Συγχρόνως ή θεωρία αυτή έδινε έλπίδες γιά θεραπεία των «κακών» αυτών με ιατρική μεθοδολογία. Άν ή βία, ή επιθετικότητα και ή έγκληματικότητα είναι άποτελέσματα βιολογικών διαταραχών τότε κανείς μπορεί ν' άγνοήσει τή φτώχεια και την καταπίεση και νά επιδιώξει ιατρικές «λύσεις».

Έτσι ένα κοινωνικό πρόβλημα υποβαθμίζεται και μετατρέπεται σε πρόβλημα της ιατρικής και βιολογικής έπιστήμης πού υποτίθεται ότι θά δώσουν τή «λύση».

10. Freedman, A.M., Kaplan, H.I. and Saddock, W.I., (1972). *Modern synopsis of comprehensive textbook of Psychiatry*. William and Wilkins, Baltimore.

11. Mark, V. W. and Ervin, F., (1967). Letter to the editor. *Journal of the American Medical Association*, 201, 895.

12. Glass, H.B., (1971). «Science: Endless horizons or golden age», *Science*, 171, 23-29.

13. Montagu, A., (1968). «Chromosomes and crime», *Psychology Today* 1 (9), 43-49.

14. Borgeonkar, D. and Shah, S., (1974). *The XYY chromosome male - Or syndrome*, *Progress in Medical Genetics*, 10, 135-22.

15. Montagu, A. (1976). *The nature of human aggression*, Oxford University Press, New York.

Ἄλλαξαν οἱ συνθήκες; ἄλλαξε καί ἡ ποιότητα καί πέρασε πιά ὀριστικά ἡ ἐποχή πού τό βορειοαμερικανικό μυθιστόρημα ἀνοίγε ὀρίζοντας γιά τήν εὐρωπαϊκή λογοτεχνία. Στό μεσοπόλεμο ἡ Ἀμερική συμβόλιζε ἀκόμα γιά πολλούς τήν παρθενική γῆ, τό νέο κόσμο μέ ὅλη τή σκληρότητα, ἀλλά καί μέ ὅλη τήν ἀνοιχτάδα του, σέ ἀντιπαράθεση μέ τήν Εὐρώπη τοῦ φασισμοῦ καί τῆς παρακμῆς. Ἔτσι στήν Ἰταλία ὁ Παβέζε καί ὁ Βιτορινί μετέφρασαν Μέλβιλ, Ἄντερσον, Στάιν γιά νά ἔρουν τήν αὐθεντικότητα τῆς αἰσθητικῆς καί τήν εὐθύτητα τῆς ἔκφρασης καί γιά νά διαμαρτυρηθοῦν ἐναντία στέ φασισμό καί τό Νταουνουσιανισμό. Στή Γαλλία ὁ Σάρτρ, ψάχνοντας γιά ἕνα αὐθεντικότερο τρόπο μυθιστοριογραφίας, ἐπιγράστηκε ἀπό τόν Ντὸς Πάσσος καί τόν Φώκνερ.

βορειοαμερικανική ποίηση τῶν τελευταίων χρόνων ἀγγίζει τά πιό εὐαίσθητα σημεῖα τῆς σύγχρονης πραγματικότητας. Εἶναι τέχνη στρατευμένη, ἀλλά ὄχι μονόφθαλμη: κρίνει γιά νά κριθεῖ. Ξεκινάει ἀπό μιά γόνιμη παράδοση καί θέλει νά τήν κάνει ἐπαναστατική: τήν ἀμερικανική ποιητική παράδοση τοῦ ρομαντισμοῦ. Θέλει νά συνδυάσει ἕνα κληρονομημένο ρομαντικό τρόπο αἰσθητικῆς καί ἔκφρασης μέ μιά ἐπαναστατική πολιτική στάση πού ἀνταποκρίνεται στίς συνθήκες τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ.

Μιά σύντομη ἀναφορά στήν ἱστορία τῆς ἀμερικανικῆς λογοτεχνίας, μπορεῖ νά δείξει τίς ρίζες τῆς σύγχρονης πρωτοποριακῆς ποίησης.

Ἦδη ἀπό τό 18ο αἰ., ἀπό τή μητροπολιτική Ἀγγλία πέρασε στίς βορειοαμερικανικές τῆς ἀποικίες ἡ

Ἰδεολογία καί ἱστορικές καταβολές στή σύγχρονη ἀμερικανική προοδευτική ποίηση

τῆς Σάρρας Καφάτου

Αὐτά τότε. Τώρα, μετά ἀπό τόσα γεγονότα, τό μυθικό πρόσωπο τῆς Ἀμερικῆς ἔχει μεταμορφωθεῖ ἀμετάκλητα. Ὅσοι διψοῦν γιά ἐλευθερία, γιά αὐθεντικότητα, γιά δικαιοσύνη δέν γυρίζουν πιά τά μάτια πρὸς τά κεί. Τό σύγχρονο βορειοαμερικανικό μυθιστόρημα ἄλλωστε, δέν φτάνει συχνά τό ἐπίπεδο πού εἶχε ἄλλοτε, ἀλλά οὔτε καί τό σύγχρονο διεθνές ἐπίπεδο. Ἡ κύρια ἀδυναμία του δέν θρῖσκει τόσο στή φαντασία, στήν παρατηρητικότητα ἢ στήν ἔκφραση ὅσο στήν, θά ἔλεγε κανεῖς, ἐπιπόλαια ἠθική του στάση ἀπέναντι στά πράγματα.

Ἄλλά δέν συμβαίνει τό ἴδιο καί στήν ποίηση. Ἡ

κυρίαρχη τότε ἰδεολογία τοῦ νεοκλασικισμοῦ. Ριζώθηκε κυρίως στίς νότιες, δουλοκτητικές περιοχές ὅπου ἡ ἄρχουσα τάξη τῶν μεγαλογαιοκτημόνων ἔβλεπε στόν ἑαυτό της τόν πνευματικό διάδοχο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀλλά καί τῆς ἀγγλικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀργότερα, στή δεκαετία τοῦ 1830-1840, ἔκανε τήν ἐμφάνισή του στίς βορειοανατολικές πολιτείες τῶν ΗΠΑ ὁ ρομαντισμός, μέ συνδυαστικό κρίκο τήν πνευματική κίνηση τοῦ ὑπερβατισμοῦ (transcendentalism). Οἱ ὑπερβατιστές – ὁ Ἔμερσον, ὁ Θωρό, ἡ Φούλλερ κ.ἄ. – ἦταν ἰδεαλιστές, πολιτιστικά ἐθνικιστές (ὄχι ὅμως μέ τήν ἐννοια τοῦ πολιτικοῦ ἐπεκτατι-

Ἡ Μητέρα μέ τά Μεγάλα Δόντια Γυμνή Ἐπιτέλους, Γ'

τοῦ Ρόμπερτ Μπλάκ

Ἔτσι φαίνεται πὼς εἶναι ὅταν μιά πλούσια χώρα κάνει πόλεμο.

(...)

Ἔτσι φαίνεται πὼς εἶναι ὅταν βλέπεις τή θελόνα τοῦ ὕψους νά
τρελλαίνεται

(...)

βουτᾶμε, πράσινη γῆ στριφογυρίζει, μάγουλα τεντωμένα
πίσω, μπροστά μας λουλουδίζουν κόκκινες
καρφίτσες, ριπή ἀπό κανόνι τῶν 20 μιλιμέτρ,
τώρα παράλληλα στό ἔδαφος, τά ριζοχώραφα νά
φεύγουν σάν τηλεγραφοῦλα, θγαίνει καπνός,
τεράστιες ταράτσες στίς παράγκες σάν πεδίο
προσγειώσεως, οἱ σφαῖρες τίς τρυνποῦν, καίγονται
οἱ μισές παράγκες, ἄνθρωποι τρέχουν, οἱ
φοινικίες μέσα στίς φλόγες, φεύγουμε βολίδα, πάλι
ἐπάνω.

σμού) και δημοκράτες. Πίστευαν στη δημιουργικότητα της φύσης, στη σπουδαιότητα της καθημερινής ζωής και στην αξία της ελεύθερα αναπτυγμένης ατομικής προσωπικότητας. Έβδalan τά θεμέλια της κύριας βορειοαμερικανικής ποιητικής παράδοσης.

Στό μεταξύ, ό καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, πού αναπτύχθηκε πρώτα στίς βορειοανατολικές πολιτείες, μέ τήν έκδωση του έμφύλιου πολέμου του 1861-1865, κυριάρχησε σέ όλη τή χώρα. Ή κατοπινή του εξέλιξη ήταν ταχύτατη. Τό άρχον συγκρότημα διομηγάνων και τραπεζιτών αντιμετώπιζε μιά λαϊκή πολιτική αντίσταση, όχι τόσο σοσιαλιστική – άν και τά σοσιαλιστικά κινήματα δέν έλειπαν – όσο λαϊκιστική. Σέ μιά φάση γρήγορης επέκτασης και του μονοπωλιακού σέ βάρος του άκόμη ύπολογισμού μή – μονοπωλιακού κεφαλαίου, και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σέ βάρος των άκόμη σημαντικών μή – καπιταλιστικών τομέων της έθνικής οικονομίας, ό λαϊκισμός ενός Μπράιαν ή Λά Φόλετ ήταν ικανός νά εκφράσει ένα μεγάλο, διαταξικό φάσμα στην πόλη και στην ύπαιθρο. Ίδεολογικά, ό λαϊκισμός συγγένευε μέ τόν ρομαντισμό.

Δέν έδλεπε τόν πολιτικό άγώνα σάν σύγκρουση ανάμεσα σέ κοινωνικές τάξεις, αλλά σάν αντίθεση ανάμεσα σέ κάποιο έξωτερικό, κοινωνικά μή προσδιορισμένο, παράγοντα (τήν Άνατολή, τά τράστ, τό χρυσάφι κ.ο.κ.) Ό ρομαντισμός αντίστοιχα αντιπαράθετει τή δομή μέ τήν όρμη, τούς θεσμούς μέ τό λαό. Ήταν φυσικό, λοιπόν, ό έθνικιστικός, δημοκρατικός, αντικαθεστωτικός λαϊκισμός νά γίνει τό πολιτικό πλαίσιο της κύριας ρομαντικής ποιητικής παράδοσης πού αντιπροσωπεύεται από τούς Ουώλτ Ουίτμαν, Χάρτ Κρέιν, Ουίλλιαμ Κάρλος Ουίλλιαμς, Άλλεν Γκίνσμπουργκ (μέ αυτά τά όνόματα σάν όρόσημα προσδιορίζεται μιά πορεία πού συνεχίζεται, αφήνοντας στό πλάι πιό μεμονωμένες αλλά έξίσου σημαντι-

κές μορφές, όπως της Έμιλυ Ντίκινσον ή του Τ.Σ. Έλιοτ).

Ή σύγχρονη φάση της κύριας βορειοαμερικανικής ποιητικής παράδοσης άρχίζει μέ τήν παρακμή, στό τέλος της δεκαετίας 1950-1960, της πολιτικά συντηρητικής σχολής της «Νέας Κριτικής» πού συνέχισε τή νεοκλασική παράδοση των νοτιοανατολικών πολιτειών και πού δέσποξε σ' όλη τή χώρα κατά τά πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Τότε, οι νέοι ποιητές της «Αναγέννησης του Άγίου Φραγκίσκου» ύψωσαν ξανά τή φωνή – τή «βαρβαρική κραυγή» – του Ουίτμαν, μέ τή διαφορά όμως ότι ή Άμερική πού τραγουδούσαν δέν ήταν πιά ή μεγάλη, καρποφόρα και ύγιής πατρίδα των Φύλλων Χλόης. Είχε μεταμορφωθεί στην έφιαλτική χώρα των σλάμς (φτωχογειτονιές), των φυλακών, των φρενοκομείων. Στά χρόνια πού άκολούθησαν, τό αντιμυλιταριστικό κίνημα πού φούντωσε μέ τόν πόλεμο στό Βιετνάμ, μαζί μέ τή μαζική άνταρσία των περιθωριακών – των μαύρων, των ισπανόφωνων, των ινδιάνων, των φοιτητών, των γυναικών, των όμοφυλόφιλων – ώθησαν τή νέα ποιητική γενιά νά στρατευτεί πολιτικά. Διαβάζοντας δύο από τούς καλύτερους, σχετικά νέους ποιητές, τή Ντενίς Λέβερτοβ και τό Ρόμπερτ Μπλάκ θά δούμε πώς μιά εύαισθησία καλλιεργημένη σύμφωνα μέ ρομαντικά κριτήρια όπως αυτά μεταδίδονται από τή βορειοαμερικανική ποιητική παράδοση, ανταποκρίνονται στην σημερινή πολιτική πραγματικότητα. Ή Λέβερτοβ διαμορφώνει τό ώρμη ύφος της μελετώντας προπαντός τόν Ουίλλιαμς Κάρλος Ουίλλιαμς, και δηλώνει μεγάλη εκτίμηση για άλλους ποιητικούς διαδόχους του όπως τό Ρόμπερτ Ντάνκαν και τό Ρόμπερτ Κρήλη. Έπηρεάζεται επίσης από τούς Άγγλους ρομαντικούς – έτσι πού φράσεις από τήν «Ψδή σ' ένα άηδόνι» του Κήτς ύφαινονται μέσα στην συλλογή της *Παραμένοντας Ζωντανοί*. Ό Μπλάκ έχει δημοσιεύσει

γαλάζιος ούρανός, θουνά τά σύννεφα.

(...)

Ήπειδή τά τραίνα μέ τό γάλα πού έρχονται από τό New Jersey φτάνουν στίς ράγες τους μέ άκρίθεια κάθε μέρα, γι' αυτό οι πιό καλοί άντρες του Βιετνάμ κόβονται στά δυό από σφαίρες άμερικάνων πού διαδέχονται ή μιά τήν άλλη σά διαγόνια.

(...)

Ήπειδή έχουμε καινούριο πακετάρισμα για κάπνιστά στρείδια, γι' αυτό ανοίγονται κρατήρες από δόμβες στά χωράφια του ρυζιού.

Ήπειδή έχουμε τόσο λίγες γυναίκες πού κλαίνε στίς πίσω κάμερες

Ήπειδή έχουμε τόσο λίγα κεφάλια παιδιών σκισμένα από ταχυδρόλες σφαίρες

Ήπειδή τόσο λίγα δάκρυα πέφτουν στά δικά μας χέρια

Τό Super Sabre ήγρονά κι ούρλιάζει καθώς όρμη προς τή γή.

(...)

- τά ποιήματα μεταφράστηκαν συλλογικά από τούς Ρέα Γαλανάκη, Φώτη Καφάτο, Σάρρα Καφάτου.

στή σειρά «Ποιητές της Τσέπης» του Λώρενς Φερλινγκέττι, που είναι το κύριο όργανο των Beat ποιητών της αναγέννησης του Άγιου Φραγκίσκου, και έπηρεάζεται επίσης από τους Λατινοαμερικανούς, Ισπανούς, Γάλλους και Σκανδιναβούς υπερρεαλιστές. Και οι δύο είναι στρατευμένοι ποιητές.

Ή Λέβερτοβ ήταν ανάμεσα στους πρώτους καλλιτέχνες που πήραν θέση έναντι του πολέμου του Βιετνάμ, και επισκέφτηκε το Βόρειο Βιετνάμ το 1972 με πρόσκληση του Άνολι. Ο Μπλάκ οργάνωσε, μαζί με τον Ντάιντ Ράκ, την κίνηση «Άμερικανοί Λογοτέχνες έναντι στον πόλεμο του Βιετνάμ».

Ή Λέβερτοβ και ο Μπλάκ, πάω' όλες τις ουσιαστικές διαφορές στο ύφος τους, έχουν ανάμεσά τους, και από κοινού με άλλους ποιητές της γενιάς τους, κοινά στοιχεία ιδεολογικού προσανατολισμού. Έναντιώνονται στον τεχνοκρατισμό, που χαρακτηρίζεται από σύγχρονο βορειοαμερικανικό πολιτισμό, και που τον παρομοιάζουν με το νεοκλασικό ρυθμό στην ποίηση. Όπως το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής λειτουργεί με βάση προπαντός τα απομονωμένα συμπεριφέροντα χωριστών ιδιωτικών μονάδων και όχι το συνολικό κοινωνικό σύνολο και όπως η επιστημονική μέθοδος στην έρευνα απομονώνει κάθε χωριστή άποψη ενός συνθέτου φαινομένου για να τη μελετήσει, και όπως οι τεχνοκρατικές λύσεις ενός προβλήματος συχνά άφορουν μία μόνο άποψη του και δεν ελέγχουν, ή και χειροτερεύουν, τη συνολική κατάσταση, έτσι και ο νεοκλασικισμός φοράει παρωπίδες στον ποιητή, διαμελίζοντας την οργανική ενότητα της δουλειάς του σε όρισμένα στεγανά. Ο Μπλάκ γράφει σχετικά:

«Ή σκέψη του ποιητή πεζοπορούσε στο ποίημα, στίχο με στίχο, σαν άνθρωπος που περνά με συνοδεία μέσα σε μία φυλακή. Ή «μορφή» ήταν ένας διάδρομος γεμάτος πόρτες που ανοιγόκλειναν. Οι όμοιοκατάληκτοι στίχοι

άνοιγαν την όρισμένη στιγμή και ξανάκλειναν πίσω από τους επισκέπτες. Στο 18ο αιώνα ή Ευρωπαϊκή διανόηση δεν ενδιαφερόταν πραγματικά για φαντασία... Δημιούργησε τον ορθολογιστικό τρόπο σκέψης, ο οποίος και αποδείχτηκε χρήσιμος. Ή βιομηχανία τον χρειαζόταν για να οδηγήσει μία άτμομηχανή μέσα σε ένα πελώριο σιδηροδρομικό σταθμό, ή ένα διαστημόπλοιο πίσω απ' τη σελήνη μέσα στο διάδρομο επιστροφής.»

Τελικά ο τεχνοκρατικός πολιτισμός ταντίζεται με την παράλυση της φαντασίας, συνεπώς και της ήθικης και με την εξόντωση της ανθρώπινης ζωής. Έτσι ή Λέβερτοβ δίνει στην πιο ποιητική της συλλογή τον τίτλο *Παραμένοντας ζωντανόι*, ενώ ο Μπλάκ γράφει: *Οί ύπουργοί ψεύδονται, οί καθηγητές ψεύδονται, ή τηλεόραση ψεύδεται, οί παπάδες ψεύδονται.*

Τά ψέματα σημαίνουν ότι ή χώρα θέλει να πεθάνει... Είναι ό πόθος να πάρεις τον θάνατο μέσα σου, να τό νοιώθεις να καίει μέσα σου να θγάξει βελουδένιες τρίχες, σαν δούρτσα τών ρούχων στά σωθικά Αυτό είναι τό ρίγος, που κάνει τον Πρόεδρο να ψεύδεται.

Σέ μία εποχή που ή κυρίαρχη ιδεολογία κατακομματιάζει την ζωή, καταστρέφοντας τις συνέχειες και την επικοινωνία, οί ποιητές αντιστέκονται με την ακεραιότητα της φαντασίας τους, ξαναδημιουργώντας τις. Θεωρούν σαν κατεξοχήν στιγμή ποιητικής δημιουργίας ή στιγμή που ή φαντασία κάνει τό άλμα, ανακαλύπτοντας μία ουσιαστική σχέση ανάμεσα σε πράγματα και εμπειρίες επιφανειακά άσχετες. Γράφει ή Λέβερτοβ:

«Όταν γράφεται ένα ποίημα, τά διάφορα κομμάτια της ύπαρξης του ποιητή επικοινωνούν μεταξύ τους και διεγείρονται... Αυτή ή κίνηση,

Σαρακοστή Χριστουγέννων 1966

της Ντενίς Λέβερτοβ

*Μιά και στό Βιετνάμ τό θέαμα ενός θρέφους που καίγεται
συνέχεια επαναλαμβάνεται,
σάρκα φλεγόμενη
άλλ' όχι του Χριστού, όπως ό Σάουθουελ* ήν όραματίστηκε
νά προφητεύει
τά Πάθη τίς παραμονές τών Χριστουγέννων,*

*σάρκα τ' ανθρώπου, να επαναλαμβάνεται,
τό'να παιδί μετά τό άλλο, ξεχασμένα όνόματα
και φύλλο άγνωριστο στή στάχτη,
ανάδουν, φλέγονται, χωρίς να καίγονται,
δέν σβήνουν όπως στ' όραμά του, μένουν
θράκα στή γή, ή ζωντανά
βογγούν, θρωμάνε στό νοσοκομείο, τρία στό κρεβάτι.*

* Ο Ρόμπερτ Σάουθουελ,
Άγγλος ποιητής του 17ου αιώνα,
είναι συγγραφέας του ποιήματος
«Τό Βρέφος που καίγεται».

αυτή ή δραστηριοποίηση στοιχείων πού διαφορετικά είναι κοιμισμένα, ακίνητα, όσο κι' αν είναι μικρή δέν μπορεί παρά νά έχει σημασία, αν θεωρείς πώς στην ανθρώπινη ύπαρξη όλα τά μέρη συσχετίζονται, έτσι ώστε κανένα δέν μπορεί νά εκπληρώσει τή λειτουργία του τελείως αν όλα δέν είναι ζωντανά».

Ή ικανότητα νά κάνει άλματα και συνδυασμούς είναι απαραίτητη γιά νά αντιληφθεί κανείς τό αλληλένδετο τής παραγωγικότητας και νά απορρίψει ριζικά έναν πολιτισμό πού δημιουργεί αντιφατικά στεγανά, αναπαράγοντας ταυτόχρονα ούρανοξυστες και σλάμς, νοσοκομεία και περιβαλλοντολογικές αρρώστιες, έσωτερική ανακωχή και αποικιακούς πολέμους. Όπως γράφει και ο κριτικός Κέννεθ Ρέξροθ γιά τόν Μπλάκ, «Μιά πλατιά γκάμα έμπειρίας, μία οκτάδα ή περισσότερα γιά τό κάθε χέρι, δέν είναι μόνο δείγμα ενεργητικότητας, αλλά και πηγή υπευθυνότητας». Ή φαντασία του ποιητή δέν είναι μέθοδος φυγής από τήν πραγματικότητα, αλλά αντίθετα ένας τρόπος πío στενής γνωριμίας με τήν πραγματικότητα. Έτσι ή Λέβερτοβ περιγράφει τήν ποίησή της έν μέρει σαν «μέθοδο ένόρασης, δηλαδή αναγνώρισης αυτού πού βλέπουμε».

Οί ποιητές θέλουν νά ένωθούν με τό ζωντανό και ζωογόνο πολιτισμό, πού έχει ύποστει καταστολή ή περιθωριοποίηση στή σύγχρονη Ήμερική. Όπως λέει ο Μπλάκ:

Κάτω απ' όλο τό τοιμέντο
στό Πεντάγωνο
Ύπάρχει μία σταγόνα αίμα
Ίνδιάνου, φυλαγμένη στό χιόνι
Φυλαγμένη από τήν γραμμή τό αίμα πού
κάποτε όδηγούσε
Από τό φρούριο, πάνω στό χιόνι, τή γραμμή
πού τώρα είναι χαμένη.

Ή Λέβερτοβ νιώθει νά ανήκει στην κοινότητα των

άνθρώπων όλου του κόσμου πού αντιστέκονται στό ιμπεριαλιστικό Μολώχ, αν και γράφει επίσης:

Χωρίς τή γή όπου ν' ανήκω
ή γλώσσα είναι τό μοναδικό μου
σπίτι, τά Ίεροσόλυμά μου.

Όπως είναι φυσικό, στίς σημερινές συνθήκες αποδιοργάνωσης τής βορειοαμερικανικής άριστεράς, ή αντιστασιακή ποίηση δέν έχει συγκεκριμένο πρόγραμμα. Ο σκοπός της είναι μάλλον νά αναγνωρίσει αυτό πού βλέπουμε, όπως γράφει ή Λέβερτοβ, παρά νά δημιουργήσει μία νέα πραγματικότητα – αν και οί δυο σκοποί αλληλοεξαρτώνται και αλληλοσυμπληρώνονται. Ή ποίηση αυτή στό πολιτικό επίπεδο ψηλαφίζει στα σκοτεινά. Ή Λέβερτοβ γράφει έτσι γιά τήν επανάσταση στην όποία πιστεύει:

Τί είναι ή επανάσταση πού μ' αναγκάζει νά τήν όνομάσω, νά τήν ζήσω; – πού τώρα βροντά ένα υπόκοφο ίσο, πού τώρα τραγουδάει ή ίδια;

Είναι στον άέρα: ύπάρχει άέρας ν'
άνασάνεις χωρίς
μυρωδιά της
διαπεραστικής:
μυρωδιά χιονιοϋ,
φρέσκον νερού,
δρωμα ύγρης
πρασινάδας πού ξανασυντίθεται.

Τά προηγούμενα δείχνουν ότι ή άμερικανική πρωτοποριακή ποίηση προσπαθεί νά προσεγγίσει τή μαρξιστική ιδεολογία στό βαθμό πού σε μία σύνθετη μη άπαλλοτριωμένη κοσμοαντίληψη προσθέτει και τήν προσήλωσή της στην πραγματικότητα, δηλαδή τόν ρεαλισμό. Τέλος, επειδή άρνεϊται νά συμβιβαστεί με τό κοινωνικό σύστημα όσο αυτό βρίσκεται σε αντίθεση με τίς άπαιτήσεις της φαντασίας, ή ποίηση αυτή είναι βαθιά επαναστατική.

Γι' αυτό και ή δυνατή μου όραση,
ή καθαρή, θωπευτική, ή όραση του ποιητή πού μου έδόθηκε
θολώνει.

Μεμβράνη καταρράκτη σκεπάζει
τά μάτια μου. Ή ένα τερατώδες έντομο
έχει εισχωρήσει στό κεφάλι μου και βλέπει,
με πολλαπλή μέσ από τίς κόγχες μου όραση.

Δέν βλέπει τό μονογενές τό θεϊον δρόφος
μέσα σ' έξαίσια φωτιά, μία φαντασίωση τής σωτηρίας,
κάμινον όπου οί ψυχές σφυρηλατούνται σε μία νέα ζωή,
άλλά, σαν από συνεχή ιμάντα, όλο και πίο πολλές άκατανόητες
μορφές ανάβουν.

Κι' αυτό τό έντομο (πού δέν ύπάρχει –
μόνο τά μάτια μου με κάνουν νά τό βλέπω, τό έντομο
άνύπαρκτο, αυτά πού βλέπω είναι αλήθεια)
δέν μου επιτρέπει νά κοιτάξω άλλου,
ή, κι' αν κοιτάξω, νά διακρίνω μόνο θολά και άνεστίαστα
τή στέρεη, τήν ευγενική, άθραυστη-σάρκα όσων άκόμη δέν
καήκανε.

‘Ο άφηρημένος έξπρεσιονισμός όπλο του ψυχρού πολέμου

της Έβας Κόκροφτ

μετάφραση: Μαρίνα Παπαγιαννάκη

Γιά νά καταλάβει κανείς γιατί ένα συγκεκριμένο καλλιτεχνικό κίνημα έχει έπιτυχία στά πλαίσια ενός δοσμένου συνόλου ιστορικών συνθηκών, πρέπει νά έξετάσει τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συστήματος του μαικήνα και τίς ιδεολογικές ανάγκες των ισχυρών. Πρίν και στή διάρκεια της Άναγέννησης τό σύστημα του μαικήνα και ή επίσημη έξουσία βάδιζαν χέρι χέρι. Η τέχνη και οί καλλιτέχνες είχαν μιά καλά προσδιορισμένη θέση στήν κοινωνική δομή και λειτουργούσαν μέ ιδιαιτερότητα μέσα στήν κοινωνία. Μετά τή βιομηχανική επανάσταση, μέ τήν παρακμή των Άκαδημιών, μέ τήν ανάπτυξη του συστήματος των γκαλερί και των μουσείων, ό ρόλος των καλλιτεχνών γίνεται λιγότερο συγκεκριμένος και τά αντικείμενα πού παράγουν γίνονται όλο και περισσότερο προϊόντα κατανάλωσης σέ μιά οικονομία άγοράς. Οί καλλιτέχνες, μή έχοντας πιά άμεση επαφή μέ τούς μαικήνες, δέν διατήρησαν παρά έλάχιστο έλεγχο πάνω στή χρησιμοποίηση των έργων τους, γιά νά μή πούμε κανένα.

Άρνούμενοι τίς ύλιστικές άξίες της άστικής κοινωνίας και άφήνοντας νά διαδοθεί ό μύθος της μποέμικης ζωής, δήθεν έντελώς έξω από τήν κυρίαρχη κουλτούρα, οί καλλιτέχνες της πρωτοπορίας άρνήθηκαν γενικά ν’ αναγνωρίσουν ή ν’ αποδεχτούν τόν ρόλο τους: τό ρόλο του παραγωγού πολιτιστικού έμπορεύματος. Έτσι, και κυρίως στίς ΗΠΑ, πολλοί καλλιτέχνες άπαρνήθηκαν συγχρόνως κάθε ευθύνη πού είχε σχέση μέ τά οικονομικά τους συμφέροντα και μέ κάθε ένδεχόμενη χρησιμοποίηση των έργων τους, από τή στιγμή πού αυτά μπήκαν στήν άγορά.

Τά μουσεία, από τή μεριά τους, διεύρυναν τό ρόλο τους γιά νά μεταβληθούν σέ κάτι παραπάνω από φύλακες της τέχνης του παρελθόντος και άρχισαν νά

έκθέτουν και νά συλλέγουν έργα σύγχρονης τέχνης. Στίς ΗΠΑ ιδιαίτερα, τά μουσεία μεταβλήθηκαν σέ κυρίαρχη δύναμη στήν καλλιτεχνική σκηνή. Τά άμερικανικά μουσεία άσκησαν από πολλές άπόψεις μιά λειτουργία άνάλογη μέ κείνη πού είχε τό επίσημο σύστημα του μαικήνα, χωρίς ώστόσο νά δίνουν λιγαρισμό σέ άλλον έκτός από αυτά τά ίδια. Τό άμερικανικό μουσείο, αντίθετα από τό εύρωπαϊκό, άναπτύχθηκε κυρίως σάν ιδιωτικός θεσμός. Έπειδή ιδρύθηκαν και ύποστηρίχθηκαν από τούς γίγαντες της βιομηχανίας και του χρήματος, διαμορφώθηκαν σύμφωνα μέ τό μοντέλο λειτουργίας των ιδρυτών τους, τίς ιδιωτικές εταιρίες. Άκόμη και σήμερα, διεύθυνονται σέ μεγάλη έκταση από διοικητικά συμβούλια πού αποτελούνται από πλούσιους δωρητές πού αναπαράγονται. Άυτά τά διοικητικά συμβούλια (όπου βροίσκει κανείς συχνά τούς ίδιους «διακεκριμένους πολίτες», πού έλέγχουν τίς τράπεζες και τίς ιδιωτικές εταιρίες και συμβάλλουν στόν καθορισμό της έξωτερικής πολιτικής) είναι πού προσδιορίζουν τελικά τήν πολιτική των μουσείων, πού διορίζουν και άπολύουν τούς διευθυντές και πού άπέναντί τους είναι υπεύθυνο τό προσωπικό.

Τή μελέτη της αυξανόμενης έπιτυχίας του άφηρημένου έξπρεσιονισμού στίς ΗΠΑ μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, άκολουθεί άναγκαστικά ή έξέταση του ρόλου του σπουδαιότερου μουσείου σύγχρονης τέχνης (του Museum of Modern Art, Moma) και των ιδεολογικών άναγκών των υπευθύνων του στή διάρκεια της περιόδου πού χαρακτηρίζεται από ένα λυσσαλέο άντικομμουνισμό και μιά έντατικοποίηση του «ψυχρού πολέμου».

Σ’ ένα άρθρο μέ τίτλο «American painting during the cold war» πού δημοσιεύτηκε στό «Artform» του

Μάη 1973, ο Kozloff επισήμανε τη σχέση ανάμεσα στην «αμερικανική ρητορική και τον ψυχρό πόλεμο» και τον τρόπο με τον οποίο άρχισαν να «αμερικανίζονται» οι Έξπρεσιονιστές έκφρασαν το υπαρκτικό-ατομικό τους πιστεύω. Παράλειψε όμως ο Κόζλοφ να εξετάσει τις προεκτάσεις αυτής της εμβρυακής θεώρησης, υποστηρίζοντας αντίθετα ότι «ήταν μία σύμπτωση που σίγουρα πέρασε απαρατήρητη και από αυτούς που καταδιώκουν και από αυτούς που καταδιώκονται». Στην πραγματικότητα, τα πράγματα έγιναν διαφορετικά.

Η σύνδεση της πολιτιστικής πολιτικής του ψυχρού πολέμου με την επιτυχία του Αφηρημένου Έξπρεσιονισμού σε καμία περίπτωση δεν προέρχεται από σύμπτωση και δεν θα μπορούσε να μείνει άρατη: την σφυρηλάτησαν, εκείνη την εποχή, μερικά από τα πιο ισχυρά πρόσωπα που έλεγχαν τη πολιτική των μουσείων και προωθούσαν τη «φωτισμένη» τακτική του ψυχρού πολέμου, με σκοπό να πλανέψουν τους ευρωπαίους διανοούμενους.

Την πολιτική σχέση ανάμεσα στον Αφηρημένο Έξπρεσιονισμό και τον ψυχρό πόλεμο μπορεί να διακρίνει κανείς καθαρά από τα διεθνή προγράμματα του Museum of Modern Art. Η έπιρροή του MOMA (ένα από τα κύρια στηρίγματα του κινήματος του αφηρημένου έξπρεσιονισμού) δεν υπερτιμάται καθόλου, γιατί είναι αυτό που διαμορφώνει το γούστο στον τομέα της σύγχρονης αμερικανικής τέχνης. Σ' αυτή τη συγκυρία, τό γεγονός ότι τό «Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης» ήταν από πάντα ένας θεσμός κυριαρχούμενος από τους Ροκφέλερ είναι ιδιαίτερα άποφασιστικό. Ανάμεσα στις άλλες οικογένειες που χρηματοδότησαν τό μουσείο, σε μικρότερο βέβαια βαθμό από τους Ροκφέλερ, διακρίνουμε τους Whitley, τους Paley, τους Blisse, τους Warburg και τους Lewisohn. Τό «Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης» ιδρύθηκε τό 1929, ιδίως χάρις στις προσπάθειες της κυρίας Τζών Ροκφέλερ. Τό 1939 ο Νέλσον Ροκφέλερ γίνεται πρόεδρος του MOMA. Παρ' όλο όμως που ο Nelson είχε εγκαταλείψει την προεδρία τό 1940, κυριάρχησε στο μουσείο σ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '40 και '50 και ξαναπήρε την προεδρία του MOMA τό 1946. Στη δεκαετία του '60 και '70 ο Ντάβιντ Ροκφέλερ και η κυρία Τζών Ντ. Ροκφέλερ III είχαν την ευθύνη του μουσείου στο όνομα της οικογένειας. Παράλληλα, σχεδόν όλοι οι ύπουργοί από τό τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου μέχρι σήμερα ήταν άνθρωποι που σπούδασαν και έξασκήθηκαν στα διάφορα ιδρύματα και παραρτήματα που έλεγχαν ή διοικούσαν οι Ροκφέλερ. Η γέννηση και η ανάπτυξη της αμερικανικής ψυχροπολεμικής πολιτικής υπήρξε κατεξοχήν δημιούργημα των Ροκφέλερ (και γενικά των Έταιριών και Τραπεζών που αναπτύσσονταν τότε: ο Ντ. Ροκφέλερ είναι και πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της Chase Manhattan Bank, χρηματικό κέντρο της δυναστείας Ροκφέλερ).

Η συμμετοχή του μουσείου μοντέρνας τέχνης στην αμερικανική έξωτερική πολιτική γίνεται έντελώς αναμφισβήτητη στή διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Τόν Ιούνιο του 1941 μία είδηση του Central Press περιέγραφε τό «Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης» ως «τό πιο πρόσφατο και πιο παράξενο από

τά στρατολογημένα μέλη για τη γραμμή της άμυνας του θείου Σάμ». Τό άρθρο ανάφερε τά λόγια του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου του μουσείου Τζών Ουίτνεϋ, σύμφωνα με τον οποίο μπορούσε να χρησιμοποιήσει ως όπλο για την άμυνα: «νά μορφώσει, εμπνεύσει και όχρωσει την καρδιά και τη θέληση των ελευθέρων ανθρώπων για την υπεράσπιση της ίδιας τους της ελευθερίας¹». Ο Ουίτνεϋ πέρασε τά χρόνια του πολέμου δουλεύοντας για τό O.S.S. (Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών, προκάτοχος της CIA), όπως και μεγάλος αριθμός ανθρώπων γνωστών για τις δραστηριότητές τους στή διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Τό 1967 αποδείχτηκε ότι ο Ουίτνεϋ ήταν κάλυψη της CIA (New York Times, 25 Φεβρουαρίου 1967). Στή διάρκεια των πρώτων χρόνων μετά τό 40, τό MOMA συμμετείχε σ' ένα όρισμένο αριθμό προγραμμάτων που συνδέονταν με τις ανάγκες του πολέμου - προγράμματα που έμελλε να προσδιορίσουν τις παραπέρα δραστηριότητες του σάν θεσμού - κλειδί του ψυχρού πολέμου.

Τό MOMA έγινε στήν αρχή ένας μικρός προμηθευτής πολεμικού ύλικού εκτελώντας τριάντα όκτώ συμβάσεις πολιτιστικού ύλικού, για τό ποσό των 1.590.239 δολ., με τη βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, τό γραφείο πολεμικών πληροφοριών και κυρίως τό γραφείο συντονισμού διαμερικανικών υποθέσεων του Νέλσον Ροκφέλερ. Για τό γραφείο διαμερικανικών υποθέσεων του Νέλσον «τό μουσείο μαμάς» έστρεψε δεκαεννιά εκθέσεις σύγχρονης αμερικανικής ζωγραφικής, που περιόδευσαν στή Λατινική Αμερική, περιοχή όπου ο Νέλσον Ροκφέλερ είχε πραγματοποιήσει τις πιο κερδοσκοπικές του επενδύσεις - την Creole Petroleum, ύποομάδα της Standard Oil και New Jersey, τη σημαντικότερη άτομική επένδυση οικονομικού χαρακτήρα της Βενεζουέλας, γνωστής για τον πλούτο της σε πετρέλαια.

Μετά τον πόλεμο, ένα μέρος του προσωπικού του γραφείου διαμερικανικών υποθέσεων μετατέθηκε στις δραστηριότητες του MOMA στο έξωτερικό. Ο René D'Harnoncourt, που είχε αναδειχτεί ειδικός στην οργάνωση και παρουσίαση καλλιτεχνικών εκθέσεων, όταν βοηθούσε τον πρεσβευτή των ΗΠΑ Dwight Morrow να εκπολιτίσει τους Μεξικανούς Μοραλιστές (Siqueiros, Orozco, κλπ), τη στιγμή που ο πετρελαιικός έθνικισμός του Μεξικού άπειλούσε τά πετρελαιικά συμφέροντα του Ροκφέλερ, συμμετείχε τό 1943 στή διεύθυνση του καλλιτεχνικού τμήματος του γραφείου διαμερικανικών υποθέσεων του Νέλσον. Ένα χρόνο άργότερα έμπαινε στο MOMA, ως αντιπρόεδρος για τις δραστηριότητες στο έξωτερικό. Τό 1949 ο Ντ' Αρνοκερ γίνεται διευθυντής του MOMA. Ο άνθρωπος που θά διοικούσε τά διεθνή προγράμματα του MOMA, τη δεκαετία του '50, ο Porter A. Mc Gray, δούλευε επίσης στο γραφείο διαμερικανικών υποθέσεων στή διάρκεια του πολέμου.

Ο Μάκ Κραίου ήταν ένας άνθρωπος ιδιαίτερα ισχυρός και άποτελεσματικός στή υπόθεση του πολιτιστικού ίμπεριαλισμού. Σπούδασε αρχιτέκτονας στο

1. Αναφέρεται από τον Russel Lynes, Good Old Modern, Νέα Υόρκη, 1973, σ. 233.

Yale και μπήκε στο κύκλο του Ροκφέλερ από τον αρχιτέκτονα του συγκροτήματος, τον Wallace Harrison. Μετά τον πόλεμο ο Νέλσον Ροκφέλερ έβαλε τον Μάκ Κραίν στο MOMA διευθυντή των περιοδευουσών εκθέσεων. Από το 1946 ως το 1949, τότε που το μουσείο δεν είχε πιά διευθυντή, ο Μάκ Κραίν έγινε μέλος της συντονιστικής επιτροπής του σχεδίου Μάρσαλ στο Παρίσι. Το 1952, όταν ξεκίνησε το διεθνές πρόγραμμα του MOMA χάρη σε μία επιχορήγηση 625.000 δολλαρίων από το Ταμείο των αδελφών Ροκφέλερ, ο Μ. Κραίν έγινε διευθυντής. Έμεινε σ' αυτή τη θέση για να διευθύνει στη συνέχεια τη δελτιωμένη έκδοση του προγράμματος αρκετά από τα κρίσιμα χρόνια του ψυχρού πολέμου.

Κατά τον Russel Lynes, στο βιβλίο του «Αυτό το παλιό καλό Μοντέρνο: Κρυφό πορτραίτο του μουσείου Μοντέρνας Τέχνης», οι προθέσεις του διεθνούς προγράμματος του MOMA ήταν καθαρά πολιτικές: «Για να γίνει γνωστό, ιδίως στην Ευρώπη, ότι η Αμερική δεν ήταν το πολιτιστικό τέλμα που οι Ρώσοι προσπαθούσαν να αποδείξουν ότι ήταν, στη διάρκεια αυτής της περιόδου έντασης, που ονομάζουμε ψυχρό πόλεμο».

Τό διεθνές πρόγραμμα του MOMA, όταν ήταν διευθυντής ο Μ. Κραίν, έφοδιασε με εκθέσεις αμερικανικής τέχνης – κυρίως έργα άφηρημένου εξπρεσιονισμού – τις διεθνείς εκθέσεις στο Παρίσι, Λονδίνο, Σάο Πάολο και Τόκιο, (φέροντας συγχρόνως ξένες εκθέσεις στις ΗΠΑ). Πήρε ημιπέσημο χαρακτήρα προβάλλοντας μίαν «αμερικανική παρουσία» στις εκθέσεις, όπου τις περισσότερες χώρες εκπροσωπούσαν κυβερνητικές αποστολές. Οι δυσκολίες που είχε η αμερικανική κυβέρνηση για να διευθετήσει τα λεπτά προβλήματα της ελευθερίας του λόγου και της ελευθερίας της καλλιτεχνικής έκφρασης, δυσκολίες που γεννήθηκαν από τη μακαρθική ύστερία των αρχών του 50, οδήγησαν στο να θεωρηθεί απαραίτητη και εξυπηρετική ή ανάθεση του ρόλου της διεθνούς εκπροσώπησης των ΗΠΑ στο MOMA. Για παράδειγμα, το Υπουργείο Ύψωτερικών άρνήθηκε να θεωρήσει επίσημη την αμερικανική εκπροσώπηση στη Μπιενάλε της Βενετίας, το σημαντικότερο ίσως διεθνές καλλιτεχνικό, πολιτιστικό και πολιτικό γεγονός, όπου όλα τα ευρωπαϊκά κράτη, ακόμα και η Σοβιετική Ένωση, έρχονταν να δρέψουν πολιτιστικές δάφνες. Τό MOMA αγόρασε τό περίπτερο των ΗΠΑ στη Βενετία και πήρε μόνο του την ευθύνη των εκθέσεων ανάμεσα στο 1954 και 1962. Ήταν τό μόνο περίπτερο στην Μπιενάλε που υπήρξε ιδιωτικό και όχι κρατικό.

Η CIA, ιδίως χάρη στις δραστηριότητες του Thomas W. Braden, υπήρξε επίσης δραστήρια στη διάρκεια της πολιτιστικής επίθεσης του ψυχρού πολέμου. Ο Μπράντεν, από τα πράγματα, συμβολίζει, ακόμα μιά φορά, τό σημαντικό ρόλο του «Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης» στη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Πρίν μπει στη CIA τό 1950, για να επιδίδει τις πολιτιστικές δραστηριότητες – από τό 1951 ως τό 1954 – ο Μπράντεν ήταν εκτελεστικός γραμματέας του MOMA από τον Απρίλιο του 1948 ως τό Νοέμβριο του 1949. Για να δικαιώσει τις πολιτικές πολιτιστικές του δραστηριότητες, ο Μπράντεν δημοσίευσε

ένα άρθρο – «Είμαι ευχαριστημένος που η CIA είναι "άνηθικη"» – στο Saturday Evening Post στις 20 Μαΐου 1967. Κατά τον Μπράντεν, τά φωτισμένα μέλη της κυβερνητικής γραφειοκρατίας αναγνώριζαν γύρω στο 60 ότι «η άμφισβήτηση στα πλαίσια μας σε βάθος συμφωνίας πάνω στον ψυχρό πόλεμο» μπορούσε να είναι ένα αποτελεσματικό όπλο προπαγάνδας στο εξωτερικό. Οι λυσσαλέοι αντικομμουνιστές στο Κογκρέσο και σ' όλη τή χώρα στέρησαν τό χρίσμα της επίσημης εκπροσώπησης από πολλά πολιτιστικά προγράμματα. Όπως γράφει ο Μπράντεν «ή ιδέα ότι τό Κογκρέσο μπορούσε να αποδεχτεί ένα μεγάλο μέρος από τά προγράμμά μας ήταν περίπου τό ίδιο πιθανή με τήν ιδέα της αποδοχής από τήν Έταιρία John Birch (ακροδεξιά αμερικανική ομάδα) της κοινωνικής ιατρικής βοήθειας.»

Όπως αποκαλύφθηκε τό 1967, η CIA επιχορήγησε πλειάδα πολιτιστικών προγραμμάτων και πνευματικών πρωτοβουλιών, που πάθησαν από τήν Έθνική Φοιτητική Ένωση (N.S.A.) μέχρι τό περιοδικό «Encounter», περνώντας από άμετρο τό πλήθος λιγότερο γνωστών «φιλελεύθερων και σοσιαλιστικών μετώπων». Στο τομέα της κουλτούρας π.χ., η CIA χρηματοδότησε μέχρι και τήν παριζιάνικη περιοδεία της Συμφωνικής Όρχηστρας της Βοστώνης τό 1952. Μέ σκοπό, κατά τον Μπράντεν, να αποφύγει τούς

αύστηρους περιορισμούς για λόγους ασφαλείας, πού είχε επιβάλει το αμερικανικό Κογκρέσο και πού θά απαιτούσαν νά προηγηθεί «πράσινο φως» ασφαλείας, για νά δοθεί οποιαδήποτε χρηματοδότηση σ' αυτήν τήν περιοδεία. «Ποιός μπορούσε νά σκεφτεί ότι ήταν δυνατόν βουλευτές νά νιοθετήσουν μία περιοδεία στο έξωτεροκό ενός καλλιτέχνη πού τύχαινε νά 'χει σχέσεις μέ τήν άριστερά;» ρωτούσε στο άρθρο του ο Μπράντεν για νά εξηγήσει τήν ανάγκη τής χρηματοδότησης από τήν CIA. «Τό χρήμα έπιασε τόπο, δήλωνε ο Μπράντεν, γιατί στή Συμφωνική Όρχήστρα τής Βοστώνης έγινε έγκωμιαστική ύποδοχή στο Παρίσι, πού για νά πετύχαιναν ο Τζ. Φόστερ Ντάλλες ή ο Ντ. Άιζενχάουερ θά είχαν χρειαστεί εκατό λόγους». Όπως τό ύπονοιε αυτό τό παράδειγμα, οι σκοποί τής CIA όταν ύποστήριζε τς πνευματικές και πολιτιστικές διεθνείς δραστηριότητες, δέν περιορίζονταν στην κατασκοπεία ή στο νά πετύχει έπαφές μέ φημισμένους ξένους διανοούμενους. Μέ τρόπο πολύ καιριο, ή CIA επιδίωκε νά επηρεάσει τήν ξένη διανόηση και νά παρουσιάσει μία εικόνα των ΗΠΑ χτυπητή από τήν άποψη τής προπαγάνδας: τήν εικόνα μιάς κοινωνίας «ελεύθερης», σέ αντίθεση μέ τό «στρατοπεδοποιημένο» κομμουνιστικό μπλόκ.

Η λειτουργία των επιχειρήσεων μυστικής δόθηιας τής CIA και των διεθνών προγραμμάτων του ΜΟΜΑ

ήταν πανόμοια. Έλεύθερη από τς πιέσεις, μέ τς οποίες οι έλάχιστοι εξευγενισμένοι «κομμουνιστοφάγοι» και ο υπερεθνικισμός δάβαιναν πάνω στις επίσημες κρατικές ύπηρεσίες, όπως ή. Αμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών (United States Information Agency, USIA), ή CIA και τό ΜΟΜΑ ήταν τή δυνατότητα μέ τά πολιτιστικά τους προγράμματα νά εφοδιάσουν μέ εκθέσεις και επιχειρήματα καλοπληρωμένα και πιο αποτελεσματικά, απαραίτητα για νά κάνουν τόν υπόλοιπο κόσμο ν' αποδειχτεί τά πλεονεκτήματα τής ζωής και τής τέχνης στόν καπιταλισμό.

Στόν κόσμο τής τέχνης, ο Αφηρημένος Έξπρεσιονισμός συνιστούσε τό ιδεώδες ύφος για τς προπαγανδιστικές δραστηριότητες. Ήταν σέ τέλεια αντίθεση μέ τό «στρατοπεδοποιημένο, παραδοσιακό, στεγνό» ύφος του «σοσιαλιστικού ρεαλισμού». Ήταν καινούριο, φρέσκο και δημιουργικό. Πρωτότυπος, πρωτοποριακός από καλλιτεχνική άποψη, ο Αφηρημένος Έξπρεσιονισμός μπορούσε ν' αναχθεί σέ πολιτιστικό ανταγωνιστή του Παρισίου. Και ήταν δυνατόν γιατί ο Pollock, όπως και οι περισσότεροι πρωτοπόροι καλλιτέχνες, είχε πίσω του τό ενδιαφέρον πού είχε δείξει κάποτε για τήν πολιτική δράση².

Η άλλαγή εκδηλώθηκε στή διάρκεια τής δημιουργίας τής Συνομοσπονδίας των Ζωγράφων και Γλυπτών τό 1943, ομάδας πού περιλάμβανε αρκετούς Αφηρημένους Έξπρεσιονιστές. Η καινούρια Συνομοσπονδία (ιδρύθηκε για νά αντιπολιτευθεί τό Συμβούλιο των Καλλιτεχνών πού είχε πολιτικές ανησυχίες), διέθετε για άρχηγούς καλλιτέχνες πού, όπως λέει ο Κόζλοφ, «ένδιαφέρονταν περισσότερο για τς καλλιτεχνικές αξίες παρά για τήν πολιτική δράση». Από μία πλευρά ή προηγούμενη πολιτική δράση μερικών Αφηρημένων Έξπρεσιονιστών συνιστούσε μειονέκτημα γιατί εμπόδιζε ένδεχόμενη εγγύηση του Κογκρέσου για πολιτιστικά προγράμματα πού θά ύποστηρίζονταν από τήν Κυβέρνηση. Από τήν άλλη πλευρά όμως και σύμφωνα μέ τήν άποψη ενός μαχητή του ψυχρού πολέμου, παρόμοιες σχέσεις μέ ύποπτες πολιτικές δραστηριότητες κατάφεραν νά αυξήσουν τήν αξία των καλλιτεχνών ως όπλο προπαγάνδας: απόδειχναν τς άρετές τής «ελευθερίας τής έκφρασης» σέ μία κοινωνία «άνοικτη και έλεύθερη».

Αποθεώθηκε ο Αφηρημένος Έξπρεσιονισμός στή ζωγραφική, γιατί έδειχνε ότι ή Αμερική περνούσε στην καλλιτεχνική «ένηλικίωση», και έγινε άμέσως προϊόν έξαγωγής. Τό έργο του Willen De Kooning περιλαμβανόταν στην αμερικανική εμφάνιση στην Μπιεννάλε τής Βενετίας ήδη από τό 1948. Τό 1950, ο Arshile Gorky και ο Πόλλακ προστέθηκαν σ' εκείνον. Οι ΗΠΑ εκπροσωπήθηκαν στην Μπιεννάλε του Σάν Πάολο, ήδη τό 1951, μέ τρεις Αφηρημένους Έξπρεσιονιστές κατά Σαλόνη. Επίσης εκπροσωπήθηκαν στα διεθνή Σαλόνια τής Βενεζουέλας, των Ινδιών,

2. Για τς σχέσεις του Πόλλακ μέ τό Κομμουνιστικό Κόμμα, δες του Francis O' Connor, *Jackson Pollock*. Νέα Υόρκη, 1967, σ. 14, 21, 25 και Harold Rosenberg, «The Search for Jackson Pollock» στο *Art News*, Φεβρουάριος 1961, σ. 58. Τό πρόβλημα δέν είναι τό νά μάθει κανείς αν ο Πόλλακ ήταν πράγματι συνδεδεμένος μέ τό Κομμουνιστικό Κόμμα στα χρόνια του '30, αλλά, άπλως, αν είχε αρκετές σχέσεις μέ τήν άριστερά για νά θεωρηθεί ύποπτος στα μάτια τής δεξιάς του Κογκρέσου.

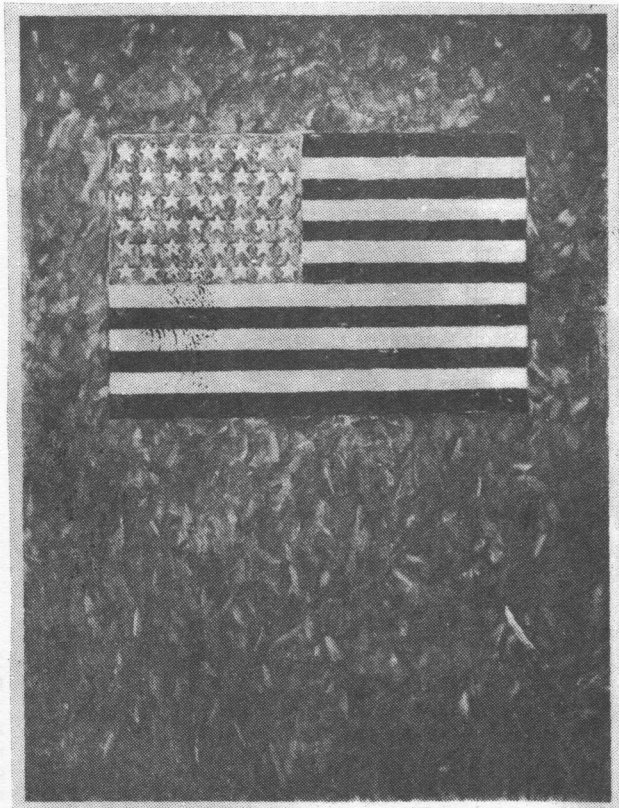
της Ίαπωνίας, κλπ. Τό 1956 μιά έκθεση του MOMA, μέ τίτλο «Ή σύγχρονη Τέχνη στίς ΗΠΑ», πού περιλάμβανε έργα δώδεκα Άφηρημένων Έξπρεσιοννιστών (Baziotes, Gorky, Guston, Motherwell, Pollack, Rothko, Stamos, Still καί Tomlin), έκανε περιοδεία σέ όκτώ εύρωπαϊκές πόλεις, άνάμεσα στίς όποίες ήταν καί η Βιέννη καί τό Βελιγράδι.

Άπό τήν άποψη τής πολιτιστικής προπαγάνδας, οι λειτουργίες του πολιτιστικού μηχανισμού τής CIA, όπως καί τών διεθνών προγραμμάτων του MOMA, ήταν ίδιες καί στήν πραγματικότητα οι μέν βοηθούσαν τίς δέ. Ό Π. Μάκ Κραίου, ως διευθυντής τών διεθνών δραστηριοτήτων του MOMA στή διάρκεια τών χρόνων του '50, στήν πραγματικότητα άσκούσε κυβερνητικά καθήκοντα, όπως ό Μπράντεν καί η CIA ύπηρετούσαν τά συμφέροντα τών Ροκφέλλερ καί άλλων λαμπρών άφεντικών τής άμερικανικής άρχουσας τάξης. Ό Μάκ Κραίου ύπήρξε ένας από τούς κυριότερους πράκτορες του Ροκφέλλερ γιά τή διάδοση τών έξαγωγικών προγραμμάτων άμερικανικής κουλτούρας σέ περιοχές πού κρίνονταν ζωτικές γιά τά συμφέροντά του: η Λατινική Άμερική στόν πόλεμο, η Εύρώπη άμέσως μετά, σχεδόν όλος ό κόσμος στή δεκαετία του '50, στήν δεκαετία του '60 η Άσία. Τό 1962-1963 ό Μάκ Κραίου έκανε ταξίδι ενός χρόνου στήν Άσία καί τήν Άφρική, μέ τίς κοινές εύλογίες του Υπουργείου Έξωτερικών καί του MOMA. Τόν Οκτώβρη του 1963, τή στιγμή πού η Άσία είχε μεταβληθεί σέ περιοχή ιδιαίτερα καίρια γιά τίς ΗΠΑ, ό Μάκ Κραίου εγκατέλειψε τό MOMA γιά νά γίνει διευθυντής του Ταμείου «Τζών Ντ. Ροκφέλλερ III», (νεοϊδρυμένο πρόγραμμα διεθνών πολιτιστικών ανταλλαγών, πού άφορούσε ειδικά τήν Άσία).

Ή άμερικανική κυβέρνηση, άπλούστατα, δέν μπορούσε νά πάρει μόνη τής, τουλάχιστον άνοιχτά, στά χέρια τής τίς άνάγκες του πολιτιστικού ιμπεριαλισμού στή διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Τά σκάνδαλα τών εκθέσεων του USIA τό 1956 (καί η λύση πού προσφέρθηκε από τό MOMA) φανερώνουν καλά τά προβλήματα τής κυβέρνησης. Τό Μάιο του 1956, μιά έκθεση ζωγραφικής άμερικανών καλλιτεχνών μέ τίτλο «Sport in Art», όργανωμένη από τό Sports Illustrated γιά τό USIA, έπρεπε νά παρουσιαστεί στούς Ολυμπιακούς άγώνες τής Αύστραλίας. Αύτή η έκθεση άκυρώθηκε μετά από έντονες διαμαρτυρίες στό Ντάλλας του Τέξας, όπου παρουσιάστηκε πριν σταλεί στό έξωτερικό. Μιά ομάδα τής δεξιάς στό Ντάλλας, τό Patriotic Council, άπέρριψε τήν έκθεση γιά τόν παρακάτω λόγο: τέσσερις εκπροσωπούμενοι καλλιτέχνες συμμετείχαν άλλοτε σέ ομάδες καθοδηγούμενες από τούς κομμουνιστές. Τόν Ιούνιο του 1956 μιά περίπτωση λογοκρισίας τής σκέψης άκόμα πιό σοβαρή συντάραξε τό τύπο. Τό USIA άκύρωσε ξαφνικά μιά πολύ σημαντική έκθεση άμερικανικής τέχνης 100 American Artists. Κατά τούς New York Times, τής 21ης Ιουνίου, η έκθεση αύτή είχε θεωρηθεί σάν «μιά από τίς πιό σημαντικές εκθέσεις άμερικανικής ζωγραφικής πού στάλθηκε ποτέ στό έξωτερικό». Ή έκθεση είχε όργανωθεί γιά τήν USIA από τό American Federation of Arts, μιά όργάνωση μή κερδοσκοπικού χαρακτήρα εγκατεστημένη στή Νέα Υόρκη, πού άρνήθηκε νά δεχτεί τίς πιέσεις πού έκανε τό USIA γιά

νά αποκλειστεί μιά δεκάδα καλλιτεχνών, πού κρίθηκαν από τό γραφείο πληροφοριών «κοινωνικός κίνδυνος» καί «άπαράδεκτοι» γιά λόγους πολιτικούς. Τό διοικητικό συμβούλιο τής Όμοσπονδίας ψήφισε όμόφωνα ύπέρ τής άρνησης συμμετοχής στήν έκθεση στήν περίπτωση άπόρριψης από τήν κυβέρνηση έστω καί ενός μόνο έργου, στηριζόμενο σέ μιά άπόφαση του 1954 πού έλεγε ότι «η τέχνη θά πρέπει νά κρίνεται από τήν άξία τής σάν έργο τέχνης καί όχι από τίς ταξικές η κοινωνικές πεποιθήσεις του καλλιτέχνη».

Τό American Committee For Freedom πού, σύμφωνα μέ στοιχεία πού άποκαλύφθηκαν τό 1967, δέχόταν τήν εποχή εκείνη έπιχορηγήσεις από τή CIA, άντιτάχθηκε επίσης στή λογοκρισία. Ό Theodore Streibert, διευθυντής του USIA, στήν κατάθεσή του στήν Έπιτροπή Έξωτερικών Σχέσεων πού είχε γιά πρόεδρο τόν γερουσιαστή Fulbright, αναγνώρισε ότι τό USIA ήταν εναντίον τής χρησιμοποίησης έργων ύποπτων πολιτικά στά πλαίσια εκθέσεων στό έξωτερικό. Τό USIA, επειδή ήταν κυβερνητικό γραφείο, είχε τά χέρια του δεμένα από τούς έντονους καί θορυβώδεις λόγους τών μελών του Κογκρέσου, όπως του αντιπρόσωπου του Michigan George A. Dondero πού κατάγγελλε τακτικά από τό βήμα τήν άφηρημένη τέχνη καί «τούς στρατολογημένους καλλιτέχνες μέ σπολή έρυθροφρουρού». Όπως έγραψαν οι New York Times στίς 28 Ιουνίου 1956, ό Φουλμπράιτ απάντησε: «Εάν τό Γραφείο δέν αλλάξει πολιτική δέν

Jasper Johns, Flag on Orange Field, 1957

θάπρεπε νά στέλνει πλέον εκθέσεις στο εξωτερικό³».

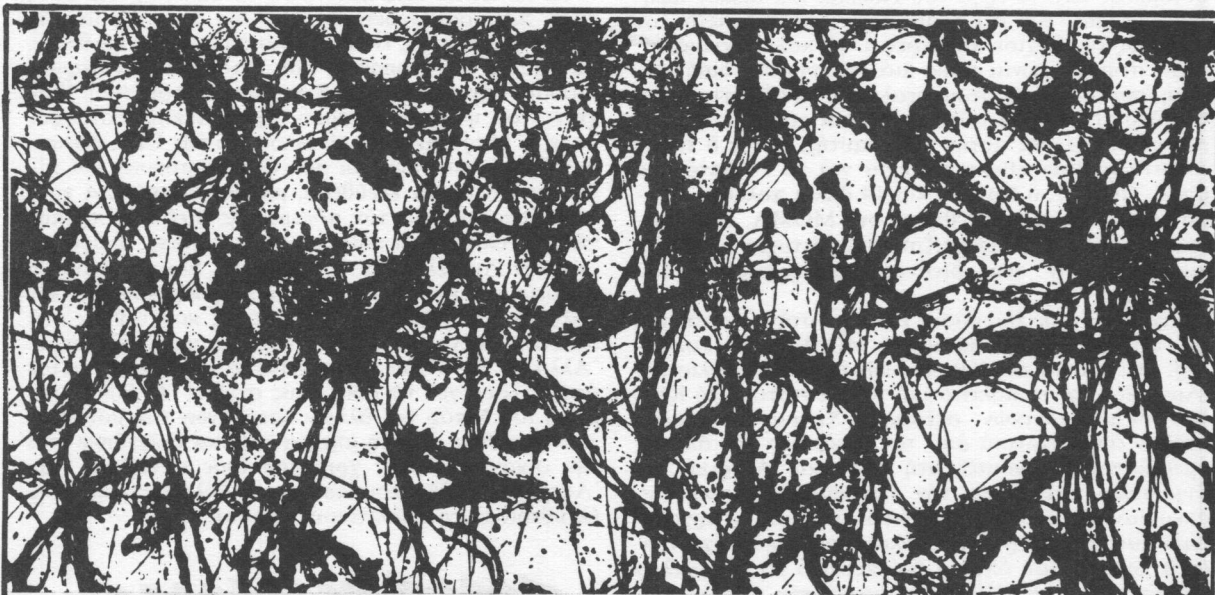
Οι Ροκφέλερ βρήκαν γρήγορα τή λύση στο δί-
λημμα. Τό 1956, τό διεθνές πρόγραμμα του MOMA
διευρύνθηκε αισθητά, τόσο ως προς τά οικονομικά
του μέσα όσο και ως προς τούς στόχους του. Μετα-
βλήθηκε σε Διεθνές Συμβούλιο του Μουσείου Μον-
τέρνας Τέχνης και προβλήθηκε επίσημα 6 μήνες μετά
τό σκάνδαλο της έκθεσης των 100 American Artists,
πού λογοκρίθηκε από τό USIA. Ή νέα διεύθυνση του
ρόλου του MOMA σε εκπρόσωπο των ΗΠΑ στο
εξωτερικό ἐξηγήθηκε σε ένα άρθρο στους New York
Times της 30ής Δεκεμβρίου 1956. Σύμφωνα με τούς
Times: «Ή κυβέρνηση βλέπει με κακό μάτι κάθε
πρόβλημα τόσο αμφιλεγόμενο όσο ή τέχνη και βρί-
σκεται σε δύσκολη θέση εξαιτίας της ενοχλητικής
επέμβασης ορισμένων πολιτικών ανδρών, παντελώς
αδιάφορων γιά τήν τέχνη, εκτός από τήν περίπτωση
πού πέφτουν πάνω σε κάτι πραγματικά σημαντικό...
Μερικά από τά άμεσα προγράμματα, των οποίων τό
οικονομικό βάρος αναλαμβάνει τό Διεθνές Συμβού-
λιο του MOMA, συνίστανται στη συμμετοχή των
ΗΠΑ σε τρεις διεθνείς εκθέσεις και μία περι-
οδούσα έκθεση μοντέρνας τέχνης στην Εύρώπη».

Αυτή ή σημαντική έκθεση αμερικανικής ζωγραφι-
κής εμφανίστηκε δυό χρόνια αργότερα από τό Διε-
θνές Συμβούλιο του MOMA με τίτλο «The New
American Paintings», καλοπαρουσιασμένη περι-
οδούσα έκθεση Αφηρημένων Έξπρεσιονιστών. Ή
έκθεση, εφοδιασμένη με ένα πολύ ενημερωμένο κατά-
λογο του γνωστού Alfred H. Barr, Jr, έκανε τό γύρο
οκτώ ευρωπαϊκών χωρών, τό 1958-1959. Ή είσα-
γωγή του καταλόγου γραμμένη από τόν Μπάρ, είναι
ένα παράδειγμα του προπαγανδιστικού ρόλου που
έπαιξε ο Αφηρημένος Έξπρεσιονισμός στη διάρκεια
του ψυχρού πολέμου. «Ακούει πράγματι κανείς συ-
χνά τούς υπαρξιακούς άπόηχους του λόγου τους,

άλλά ή άγωνία τους, ή στρατευσή τους, ή «τρομερή
έλευθερία τους» άφορούν ούσιαστικά τό έργο τους.
Απορρίπτουν με προκλητικό ύφος τις συμβατικές
άξίες της κοινωνίας που τούς περιβάλλει, αλλά δέν
είναι στρατευμένοι πολιτικά, παρ' όλο που οί πίνακές
τους εξυμνήθηκαν και καταδικάστηκαν σαν συμβολι-
κές επιδείξεις της έλευθερίας σ' ένα κόσμο που ή
έλευθερία ήχει σαν πολιτική στάση».

Ο Μπάρ, διευθυντής του Μουσείου Μοντέρνας
Τέχνης από τις άρχές του μέχρι τό 1944, υπήρξε τό
πιό σημαντικό πρόσωπο όσον άφορά τήν επεξεργα-
σία του καλλιτεχνικού προφίλ του μουσείου και
προσδιόρισε τήν επιτυχημένη ανάδειξη ή άποτυχία
των καλλιτεχνών άτομικά ή των καλλιτεχνικών κινη-
μάτων στην Αμερική. Ακόμη και μετά τήν άποχώ-
ρησή του από τήν διεύθυνση του MOMA, ο Μπάρ
συνέχισε νά είναι ο μέγας διαμορφωτής του γούστου
του μουσείου. Ή ύποστήριξη που έδωσε στους Αφη-
ρημένους Έξπρεσιονιστές επηρέασε τήν επιτυχία
τους. Πέρα από τό ρόλο του στο MOMA, ο Μπάρ
ήταν καλλιτεχνικός σύμβουλος του Peggy Guggen-
heim που ή γκαλερί του (Art of the Century) παρ'
όλο που προσανατολιζόταν προς τό σουρεαλισμό,
όργάνωσε τις πρώτες σημαντικές ατομικές εκθέσεις
μερικών από αυτούς τούς καλλιτέχνες στά μέσα των
χρόνων του '40. Γιά παράδειγμα, ή γκαλερί του
Peggy Guggenheim πρόσφερε ατομικές εκθέσεις στον
Τζάκσον Πόλλακ τό 1943, 1945, 1947· στον Haus
Hofmann τό 1944· στον Robert Motherwell τό 1944
και στο Mark Rothko τό 1945. Ο Μπάρ ήταν τόσο
ένθουσιασμένος από τή δουλειά των Αφηρημένων

3. Γιά μία πιο πλήρη ιστορία της από τά δεξιά επίθεσης εναντίον
της τέχνης στην διάρκεια των χρόνων του «πενήντα» και τό ρόλο του
Dondero, δες William Hauptman «The suppression of art in the Mc
Carthy decade», στο Artforum, Οκτώβρης 1973, σ. 48-52.

Jackson Pollock, Number 32, 1950

Ἐξπρεσιονιστῶν πού συχνά παραβρισκόταν στίς ἀνεπισημες συγκεντρώσεις τους καί μάλιστα προέδρευε σέ μερικές ἀπό τίς στρογγυλές τράπεζες στό χώρο τῶν συναντήσεών τους, The club, στό New York City.

Τά «ἀτού» αὐτά τοῦ Μπάρ, σάν πολιτιστικοῦ μαχητή τοῦ ψυχροῦ πολέμου, καί ἡ πολιτική συλλογιστική πού δοῖσεται πιδῶ ἀπό τήν προαγωγή καί τήν ἐξαγωγή τῶν Ἀφηρημένων Ἐξπρεσιονιστῶν στή διάρκεια τοῦ ψυχροῦ πολέμου, εἶναι ὀλοφάνερα σ' ἓνα ἄρθρο πού γράφτηκε ἀπό τό Μπάρ τό 1952 στούς *New York Times Magazine*, μέ τίτλο «Εἶναι ἡ Μοντέρνα Τέχνη κομμουνιστική», καί ὅπου καταδικάζει τό «σοσιαλιστικό ρεαλισμό» στή ναζιστική Γερμανία καί στή Σοβιετική Ἐνωση. Ὁ Μπάρ ὑποστήριξε στό ἄρθρο του τήν ἀποψη ὅτι ὁ ὀλοκληρωτισμός καί ὁ ρεαλισμός συμβαδίζουν. Ἀντίθετα, ἡ ἀφηρημένη τέχνη θά προκαλοῦσε ἀνησυχία καί θά ἀπαγορευόταν ἀπό τοῦς Χίτλερ καί Στάλιν. (Ὅπως ἀκριβῶς καί οἱ Dondero ὅλου τοῦ κόσμου πού ἤθελαν νά παρομοιάσουν τήν ἀφαίρεση μέ τόν κομμουνισμό). Στόν ἀγῶνα του ἐναντίον τῶν ἄξεστων τῆς δεξιᾶς, τοῦς Μακκαρθιστές, ὁ Μπάρ ἐκπρόσωποῦσε τοῦς φωτισμένους μαχητές τοῦ ψυχροῦ πολέμου, ὅπως ὁ Μπράντεν στή CIA καί ὁ Μάκ Κραίν στή MOMA. Στήν περίπτωση ὅμως τῆς διεθνούς πολιτικῆς τοῦ MOMA, σέ ἀντίθεση μέ κείνη τῆς CIA, δέν ἦταν ἀπαραίτητη ἡ χρήση ὑπεκφυγῶν. Μέ τή βοήθεια τῶν ἐκατομμυρίων τοῦ Νέλσον Ροκφέλερ ἦταν δυνατόν νά ἐπιδιωχθοῦν ἀνοιχτά σκοποὶ παρόμοιοι μέ τίς πολιτιστικές ἐπιχειρήσεις τῆς CIA.

Ἡ ἀπόπειρα ἐπιρροασμοῦ τῶν διανοουμένων καί τῶν καλλιτεχνῶν πίσω ἀπό τό «σιδηροῦν παραπέτασμα» ἐπαινε ἰδιαίτερη σημασία. Τό 1956, στή μετασταλινική περίοδο, ὅταν ἡ πολωνική κυβέρνηση μέ τόν Γκομούλκα ἔγινε πιό φιλελεύθερη, ὁ Tadeuz Kantor, ἓνας καλλιτέχνης τῆς Κρακοβίας, ἐντυπωσιασμένος ἀπό τό ἔργο τοῦ Πόλλακ καί ἄλλων ἀφηρημένων, πού εἶχε δεῖ προηγούμενα σέ ἓνα ταξίδι του στό Παρίσι, ἄρχισε νά στρέφει τό καλλιτεχνικό κίνημα στήν Πολωνία πρὸς μιά κατεύθυνση διαφορετική ἀπό τό σοσιαλιστικό ρεαλισμό. Ἀνεξάρτητα ἀπό τό ρόλο πού ἔπαιξε αὐτό τό κίνημα στήν ἐξέλιξη τῆς πολωνικῆς τέχνης αὐτῆς καθ' ἑαυτῆς, αὐτός ὁ τύπος ἀνάπτυξης θεωρήθηκε ἐπιτυχία γιά τό «στρατόπεδο μας». Τό 1961, ὁ Κοῦτορ καί 14 ἄλλοι πολωνοὶ ἀνεκονικοὶ ζωγράφοι ἐκτέθηκαν στή MOMA. Παραδείγματα σάν αὐτό καθρεφτίζουν τήν ἐπιτυχία τῶν πολιτικῶν στόχων τῶν διεθνῶν προγραμμάτων τοῦ MOMA.

Ἐχοντας τόσο θαυμάσια ἐπιτύχει στήν ὑποστήριξη τοῦ ψυχροῦ πολέμου μέσω τοῦ MOMA, ὁ Ν. Ροκφέλερ, στά χρόνια τοῦ '60, προώθησε τό Συμβούλιο τῆς Ἀμερικῆς καί τό πολιτιστικό του συστατικό, τό Κέντρο διαμερικανικῶν σχέσεων. Χρηματοδοτούμενο σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπό τόν Ροκφέλερ καί ἄλλους ἀμερικανούς ἐπενδυτές στή Λατινική Ἀμερική, τό Συμβούλιο κατευθύνει τήν ἐξωτερική πολιτική τῆς ἀμερικανικῆς κυβερνήσεως ὅπως ἀκριβῶς τό ἀρχαιότερο καί πιό ἰσχυρό Συμβούλιο ἐξωτερικῶν σχέσεων (στή κορυφή τοῦ ὁποίου δοῖσεται ὁ Ντ. Ροκφέλερ καί ὅπου ὁ Χένρυ Κίσινγκερ ἄρχισε τήν ἀναρρίχσή του πρὸς τήν ἐξουσία). Τό κέντρο διαμερικανικῶν

σχέσεων συνιστᾶ μιά πολιτιστική ἀπόπειρα, ἐλάχιστη καλυμμένη, γιά τήν ἀνακατάκτηση τοῦ σεβασμοῦ τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς μετά τήν κουδανέζικη ἐπανάσταση, τὰ θλιβερά γεγονότα τῆς Ἀκτῆς τῶν Χοίρων καί τὰ ἐπεισόδια τῆς κρίσης τῶν πυραύλων. Στά γραφεῖα τῆς Park Avenue – μιά παλιά κατοικία, δῶρο τῆς οἰκογένειας Ροκφέλερ – τό Κέντρο παρουσιάζει ἐκθέσεις λατινοαμερικανικῆς τέχνης καί διαλέξεις πού γίνονται ἀπό προσκαλεσμένους ζωγράφους καί λατινοαμερικανούς διανοούμενους πρώτης κατηγορίας. Ὅπως τό Ταμεῖο «Τζ. Ντ. Ροκφέλερ III» γιά τήν Ἀσία, τό Κέντρο εἶναι ἓνας ἐπί πλέον κρίκος στήν μεγεθυνόμενη ἄλυσίδα τοῦ ἐλεγχομένου ἀπό τοῦς Ροκφέλερ ἱμπεριαλισμοῦ.

Ὁ δῆθεν διαχωρισμός τῆς τέχνης ἀπό τήν πολιτική, πού διαλαλήθηκε στόν «ἐλεύθερο κόσμο» μέ τήν ἄνοδο τῆς ἀφαίρεσης μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ἀποτελοῦσε μέρος μιᾶς γενικότερης τάσης, πού ἐπικρατοῦσε σέ κύκλους διανοουμένων γιά περισσότερη «ἀντικειμενικότητα». Ἡ ἰδέα μιᾶς πολιτικῆς στρατεύσεως ἦταν τόσο ξένη στοῦς ἀνερχόμενους ἀπολιτικούς κύκλους τῆς δεκαετίας τοῦ '50 (ὄχι μόνο στοῦς καλλιτέχνες ἀλλά καί σ' ἄλλους διανοούμενους) ὥστε ὁ Daniel Bell, πού ἔκανε κοινωνική ἱστορία, ἔφτασε νά κηρύξει τήν μεταπολεμική περίοδο σάν «τό τέλος τῆς ἰδεολογίας». Ὁ Ἀφηρημένος Ἐξπρεσιονισμός ἀντιστοιχεῖ τέλεια στίς ἀνάγκες αὐτῆς τῆς δῆθεν καινούριας ἱστορικῆς περιόδου. Ἀποδίδοντας στή ζωγραφική τους ἐπικράτηση τοῦ ἀτομικισμοῦ καί ἀφαιρώντας κάθε ἀναγνωρίσιμο περιεχόμενο, οἱ Ἀφηρημένοι Ἐξπρεσιονιστές πέτυχαν τή δημιουργία ἐνός νέου σημαντικοῦ καλλιτεχνικοῦ κινήματος. Ἐπίσης συμμετεῖχαν, εἴτε τῶθελαν εἴτε ὄχι, σ' ἓνα καθαρά πολιτικό φαινόμενο: τό δῆθεν διαχωρισμό ἀνάμεσα στήν τέχνη καί τήν πολιτική, πρᾶγμα πού ὑπηρετοῦσε τόσο τέλεια τὰ συμφέροντα τῆς Ἀμερικῆς στή διάρκεια τοῦ ψυχροῦ πολέμου.

Τό νά διατείνεται κανεῖς ὅτι τό καλλιτεχνικό ὄφος εἶναι πολιτικά οὐδέτερο ὅταν δέν ἔχει ἄμεσα σάν θέμα τήν πολιτική, εἶναι τό ἴδιο ἀπλοϊκό μέ ἐπιθέσεις σάν αὐτές τοῦ Dondero, πού ἐπιδίωκαν νά παρουσιάσουν τήν ἀφηρημένη τέχνη σάν ἀνατρεπτική. Μαχητές τοῦ ψυχροῦ πολέμου, ἔξυπνοι καί εὐστροφοὶ ὅπως ὁ Μπράντεν καί οἱ φίλοι του τῆς CIA, διέκριναν ὅτι οἱ διανοούμενοι πού ἀμφισβητοῦσαν καί πίστευαν ὅτι δροῦν ἐλεύθερα, μπορούσαν νά ναι χρήσιμα ἐργαλεῖα γιά τόν πόλεμο τῆς διεθνούς προπαγάνδας. Οἱ ἰσχυροὶ καί πλούσιοι μαικήνες, ἄνθρωποι σάν τόν Ροκφέλερ καί τόν Οὐϊντνέϋ, πού ἐλέγχουν τὰ μουσεῖα καί ἐπιβλέπουν τήν ἐξωτερική πολιτική, εὐκολα ἀναγνωρίζουν τή σημασία τῆς κουλτούρας στή πολιτική ἄρενα. Ὁ καλλιτέχνης δημιουργεῖ ἐλεύθερα. Ἀλλά τό ἔργο του προωθεῖται καί χρησιμοποιεῖται ἀπό ἄλλους γιά τὰ δικά τους σχέδια. Ὁ Ροκφέλερ, μέσω τοῦ Μπάρ καί ἄλλων ὑπευθύνων τοῦ μουσεῖου πού ἰδρύθηκε ἀπό τή μητέρα του καί ἐλέγχθηκε ἀπό τήν οἰκογένειά του, χρησιμοποίησε συνειδητὰ τόν Ἀφηρημένο Ἐξπρεσιονισμό, «σύμβολο τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας», γιά πολιτικούς σκοποῦς.

Σ. Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 60 - ΑΘΗΝΑ ☎ 360 5501 - 360 8550

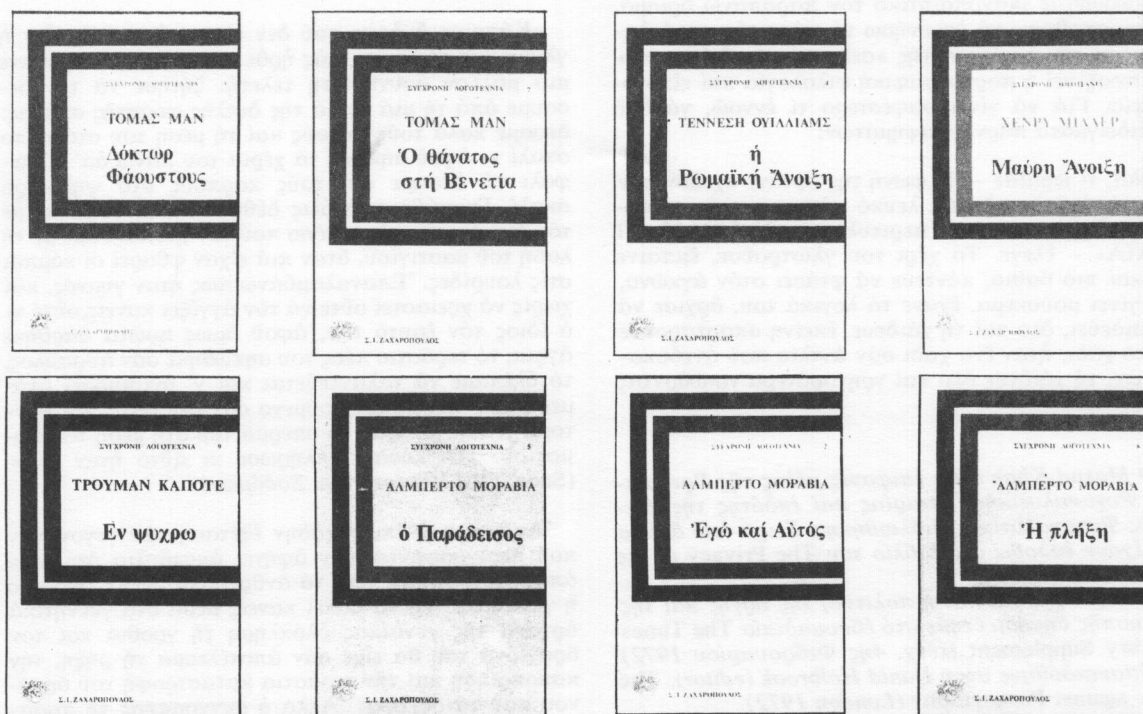
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ 141 - ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ☎ 411 6530

ΚΛΑΣΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ σειρά συνεχίζεται....

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ σειρά συνεχίζεται....

Ἡ πορνογραφία καί ἡ πολιτική τῆς ὀργῆς καί τῆς ἀνατροπῆς

τοῦ Masud R. Khan

μετάφραση: Μιχάλης Χρυσανθόπουλος

*Πορνογραφία: γραπτά ἢ εἰκόνες ἀσέ-
μνου περιεχομένου μέ σκοπό νά προκα-
λέσουν σεξουαλική διέγερση*

(Λεξικό Penguin)

Θεωρώντας ικανοποιητικό τόν παραπάνω ὀρισμό, θά προσπαθήσω νά ἐρευνήσω τή φύση τῆς «πρόκλη-
σης» καί τήν ποιότητα τῆς «σεξουαλικῆς διέγερσης»
πού προξενεῖ ἡ πορνογραφική φιλολογία καί εἰκονο-
γραφία. Γιά νά γίνει σαφέστερο τί ἐννοῶ, νά δυό
παραδείγματα πορνογραφημάτων:

«Ναί, τί ώραῖα» – Ἡ φωνή τῆς ἔφτανε σχεδόν σάν
κραυγή, ἐνώ ἕνα ζεστό, λευκό σύννεφο πού στριφο-
γύριζε ἄρχισε νά τόν περιτυλίγει. «Ναί, ΝΑΙ, ΤΙ
ΩΡΑΙΑ» – ἔλεγε. Τό χέρι του γλιστροῦσε, ἔμπαινε
ὄλο καί πιό βαθιά, κόντευε νά φτάσει στόν ἀγκώνα,
εἶχε γίνει μούσκεμα, ἔχανε τά λογικά του, ἄρχισε νά
τή χαιδεύει, ὄλο καί τή χαιδεύει, ἐκείνη σπαρταροῦσε
ἀπ' τό χάδι, ἦταν ἕνα χάδι σάν ἀντλία πού ἀνεδοκα-
τέβαινε, τή χαιδεύει ὄλο καί γρηγορότερα νοιώθοντας

Ἄ Masud Khan εἶναι ἐπιφανές μέλος τῆς Βρετανι-
κῆς Ψυχαναλυτικῆς Ἐταιρίας καί ἐκδότης τῆς Διε-
θνοῦς Ψυχαναλυτικῆς Βιβλιοθήκης. Σειρά ἀπό ἄρθρα
του ἔχουν ἐκδοθεῖ στό βιβλίο του *The Privacy of the
Self* (London 1974).

Ἡ πορνογραφία καί ἡ πολιτική τῆς ὀργῆς καί τῆς
ἀνατροπῆς δημοσιεύτηκε στό ἑβδομαδιαῖο *The Times
Literary Supplement* (τεῦχ. 4ης Φεβρουαρίου 1972)
καί ἐπανεκδόθηκε στοῦ *Danid Holbrook* (editor), *The
Case against Pornography* (London 1972).

τά ἔγκατά της νά συναντοῦν τήν ἀγαπημένη του γρο-
θιά, κάθε φορά χωνόταν καί πιό βαθιά, χαιδεύει συ-
νέχεια, ἐκείνη ἄρχισε νά οὐρλιάζει, βρισκόταν σέ
ἄγριο ὄνειρο, ὁ ἰδρώτας του ἔτρεχε, εἶχε κι ἐκείνη
καταμουσκετεῖ, βυθίστηκε μέσα της καί τή χαιδεύει
μέχρι τόν ἀγκώνα (F. Polini, *ἽΟμορφες καμαριέρες
στή σειρά*).

«Κάποιος ἄνδρας πού δέν εἶχαμε ξαναδεῖ, εἶπε ἡ
γλυκεῖα αὐτή πόρνη, μᾶς ἦρθε στό σπίτι καί πρότεινε
μιά μᾶλλον ἀσυνήθιστη τελετή: ζήτησε νά τόν δέ-
σουμε ἀπό τή μιὰ μεριά τῆς διπλῆς φορητῆς σκάλας:
δέσαμε καλά τούς μηρούς καί τή μέση του στό τρίτο
σκαλί κι ἀφοῦ σήκωσε τά χέρια του πάνω ἀπ' τό κε-
φάλι τά δέσαμε ἀπ' τούς καρπούς στό ψηλότερο
σκαλί. Γυμνώθηκε. Μόλις δέθηκε καλά, δάρθηκε μέ
τόν ἀγριότερο τρόπο, τόσο πού τόν χτυπούσαμε μέ τή
λαβή τοῦ μαστιγίου, ὅταν πιά εἶχαν φθαρεῖ οἱ κόμποι
στῆς λουρίδες. Ἐπαναλαμβάνω πῶς ἦταν γυμνός, καί
χωρίς νά χρειαστεῖ οὔτε νά τόν ἀγγίξει κανεῖς, οὔτε
ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του, ἀφοῦ ὅμως πρῶτα δάρθηκε
ἄγρια, τό τεράστιο πέος του σηκώθηκε σάν πύραυλος,
τό βλέπαμε νά ταλαντεύεται καί ν' ἀναπηδάει ἀνά-
μεσα στά σκαλιά αἰωρούμενο σάν ἐκκρεμές, καί σύν-
τομα τίναξε μέ ὀρμη τó σπέρμα του στή μέση τοῦ δω-
ματίου. Τόν λύσαμε, πλήρωσε κι αὐτό ἦταν ὄλο».
(Sade, *Οἱ 120 μέρες τῶν Σοδόμων*).

Ἄκόμα κι ἡ ἐπιτροχάδην ἐξέταση τῶν γεγονότων
πού περιγράφονται δέν ἀφήνει ἀμφιβολία ὅτι εἶναι
ἀπραγματοποίητα ἀπό τό ἀνθρώπινο σῶμα, ἀνδρικό
ἢ γυναικεῖο. Τό νά δάλει κανεῖς μέσα στά γεννητικά
ὄργανα τῆς γυναίκας ὀλόκληρη τή γροθιά καί τόν
βραχίονά του θά εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τή ρήξη, τήν
κακοποίηση καί τήν τεράστια καταστροφή τοῦ ὀργά-
νου πού τά δέχτηκε. Ἄλλά ὁ συγγραφέας τό παρα-

γνωρίζει. Αντίθετα, περιγράφει κάποια αίσθηση ήδονικής ξέρασης. Παρόμοια, ο χαρακτήρας πού περιγράφει ο Σάντ ούτε εξαντλείται ούτε πληγώνεται από τον ξυλοδαρμό. Φεύγει ακμαιότατος μετά απ' ό,τι συνέβη. Και τό παράδειγμα είναι μάλλον ήπιο γιά τίς άρχές του Σάντ. Διότι είναι συνηθισμένο φαινόμενο στή διήγησή του άνθρωποι νά πληγώνονται βαριά, κοπέλες ν' άκρωτηριάζονται σέ σεξουαλικά όργανα, νά τούς κόβουν τά δάχτυλα των ποδιών κι άλλα παρόμοια. Τό ανθρώπινο σώμα παραμένει πάντα άλώδητο και ίκανό, ότιδήποτε κι άν του συμβεί. Οί χαρακτήρες μένουν οί ίδιοι, πριν και μετά τό γεγονός. Ό πόνος δέν έμποδίζει σέ τίποτε και τίποτε δέν διδάσκει. Η Ίουστίνη του Σάντ παραμένει όλόκληρη, άθάνα και μέ παιδική άγνοια από τήν άρχή μέχρι τό τέλος τής διήγησης.

Αν τά σωματικά γεγονότα πού περιγράφονται μέ τή γραφή¹ τής πορνογραφίας είναι τελείως άπραγματοποίητα από τό ανθρώπινο σώμα, τότε πρέπει ν' άναρωτηθούμε από πού άντλούν τήν αυθεντικότητά τους και τήν ίκανότητα νά διεγείρουν σεξουαλικά τόν άναγνώστη. Η απάντηση βρίσκεται στήν έξειδικευμένη χρήση των λέξεων στήν πορνογραφία. Δέν περιγράφουν τήν ανθρώπινη έμπειρία αλλά μιμούνται ή κατασκευάζουν κάποιο τελείως άπάνθρωπο γεγονός. Τό παράλογο και άκατόρθωτο αυτό του γεγονότος προσδίδει τήν καινούρια δύναμη: έχει ξεπεράσει τά έγγενή όρια του ανθρώπινου σώματος νά νοιώθει πόνο και διέγερση.

Η έξειδικευμένη χρήση των λέξεων στήν πορνογραφία έχει άλλη μία ιδιότητα: ύποτάσσει τό ένστικτο στό νοϋ. Δέν περιγράφονται αυθόρμητες, άμοιβαίες, ανθρώπινες σεξουαλικές έμπειρίες, αλλά λεπτομερώς έπεξεργασμένα και σύνθετα γεγονότα πού άποτελούν κατασκευές του νοϋ μέσω των λέξεων. Οί έμπειρίες αυτές παρουσιάζονται μέν ως έμφανώς σωματικές και συγκεκριμένες, στήν πραγματικότητα όμως αυτά τά γεγονότα μπορούν νά συμβούν μόνο στό νοϋ και στό ταχυδακτυλουργικό κενό πού είναι τό πεδίο τής πορνογραφίας. Αυτό άκριδώς τό χαρακτηριστικό τοποθετεί τήν πορνογραφία έξω από τή σφαίρα τής ήθικης και τής ήθικολογίας. Μπορεί νά κριθεί μόνο αισθητικά και ψυχολογικά κι όχι δικαστικά ή ήθικά.

Αφού ή πορνογραφία είναι άποκλειστικά ένα διαστραμμένο παιγνίδι του νοϋ, σχεδόν ξένο από τίς συνήθειες σεξουαλικές έμπειρίες, πρέπει νά τήν έξετάσουμε από κοντά, αισθητικά και ψυχολογικά. Η αισθητική τής πορνογραφίας είναι ένα σύνολο από άπουσίες. Σπάνια πετυχαίνει τήν ποιότητα του πραγματικού λογοτεχνήματος. Ζητώντας συγγνώμη από τόν Άπολλιναίρ, τόν Ζάν Πωλαίν, τόν Τζέφρυ Γκόρερ, τόν Ζώρζ Μπατάγ και τόν Ρολάν Μπάρτ, νομίζω ότι τό ύφος του Σάντ δέν έχει άρετές. Πρέπει νά

παραδεχτούμε ότι ή γραφή του είναι βαρετή, καταπιεστικά έπαναληπτική, και χωρίς έφευρετικότητα — τά ίδια σωματικά γεγονότα κατασκευασμένα σέ χώρο κλειστοφοβικό, μέ καταδυναστευτική και ακούραστη έπιμονή. Υπάρχει τόσο λίγη φαντασία ή έφευρετικότητα ή ένασχόληση μέ χαρακτήρες στήν πορνογραφία· κι ό Σάντ είναι τό κύριο παράδειγμα. Λέιπουν δέ τελείως τά συναισθήματα, ή σχέση μέ τό αντικείμενο² ή ή προσωπική έμπειρία. Άλλά προτρέχω: αυτά άνήκουν στήν ψυχολογική έξέταση.

Πρέπει νά έξετάσουμε αισθητικά τήν πορνογραφία γιά ν' άνακαλύψουμε ότι άφ' ενός ψεύδεται, όταν ποζάρει γιά λογοτεχνία, κι άφ' έτέρου άποτυγχάνει στούς σκοπούς της νά γίνει φορέας έξηρμένων ένστικωδών έμπειριών. Έδώ βέβαια οί πορνογράφοι πέτυχαν διάνα, χάρη στίς ύστερικές κραυγές των έξοργισμένων Εύρωπαίων μέ τήν πουριτανική άνατροφή τους. Τό ζήτημα παρακάμφηκε. Διότι τό ζητούμενο δέν είναι ή άνηθικότητα τής πορνογραφίας, αλλά τό ότι πρόκειται γιά παθητική και κακή λογοτεχνία. Είναι ειρωνική και παράλογη ή στάση του σύγχρονου εύρωπαϊκού πολιτισμού απέναντι της. Ένόσω οί πορνογράφοι μπλέκονται σέ άτέλειωτες συζητήσεις μέ τούς ήθικολόγους — αυτούς τούς άναχρονιστικούς κι εύνοχισμένους φρουρούς τής φθίνουσας ζατικότητας του πολιτισμού — άρνούνται δογματικά όποιαδήποτε ύπόθεση ότι ή πορνογραφία προσφέρει φτηνή λογοτεχνία κι άρρωστημένη ψυχολογία σέ άτομα χωρίς διέξοδο, άνίκανα νά τήν αξιολογήσουν και μόνο σέ θέση νά γίνουν άτυχοι συνένοχοί της.

Αυτή είναι ή πρώτη περιοχή του πολιτισμού όπου ή πορνογραφία είναι άνατρεπτική. Χωρίς ούτε νά βασίζεται στή φαντασία και τήν εύαισθησία του άναγνώστη ούτε νά τήν εύρύνει, του προσφέρει ένα περιορισμένο κόσμο παντοδύναμης πολυλογίας, μεταμφιεσμένο και οργανωμένο σέ σωματικά γεγονότα πού έχουν τίς δικές τους αυτόνομες ψευτοεξάρσεις και ψευτοοργασμούς, και μέ τά όποια ό συνένοχος αυτοϊκανοποιείται και διεγείρεται. Τό τέχνασμα αυτό τής έμπιστοσύνης είναι τό μεγαλοφυές, άν έπιτρέπε-

2. Σχέση μέ τό αντικείμενο: Όρος μέ εύρύτατη χρήση στήν ψυχανάλυση σήμερα ως δηλωτικός του τύπου τής σχέσης του ύποκειμένου μέ τόν κόσμο του· ή σχέση αυτή είναι τό σύνθετο άποτέλεσμα τής ιδιαίτερης οργάνωσης τής προσωπικότητας, τής αντίληψης των αντικείμενων πού, μέχρις ενός βαθμού, φαντασιώνεται από τό ύποκειμενο, και ορισμένων ειδικών μορφών άμυνας.

Μπορούμε νά μιλάμε γιά σχέσεις μέ τό αντικείμενο ενός ορισμένου ύποκειμένου, αλλά και γιά μορφές σχέσης μέ τό αντικείμενο, άναφερόμενοι είτε σέ σημεία τής εξέλιξης (π.χ. σωματική σχέση μέ τό αντικείμενο), είτε στήν ψυχοπαθολογία (π.χ. μεταγλωσσική σχέση μέ τό αντικείμενο).

ΣΗΜ. Προκύπτει τό έξής μεταφραστικό πρόβλημα: στά άγγλικά χρησιμοποιείται ό όρος *object — relation(ship)* και όχι ό όρος *relationship to the object*. Αυτό γίνεται διότι ό τελευταίος όρος σημαίνει ότι τό αντικείμενο είναι χρονικά πρότερο τής σχέσης του ύποκειμένου μέ αυτό, και, κατ' άναλογία, ότι τό ύποκειμενο έχει ήδη συγκροτηθεί. Ένώ ό πρώτος όρος ύποδηλώνει τήν άλληλεπίδραση. Στά ελληνικά όμως δέν μπορούμε νά μεταφράσουμε «άντικειμενική σχέση», ή «σχέση αντικείμενου», διότι έχουν άλλη σημασία· ό δέ όρος «άντικείμενο — σχέση», πού θά δήλωνε ακριδώς τό ταυτόχρονο και τήν άλληλεπίδραση, είναι ξένος στή γλώσσα· έτσι καταλήγω στό «σχέση μέ τό αντικείμενο». (Βλ. Laplanche — Pontalis, *The language of psycho-analysis*, London 1973. Έπίσης γιά τό «άντικείμενο» βλ. Πολίτη τευχ. 19, σ. 71).

1. Γραφή: Ό συγγραφέας χρησιμοποιεί τή γαλλική λέξη *Ecriture* αντί τής άγγλικής *writing*. Ό λόγος, όπως αναφέρει ό ίδιος, είναι ότι ή έννοια τής *écriture* συνεπάγεται ορισμένη πρόθεση στή χρήση των λέξεων, πράγμα πού δέν συμβαίνει μέ τή λέξη *writing*. Νομίζω ότι στά ελληνικά ή «γραφή» μεταφράζει επαρκώς τήν *écriture*. Όπου στό κείμενο συναντώ τό *writing* μεταφράζω διαφορετικά, π.χ. «πορνο-γράφημα». (Άλλοι μεταφράζουν τήν *écriture* ως *practice of writing*.)

ται ή χρήση τής λέξης, τής πορνογραφίας. Συμμαχεί με τήν αδυναμία του συγκεκριμένου ατόμου και πολιτισμού να πραγματώσει τίσ εμπειρίες του με προσωπική του πρωτοβουλία – σάν ζωή και σάν λογοτεχνία. Πρόκειται για τήν εκδίχηση του εύνουχιμένου συγγραφέα κατά τής παράδοσης τής αληθινής λογοτεχνίας του πολιτισμού του. "Αν ό πολιτισμός χρειάζεται αιώνες για γά πραγματώσει, μέσω κάποιου μέλους του, τίσ «Έξομολογήσεις» του Ρουσσώ ή τά «Τέσσερα Κουαρτέτα» του Έλιοτ, του φτάνει ή απελπισμένη προσκόλληση στην προσωπική συμφορά για να παρουσιάσει τόν Σάντ ή τόν Γουίλιαμ Μπάρρου.

Τό κυριότερο άμάρτημα τής πορνογραφίας – και άμάρτημα είναι ή κατάλληλη λέξη, μιά και ή πορνογραφία έχει γίνει ίερή σήμερα – είναι τό ότι δέν άποτελει πραγματική λογοτεχνία. Κι άκόμα παραπάνω, ότι σκοπός και έργο τής είναι ή άπομάκρυνση τής λογοτεχνίας από τό ζωτικό τής ρόλο στή ζωή του ανθρώπου και του πολιτισμού. Η πορνογραφία άρνείται τή φαντασία, τό ύψος και τήν παράδοση του άν-

θρώπινου άγώνα να χρησιμοποιήσει τή γλώσσα για να γνωρίσει και να ξευψώσει τόν έαυτό του.

Τώρα άς δούμε τήν πορνογραφία από ψυχολογική σκοπιά. Αυτό που παρουσιάζω είναι ή προσωπική μου άποψη ή, για να δανειστώ τήν εύτυχή φράση του Νίτσε, «ρυθμιστικοί μύθοι»³. Η ψυχαναλυτική μου παιδεία και πρακτική με έχει επηρεάσει προς όρισμένη κατεύθυνση κι έχει δώσει συγκεκριμένη εννοιολογική χροιά στους «ρυθμιστικούς μύθους» μου. Πιστεύω ότι ή πορνογραφία άποξενώνει τούς συνενόχους τής – δέν μπορούμε να τούς άποκαλέσουμε

3. Ρυθμιστικοί μύθοι: Στά Άγγλικά *regulative fictions*. Ό δρος άπαντά στο Gay Science, book v, 344, ίσως δέ και άλλου στο Νίτσε. Σάν επεξήγηση παραθέτω τή μετάφραση (άπό τά άγγλικά) του χωρίου:

«...Όπως σωστά λέγεται, στην έπιστήμη δέν υπάρχει χώρος για πεποιθήσεις. Μόνο με τή μετριοφροσύνη τής υπόθεσης, τής προσωρινής πειραματικής άποψης, του ρυθμιστικού μύθου έχουν θέση, άκόμα και κάποια άξια, οι πεποιθήσεις στην επικράτεια τής γνώσης – άν και πάντοτε υπό τήν προϋπόθεση ότι θά παραμένουν υπό άστυνόμευση, τήν άστυνόμευση τής καχυποψίας.»

αναγνώστες – τόσο από τόν έαυτό τους όσο κι από τόν άλλο. Μεταμφιέζει τά στείρα κι άλλοτριωμένα κατασκευάσματα του έγκεφάλου σε άμοιβαία και έκστασιάζουσα σχέση, με τή βοήθεια των σωματικών γεγονότων που περιγράφει. Έξαιτίας αυτού, είπα κάποτε ότι ή πορνογραφία είναι ό κλέφτης των όνειρων. Σ' αυτήν δέν υπάρχει χώρος για όνειροπόληση ή για σχέσεις με τό άντικείμενο. Με τίσ λέξεις φυλακίζονται τά πάντα στο βίαιο και τυραννικό παιγνίδι με τόν ίδιο τό σωματικό έαυτό και τόν άλλο. Χρόνος τό διηγετικές και στατικό παρόν. Έξου και ή νοσταλγική άτμόσφαιρα τής πορνογραφίας.

Η Άννα Φρόντ έχει διαγνώσει τόν τρόπο συναισθηματικής παράδοσης ως τήν ουσιώδη διαταραχή που οδηγεί στο σχηματισμό των διαστροφών. Θά μπορούσαμε να ύποστηρίζουμε ότι ή κρίσιμη διαταραχή που οδηγεί στην πορνογραφία είναι ή αδυναμία αισθησιακής παράδοσης. Έδώ, στή ρίζα τής πορνογραφίας, βρίσκεται αυτό τό έντυπωσιακό παράδοξο. Παρουσιάζεται μόν άφοσιωμένη με μαχητικότητα στην περιγραφή καταστάσεων άκρατου αισθησιασμού και άμοιβαίας όργασμικής ήδονής: όμως τό μόνο που καταφέρει είναι ή όργιαστική επίδειξη χειρισμού του ίδιου του σωματικού έαυτού και των γεννητικών όργάνων του άλλοι. Έτσι ένα στοιχείο μανίας λυμάνεται τή διήγηση. Εύκολα θά διακρίνει κανείς στα δύο παραδείγματα που άνέφερα, κάτι που μοιάζει με χτύπημα άποπληξίας.

Τώρα έρχόμαστε στην έπόμενη έρώτηση: τί είδους συναισθήματα πραγματοποιούν, έξωτερικεύουν και διανέμουν (χωρίς όμως άμοιβαιότητα) αυτά τά σωματικά γεγονότα; Τήν όργη, άπαντώ. Η μόνη αληθινή έπιτυχία τής πορνογραφίας είναι ότι μετατρέπει τήν όργη σε έρωτικά σωματικά γεγονότα. Σκόπιμα χρησιμοποιώ τή λέξη «μετατρέπει» και όχι «μετουσιώνει»⁴. Η γραφή αυτή, λόγω του ιδιαίτερου τρόπου που χρησιμοποιεί τίσ λέξεις, δέν άφομοιώνει ούτε έπεξεργάζεται τό συναισθημα τής όργης, όπως θά άπαιτούσε ή μετουσίωση. Άπελευθερώνει μόν και μετατρέπει τήν όργη σε ήδονικά σωματικά γεγονότα, αλλά ή βία τής όργης παραμένει άπειραχτη. Και τώρα, όπως είπε κι ό Μπάρνινγκτον Κούπερ, βία και έριστική διάθεση δέν είναι τό ίδιο πράγμα: ή πρώτη συνεπάγεται τήν άπαιτήση ολοκληρωτικής ύποταγής. Η ύγιής εμπειρία τής παράδοσης στις αισθήσεις, μετατρέπεται σε άξιοθρήνητη ύποταγή μέσα από διαιότητες στην πορνογραφία. Γι' αυτό θεωρώ τόσο όξυδερκή τήν παρατήρηση τής Τζίλ Τουίντν στην έφημερίδα The Guardian: «Όλόκληρη ή πορνογραφία είναι μιά μακριά θλιβερή αφήγηση τής γυναικείας έξαθλίωσης». Κι όπως φαίνεται από τό παράδειγμα του Σάντ και τής άνδρικής έξαθλίωσης, αυτό τό περίεργο θέαμα τής έξαθλίωσης, του άκρωτηριασμού και τής βίαιης ύποταγής περιγράφει κι ό Ζενέ με ζωντάνια και τελετουργικότητα που άγγίζουν τήν ψευδαίσθηση.

4. Μετουσιώνει: Χρησιμοποιείται ή λέξη «μετουσίωση» άντί τής συχνότερα χρησιμοποιούμενης «έξιδανίκευσης» γιατί ή τελευταία, στα έλληνικά, έχει φορτισθεί ιδιαίτερα ήθικά.

Ἡ ικανότητα τῆς πορνογραφίας νά μετατρέπει τήν λανθάνουσα ὀργή σέ βίαια ἐρωτικά γεγονότα κλεισμένα μέσα στή γλώσσα τῆς προσδίδει τρεῖς δυνάμει λειτουργίες: τῆς ἀνατροπῆς, τῆς θεραπείας καί τῆς μάθησης. Εἶναι ἀνατρεπτική στό βαθμό πού ἀρνεῖται τήν ὑπαρξή τοῦ προσώπου καί τό ἀντικαθιστᾷ μέ τή σωματική του ἐπιδεξιότητα. Ὁ συνένοχος/ἀναγνώστης πρέπει νά βρισκεται σέ πολύ εἰδικές καταστάσεις ἀπώλειας τῆς προσωπικότητάς του καί διχασμοῦ γιά νά προσεγγίσει καί νά συμμετάσχει σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τή γραφή. Εἶναι θεραπευτική στό βαθμό πού μετατρέπει τήν ἀπειλή ὀλοκληρωτικῆς βίας καί καταστροφῆς—ἐξαιτίας τῆς λανθάνουσας ὀργῆς τοῦ ἀτόμου καί τοῦ πολιτισμοῦ—σέ ἐπιδέξια κομματιασμένη ἐρωτική γλώσσα. Μέ τρόπο μακάβριο ἢ θεραπευτική τῆς πορνογραφίας ἀνταποκρίνεται στίς ἀπαιτήσεις τοῦ Φρόντ γιά τήν ψυχαναλυτική θεραπεία: «τῆ θέση τοῦ Ἐκείνου θά τήν πάρει τό Ἐγώ». Στήν πορνογραφία ὑπάρχει μόνχα τό Ἐγώ· δέν ὑπάρχει Ἐκείνο, δέν ὑπάρχει σῶμα δέν ὑπάρχει πρόσωπο. Τό Ἐκείνο, τό ἄτομο καί τό σῶμα ἀπλῶς χρησιμοποιοῦνται γιά νά ἐγκαθιδρυθεῖ καί νά μπει σέ λει-

τοργία ὁ μηχανισμός τῶν σωματικῶν γεγονότων. Τέλος, ἡ δυνατότητα τῆς γιά μάθηση ἐγκείται στό ὅτι πρέπει νά διδάξει στόν συνένοχο/ἀναγνώστη τοὺς μηχανισμούς πού θά τοῦ ἐπιτρέψουν νά συμμετάσχει στήν ἰδιότυπη πραγματικότητά της. Κι ἐδῶ ὑπῆρξε πρωτοπόρος ὁ Θεῖος Μαρκήσιος, ὅταν μέ ἀπόλυτη συνείδηση αὐτῆς τῆς λειτουργίας ἔγραψε τή «Φιλοσοφία τῆς Κρεββατοκάμαρας». Σύμφωνα μέ τίς συμβουλές τῆς κυρίας Ντέ Σαίנט—Ἄνς πρὸς τήν Εὐγενία:

«Ἀπό τίς ἀγριότητες, τόν τρόμο, ἀπό τὰ πιό ἀπαίσια ἐγκλήματα ἄς σέ ἐκπλήτουν τὰ πιό ἀπαγορευμένα, γιὰτ' εἶν' αὐτά πού πιό πολύ διεγείρουν τό νοῦ... τίποτε παραπάνω Εὐγενία· τό πιό ἄρωμα καί ἄτιμο ἐγκλημα φέρνει τήν πιό γλυκεῖα ἡδονή».

Ὁ Σάντ μέ καταπληκτική δεξυδέρχεια δείχνει τόν παντοδύναμο ρόλο τοῦ νοῦ καί τήν ἀπουσία τοῦ ἐνστίκτου σ' αὐτά τὰ σωματικά γεγονότα.

Ἡ ὑπερλειτουργικότητα τοῦ νοῦ, πού προέρχεται ἀπό τήν κατασκευή σωματικῶν γεγονότων φυλακισμένων μέσα στίς λέξεις, ὄχι μόνο ἀλλοτριώνει ἀλλά

καί ἀπομονώνει τό συνένοχο/ἀναγνώστη, ὅπως ἀκριβῶς καί τοὺς χαρακτήρες τῶν πορνογραφημάτων. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ περιγραφή τοῦ φαινομένου ἀπό τόν Τζέφρυ Γκόρερ στό ἄρθρο του «Ἡ Πορνογραφία τοῦ Θανάτου».

«Ἀφ' ἐτέρου ἡ πορνογραφία, δηλαδή ἡ περιγραφή ἀπαγορευμένων δραστηριοτήτων γιά νά προκληθοῦν ψευδαισθήσεις ἢ αὐταπάτες, εἶναι σπανιότατο φαινόμενο. Προφανῶς ἐμφανίζεται μόνο στίς ἐγγράμματα κοινωνίες, κι ὅπωςδήποτε δέν ἔχουμε κανένα στοιχεῖο γι' αὐτήν στίς μὴ ἐγγράμματα· διότι ἐνῶ ἡ ἀπόλαυση τοῦ ἄσεμνου εἶναι κυρίως κοινωνική, ἡ ἀπόλαυση τῆς πορνογραφίας εἶναι κυρίως κρυφή».

Πιστεύω ὅτι τό κρυφό, ἡ ἀπομόνωση δηλαδή, ἀποτελεῖ ἀκόμα μία ἀνατρεπτική λειτουργία τῆς πορνογραφίας. Εἶναι κοινοτυπία τό ὅτι ἡ πορνογραφία χρησιμοποιεῖται κυρίως, γιά νά μὴν πῶ ἀποκλειστικά, γιά ἀννανισμό.

Ὁ Σάφρτ, στήν ὀγκώδη μελέτη του «Ὁ Ἅγιος Ζενέ—Ἡθοποιός καί Μάρτυρας» ἀσχολούμενος μέ τή λειτουργία τοῦ ἀννανισμοῦ στὰ βιβλία τοῦ Ζενέ, λέει τό ἑξῆς:

«Ἀναζητώντας τή διέγερση καί τήν ἡδονή, ὁ Ζενέ ἀρχίζει νά τυλίγεται στίς εἰκόνες του ὅπως τό κουνάδι τυλίγεται στή μυρωδιά του. Οἱ εἰκόνες αὐτές ἀναζητοῦν ἀπό μόνες τους λέξεις πού τίς ἐνισχύουν· συχνά ἀκόμα κι αὐτές μένου ἀτελεῖς· λέξεις ἄλλες χρειάζονται γιά νά τίς ὀλοκληρώσουν· οἱ λέξεις αὐτές πρέπει νά ἀρθρωθοῦν καί ἐντέλει νά γραφοῦν· ἡ γραφή ἀναζητεῖ καί δημιουργεῖ τό κοινό· ὁ ἀννανιστικός ναρκισσισμός τεματίζεται μέ τό νά κομματιάζεται σέ λέξεις. Ὁ Ζενέ γράφει ἐνῶ βρισκεται σέ ὄνειρο καί γιά νά σταθεροποιήσει τὰ ὄνειρά του ὄνειρεύεται πῶς γράφει, μετὰ γράφει πῶς ὄνειρεύεται καί ἡ πράξη τῆς γραφῆς τόν ξυπνάει. Ἡ συνείδηση τῆς λέξης εἶναι τοπική ἀφύπνιση μέσα στή φαντασία· ξυπνάει χωρὶς νά πάψει νά ὄνειρεύεται».

Δέν εἶμαι ὅσο ὁ Σάφρτ πεπεισμένος ὅτι τό φαινόμενο τοῦ ὄνειρου ἐμπεριέχεται στὰ γραπτά τοῦ Ζενέ· ἔχω τήν ἐντύπωση ὅτι συμβαίνει τό ἀντίθετο. Τά καταναγκαστικά καί ἀννανιστικά δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ Ζενέ ἀναπληροῦν τήν ἀνικανότητά του νά ὄνειρευεταί καί νά δημιουργεῖ σχέσεις μέ τόν ἄλλο. Καί μέ αὐτή τήν ἐννοια τὰ πορνογραφήματα ἀποτελοῦν τήν ἀντικειμενικοποίηση αὐτῆς τῆς ἀνικανότητας τῶν συγγραφέων τους. Ἄν κάποιος ὑπερέβαλε θά μπορούσε νά πει ὅτι ἡ πορνογραφία δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἀννανισμός ἐν μεγεθύνσει. Ἡ, κατά τόν Σάφρτ, «ὁ ἀννανιζόμενος ἐκλαμβάνει τή λέξη ὡς ἀντικείμενο».

Ἄν αἰσθητικά λείπει ἀπό τήν πορνογραφία ἡ φαντασία καί ψυχολογικά τὰ συναισθήματα καί ἡ σχέση μέ τό ἀντικείμενο—κι ἂν σωματικά ἀποτελεῖ σύμπωμα ἔλλειψης αὐθόρμητης ἐνστικτώδους ὀρμῆς καί ἐπιθυμίας—τότε μπορούμε νά ποῦμε ὅτι ἀσχολεῖται μόνο διανοητικά μέ τίς ἀναζητήσεις τῶν αἰσθήσεων ἀποκλείοντας τὰ συναισθήματα καί τίς σχέσεις μέ τὰ ἀντικείμενα. Ἀναπολεῖ καί περιγράφει σωματικά γεγονότα μέσα ἀπό τίς λέξεις, κι εἶναι οἱ λέξεις ἡ μόνη τῆς πραγματικότητας. Ἄν ὁ συνένοχος/ἀναγνώστης

συνηθίσει αυτή την πραγματικότητα, θά χάσει τις εγγενείς του ικανότητες να μεγαλώσει και να διαμορφώσει την προσωπικότητά του σάν ώριμος άνθρωπος. Όχι στο νόμο του Θεού αλλά στο νόμο της φύσης είναι αντίθετη ή πορνογραφία, στο βαθμό που υποκαπτεί την εξέλιξη του ώριμου ανθρώπου προς την ατομικότητα.

Μέχρι στιγμής έχω χρησιμοποιήσει τον όρο «σωματικά γεγονότα» κι έχω φέρει δύο παραδείγματα. Πρέπει όμως να δούμε λεπτομερέστερα τό χαρακτήρα αυτών των γεγονότων. Ένώσω φιλοδοξούν να είναι κατά φύση σεξουαλικά, άπλώς εκμεταλλεύονται τή σεξουαλικότητα για να εκφράσουν βία και όργη, ενάντια στον ίδιο τό σωματικό έαυτό ή ενάντια στο σώμα του άλλου. Οί υπέρμαχοι τής πορνογραφίας και οί ίδιοι οί συγγραφείς τής υποστηρίζουν βέβαια ότι επιδιώκουν να διορθώσουν τις άναστολές που επιβάλλονται από τις σεμνότερες προκαταλήψεις του πολιτισμού στην έμπειρία των ένστικτων του κάθε άτομου. Λένε ότι θέλουν να έλευθερώσουν τό άτομο για να φτάσει μέ περισσότερη ζωντάνια και αισθησιασμό στον σεξουαλικό του έαυτό και στα ένστικτά του. Παρόλα αυτά ή πορνογραφία πετυχαίνει ακριβώς τό αντίθετο. Όπως λένε ό Σάντ και ό Σάρτρ, ό νους και ή λέξη ιδιοποιούνται τή φυσική λειτουργία του ένστικτου στην ανθρώπινη έμπειρία και χρησιμοποιούν τις ένστικτώδεις όρμές για να φτιάξουν ένα τερατώδες νοητικό κατασκεύασμα από θάναυτες είκόνες, ώστε να επιβάλουν σωματικά γεγονότα που παραγνωρίζουν και τήν προσωπικότητα και τήν ύπαρξη των χαρακτήρων.

Μπορεί λοιπόν να δει κάποιος τό δίχασμό που υπάρχει στην κατασκευή αυτών των γεγονότων. Πρώτον, διαχωρίζεται ή ένστικτώδης σωματική όρμη από τή φυσική τής, σωματική έκφραση, τή άμοιβαία έμπειρία και τήν ικανοποίηση από τή σχέση μέ τό αντικείμενο. Δεύτερον, ό άκρωτηριασμός τής σεξουαλικής όρμής χρησιμοποιείται για τή δημιουργία όρισμένου τύπου βίας μέσα από τή γλώσσα κι αυτή ή βία παρουσιάζεται ακόμη πιο έρωτικά για να ικανοποιησει. Μέ αποτέλεσμα όμως πάντοτε τό ίδιο: τήν άρνηση του έαυτού και του αντικειμένου. Σ' αυτήν ακριβώς τή άνακατανομή τής σεξουαλικής όρμής και τής επιθετικότητας θρίσκει ή πραγματική παθολογία τής πορνογραφίας. Έχει αντικαταστήσει τή σεξουαλική έλευθερία και τήν άμοιβαία έμπειρία μέ τή διανοητική πράξη του καταναγκασμού σέ άκρα ύποταγή και ταπείνωση του σωματικού έαυτού και του αντικειμένου. Μέ αυτά τά δεδομένα μπορούμε να πούμε ότι ή πολιτική τής πορνογραφίας είναι έγγενώς φασιστική.

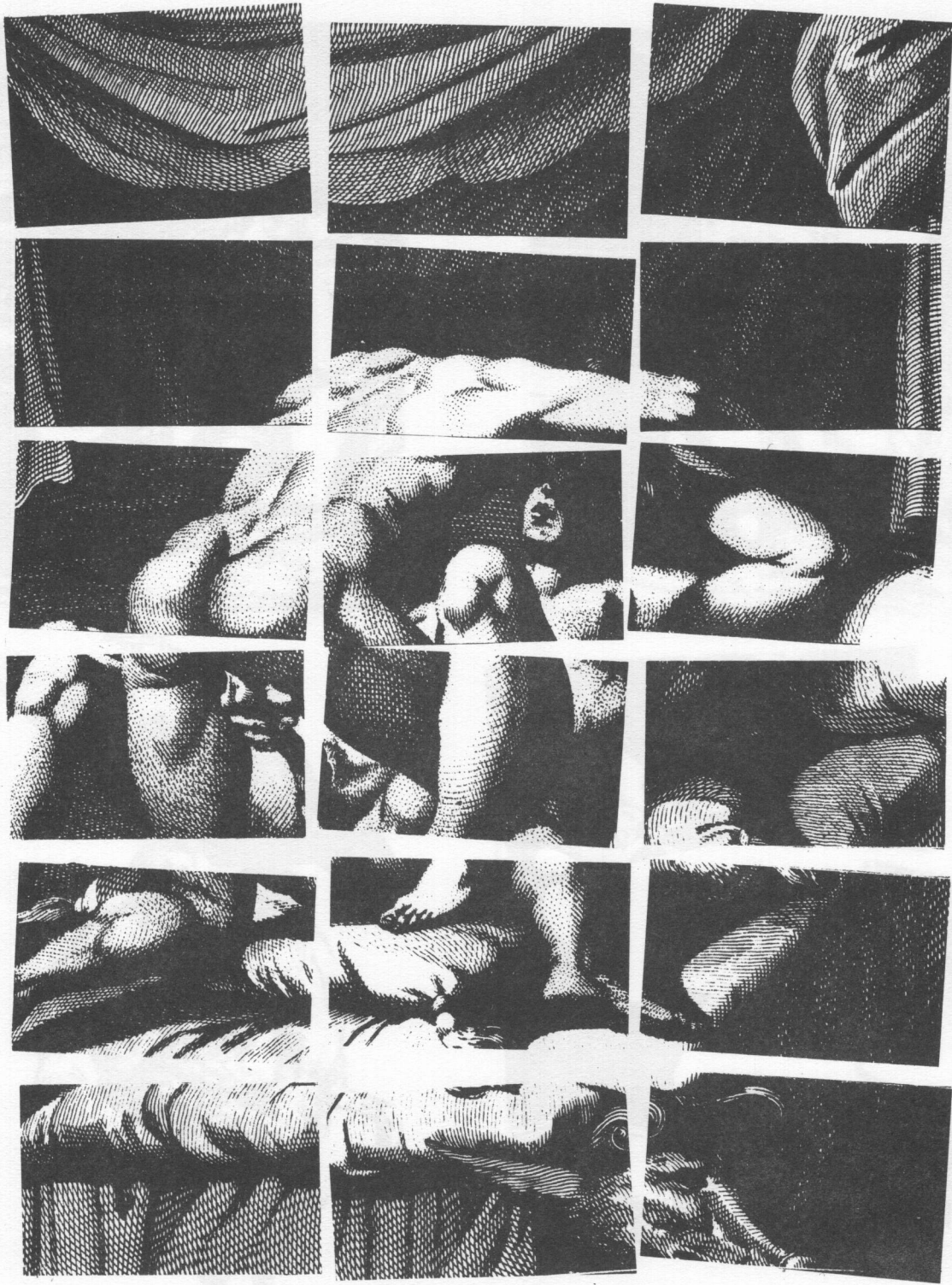
Έχω μέχρι στιγμής έπισημάνει τήν άρνητική πλευρά τής πορνογραφίας. Δέν μπορεί όμως κανείς να άρνηθεί τήν πολιτιστική επανάσταση που έπιτελέστηκε διά μέσου αυτής, από τον Θείο Μαρκήσιο μέχρι τον Άγιο Ζενέ. Άπ' ότι γνωρίζω, κανείς μέχρι τώρα δέν άσχολήθηκε σοβαρά μ' αυτήν και δέν μπορεί κανείς να τή διαγράψει σά φαινόμενο χωρίς σημασία. Η πορνογραφία είναι ταυτοχρόνως τό σύμπτωμα κάποιων διαδικασιών άπονέκρωσης του ένστικτου στον πολιτισμό και στα άτομα και ή προσπα-

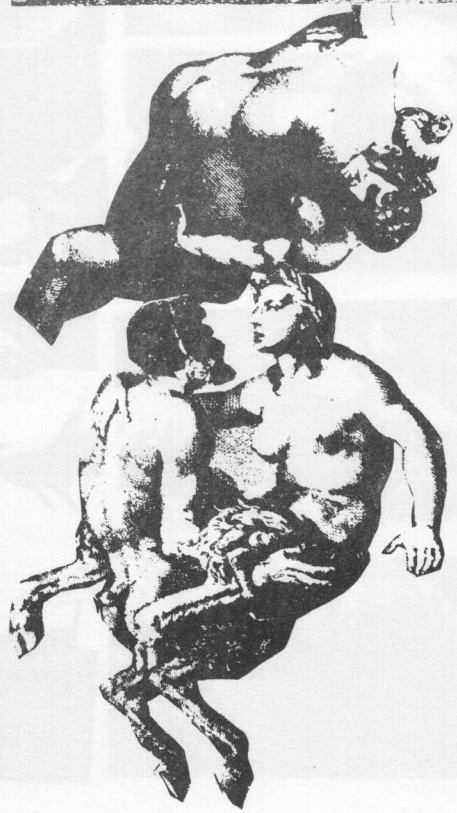
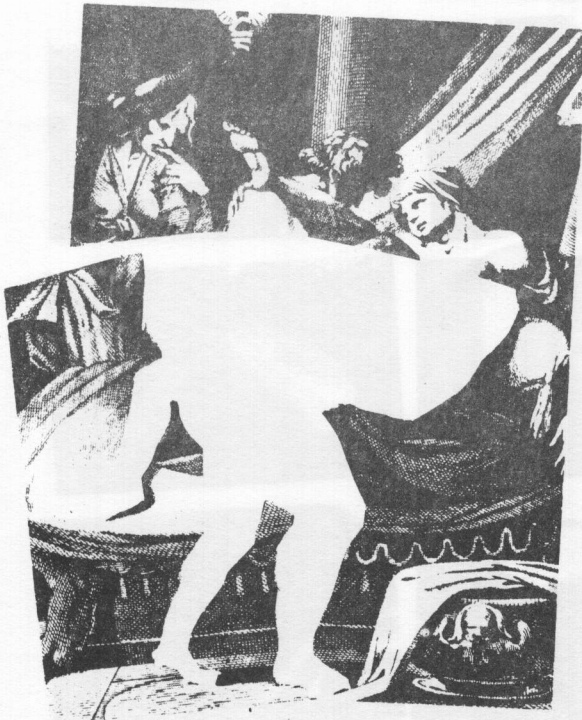
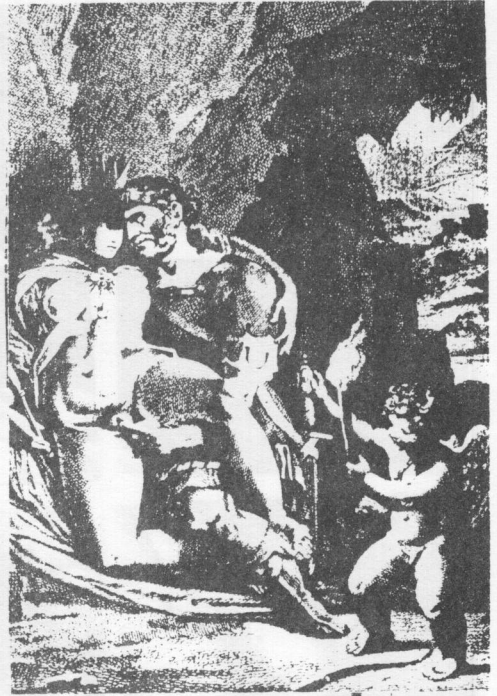
θεια θεραπείας του συμπτώματος. Γι' αυτό έδωσα τόση έμφαση στή θεραπευτική τής. Είναι απαραίτητο λοιπόν άφ' ενός να καταλάβουμε περισσότερα πράγματα για τή φύση του συμπτώματος και τή λειτουργία του και άφ' έτέρου να κατανοήσουμε τον χαρακτήρα τής επανάστασης που έφερε ή πορνογραφία στους ευρωπαϊκούς πολιτισμούς. Είναι άπαράδεκτο να λέγεται ότι τόσο τό σύμπτωμα όσο κι ή επανάσταση θά παραμεριστούν από τή νομοθεσία. Όπως φαίνεται κι από τήν παραπομπή μου στον Τζέφρυ Γκόρερ, ή εμφάνιση τής πορνογραφίας είναι στενά συνδεδεμένη μέ τήν εξέλιξη των κοινωνιών σέ έγγραμματα: τις τελευταίες μάλιστα δεκαετίες τά διαφημιστικά μέσα έχουν προσθέσει ένα νέο και εύρύτατο όπτικό λεξιλόγιο στην πορνογραφία.

Κάθε σοβαρός μελετητής στον αιώνα μας - ποιητής, ψυχολόγος ή φιλόσοφος - έχει άσχοληθεί μέ τήν έμφανή διαδικασία άποξένωσης του ανθρώπου από τον

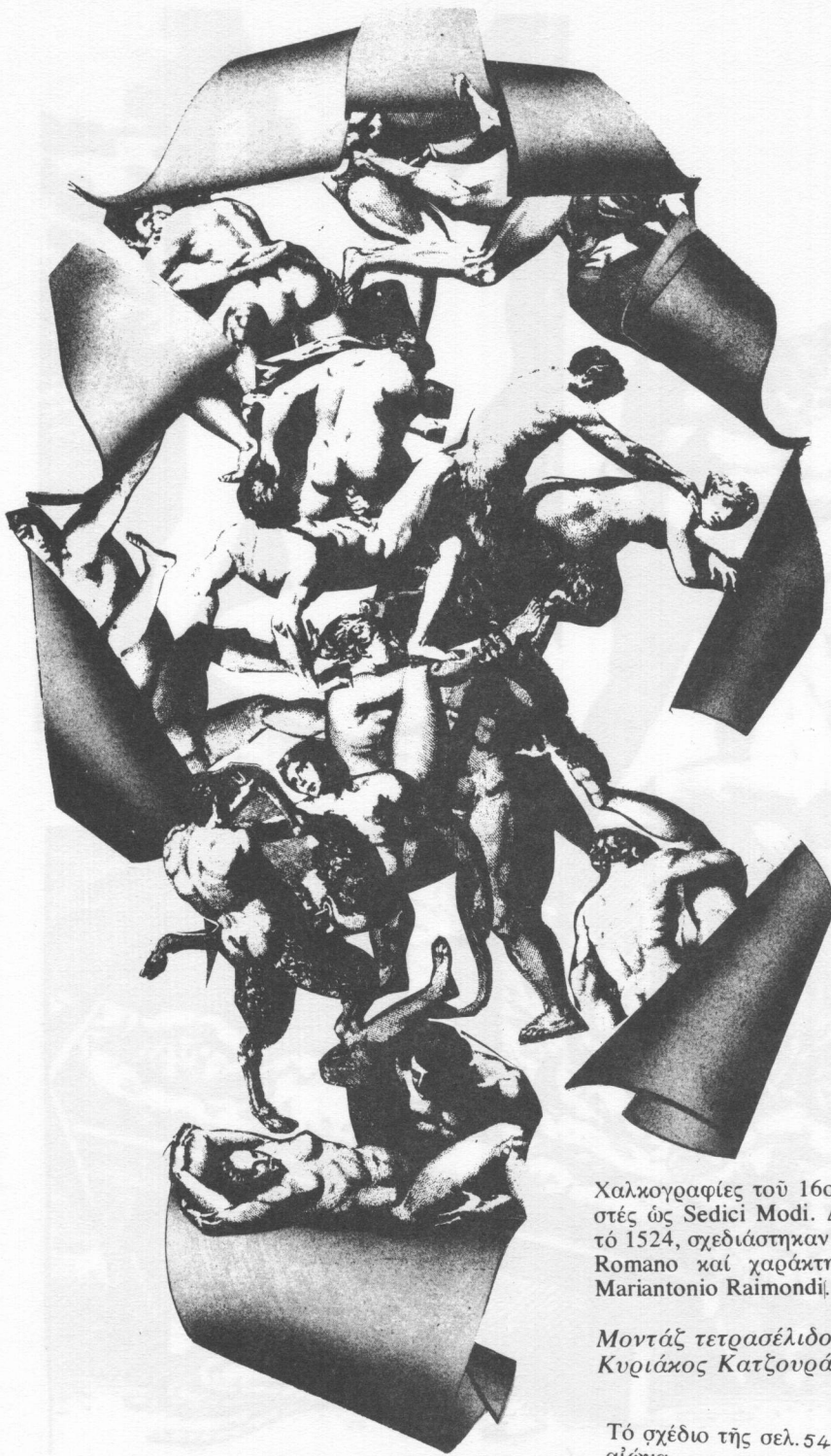

έαυτό του. Πιστεύω ότι μέ τή Βιομηχανική Έπανάσταση και τήν εμφάνιση τής έπιστημονικής τεχνολογίας στους ευρωπαϊκούς πολιτισμούς, ό άνθρωπος άρχισε να μή σκέφτεται πιά τον έαυτό του κατ' είκόνα του Θεού ή του ανθρώπου, αλλά τής μηχανής, τής δικής του εφεύρεσης· κι αυτό ακριβώς προσπαθεί να κάνει τό ανθρώπινο σώμα ή γραφή και ή εικόνογραφία τής πορνογραφίας: μία ιδεώδη μηχανή που χρησιμοποιείται για να παρέχει τό μέγιστο αισθησιασμό. Αυτού του είδους ό αισθησιασμός είναι μέν παράγωγος του ένστικτου, όμως μέ σκοπό επιθετικό (κι όχι σεξουαλικό). Ό,τι ό Ντাইήβιντ Χόλμπρουκ έχει άποκαλέσει «καλλιέργεια του κυκλώματος του θανάτου» (βλ. *Sylvia Plath and the problem of existence*, Athlone Press, 1972) σέ μερικές μορφές τής σύγχρονης λογοτεχνίας είναι μόνο ή μία όψη του νομίσματος· ή άλλη είναι τό πορνογραφικό κύκλωμα. Και οί δύο είναι βασικά μηδενιστικές όσον άφορά τή συνειδητοποίηση και πραγμάτωση του ψυχικού δυναμικού του ατόμου, τόσο μέσα στον ίδιο του τον έαυτό όσο και στις σχέσεις του μέ τους άλλους.

Χαλκογραφίες του 16ου αιώνα, γνωστές ως Sederi Modi. Δημοσιεύτηκαν τό 1524, σχεδιάστηκαν από τον Giulio Romano και χαρακτήκαν από τον Mariantonio Raimondi.

Μοντάζ τετρασέλιδου:
Κυριάκος Κατζουράκης

Τό σχέδιο της σελ. 54 είναι του 17ου αιώνα

• και γραμματα ζωριζω

Ἄλλά ἐδῶ ἄς σταματήσουμε γιά δύο ἀπαραίτητες σημειώσεις: Πρώτη: ἀπό τό μῦθο τοῦ Οἰδίποδα ὁ Ἄλεξάνδρου ἐνσωματώνει στό «Κιβώτιο» ρητά μόνο τή σχέση τοῦ Ἀπόλλωνα μέ τόν Οἰδίποδα. Δεύτερη: ἐκτός ἀπό τήν ἔλλειψη ὀνόματος, προσώπου, σωματικῆς περιγραφῆς καί φυσικῶν ἐκδηλώσεων, πού ἐπισημαίνεται στό παραπάνω ἄρθρο γιά τό φυλακισμένο, ἀνάλογη ἔλλειψη μπορεῖ νά γίνει ὁρατή σέ δύο ἀκόμη ὄντα: στό φαντάρο καί στόν ἀνακριτή. Πρὸς τό παρόν ἄς μείνουμε στά δύο πρῶτα ἀφηρημένα, μή ρεαλιστικά καί τυποποιημένα πρόσωπα: τό φυλακισμένο καί τό φαντάρο, τόν παλιό του δηλαδή καθοδηγητή κατά τήν πρώτη περίοδο τῆς κομματικῆς του ζωῆς, ὅταν φοιτοῦσε στήν Ἀθήνα. Ἄς ἐπιστρέψουμε στήν πρώτη ἀναφορά τοῦ Ἀπόλλωνα καί τοῦ Οἰδίποδα στήν Ἀθήνα τῆς κατοχῆς. Ὑπάρχει μιά ἰδιορρυθμία. Ἐνῶ δηλαδή γενικά γίνεται ἀπό τόν φυλακισμένο μιά προσπάθεια ἀληθοφάνειας τῶν πιό ἀκαιρων καί ἀσυμβίβαστων γεγονότων, ὁ προβληματισμός τοῦ φαντάρου γιά

αὐτόν πού νόμιζε γιά πατέρα του, τόν Πόλυβο τῆς Κορίνθου. Μπορεῖ ὅμως, κατά τήν κρίση τῶν θεῶν, νά τιμωρήθηκε γι' αὐτή τήν προσπάθεια. Ἄλλά τελικά, μέ τόν α' ἢ β' τρόπο, συντέλεσε στή «διατήρηση τῆς συμπαντικῆς ἁρμονίας», ὅπως τήν ὄρισαν οἱ θεοί, καί θά ἔπρεπε νά ἀνταμειφθεῖ γι' αὐτό ἀκριβῶς. Μιλώντας ὁ φαντάρος μεταφέρεται ἀνεπαίσθητα σέ τόπους τῆς χριστιανικῆς θρησκείας (κεφαλαῖο στίς ἀντωνυμίες, φράσεις ἀπό Γραφές) καί ἐπιστρέφει μετὰ στήν ἀρχαιοελληνική.

Ἡ δεύτερη σαφῆς ἀναφορά στόν Ἀπόλλωνα καί στόν Οἰδίποδα γίνεται στό ἐπόμενο κεφάλαιο, δηλαδή τό τελευταῖο τοῦ μυθιστορηματος καί μάλιστα στήν τελευταία πρότασή του. Ὁ φυλακισμένος ἀναφέρεται πάλι σ' αὐτήν τήν κουβέντα μέ τό φαντάρο στήν Ἀθήνα, καί παρόλο πού ἔχουν περάσει ἑφτά χρόνια, συμπεραίνει πῶς ἡ μόνη ἀπαλλαγῆ τοῦ Οἰδίποδα ἀπό τίς ἐνοχές του θά ἦταν ἡ αὐτοκτονία του μόλις βγήκε ἀπό τό μαντεῖο, πράξη πού θά ἐπικροτοῦσε καί ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλωνας γιά τή συνέπειά της, μιά καί ὁ Οἰδίποδας δέν δεχόταν ἔτσι εὐκόλα τή μοῖρα του. Ὅμως ὁ φυλακισμένος, ὅπως λέει, δέν ἔχει τό κυνάριο του μαζί καί οὔτε μέ ἄλλο τρόπο θέλει ν' αὐτοκτονήσει, θεωρώντας αὐτή τή λύση παραβίαση τοῦ κανονισμοῦ πορείας. Ὁ ἴδιος ἐπιδιώκει, προκαλεῖ τή δική του ἀπαλλαγῆ μέ μιά ποιητή πού ἡ ἐξουσία θά κρίνει σκόπιμη καί θά τοῦ ἐπιβάλλει – ἔστω καί μόνο γιά τίς ἐνοχές πού ἐκείνη τοῦ ἀποδίδει. Φτάνει μονάχα ἡ ἐκτέλεσή του νά ναι πανομοιότυπη μέ τήν ἐκτέλεση τῶν συντρόφων πού βαρύνει τή συνείδησή του, σάν ἐκτελεστή. Φτάνει μονάχα ὁ θύτης νά γίνει μέ τόν ἴδιο τρόπο θύμα μιάς ὁποιασδήποτε ἀλλά παρόμοιας σκοπιμότητας.

Δέν μᾶς ἐνδιαφέρει βέβαια μιά περιοριστική ἐρμηνεία τῶν σημασιῶν. Μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ὀργάνωση αὐτῆς τῆς ἀποψῆς τοῦ φυλακισμένου μέσα στό κείμενο. ὅπως πιά θά τή συναντήσουμε ἀστραπιαία, μεταμφιεσμένη καί λίγο ἢ πολύ ἐμμεση. Ἡ τελευταία πρόταση τοῦ βιβλίου, ὅπου ἀνταλλάσσεται ἡ σκοπιμότητα μιάς αὐτοκτονίας μέ

Ἡ σχέση Οἰδίποδα-Ἀπόλλωνα στό «Κιβώτιο» τοῦ Ἄρη Ἀλεξάνδρου

Ἐνα ἀπό τά βασικά ἐρωτήματα τοῦ «Κιβώτιου», πού ἔχει ταυτιστεῖ μέ τό εἶδος τῆς γραφῆς του¹, εἶναι ἡ ντετερμινιστικῆ ἀντίληψη γιά τή σχέση αἰτίου-αἰτιατοῦ καί, κατά συνέπεια, τά προβλήματα πού προκαλεῖ στό ἄτομο ἢ παραδοχή αὐτῆς τῆς ἀντίληψης. Τό ἐρώτημα ἐκφράζεται ἄμεσα στό ἔργο μέ τή χρήση τοῦ μῦθου τοῦ Οἰδίποδα. Ἄς σημειώσουμε ὅτι τό μόνο θεατρικό ἔργο τοῦ Ἄ. Ἀλεξάνδρου ἔχει τόν τίτλο «Ἀντιγόνη» καί τό μόνο του μυθιστόρημα προβληματίζεται πάνω στό γνωστό μῦθο. Τά δύο ἔργα ἔχουν διαφορά χρόνου συγγραφῆς 21 χρόνια, σύμφωνα μέ τά στοιχεία πού δίνει ὁ συγγραφέας.

Γιά τόν Οἰδίποδα γίνεται πρώτη φορά κουβέντα ἀπό τό φαντάρο.

1. Βλ. Δ. Ραυτόπουλου, Ἡριδανός, «Μιά κεφαλαϊώδης μεταφορά στήν πεζογραφία μας», τ.5, 1976

τόν Οἰδίποδα γίνεται σέ μιά ἐξωφρενική ὥρα, χωρίς νά δοθεῖ καμιά σχεδόν ἐξήγηση γιά τοῦτο. Συμβαίνει τή στιγμή πού ὁ ἥρωας πάει νά κουβεντιάσει μέ τόν καθοδηγητή του τίς τελευταῖες λεπτομέρειες ἑνός σαμποτάζ, μιά-δύο ὥρες πρὶν ξεκινήσει γιά νά τό κάνει. Ὁ καθοδηγητής τόν καθυστερεῖ πολλές ὥρες καί τοῦ μιλά, αὐτός πού σπάνια μίλαγε, μονολογώντας γιά τό τυχαῖο καί τό μή τυχαῖο καί γιά τήν ἀνυπαρξία τοῦ πρώτου. Προχωρεῖ τό μονόλογό του, μέ θέμα τόν προσχεδιασμό τῆς ἀνθρώπινης μοῖρας καί τήν ἀθωότητα τοῦ Οἰδίποδα, ἐφόσον ὁ Ἀπόλλωνας εἶχε προγραμματίσει τίς πράξεις τοῦ Θεβαίου βασιλιά καί τοῦ τῷ εἶχε κάνει γνωστό μέ τούς χρησμούς. Ὁ θεός ἔπρεπε νά μήν τιμωρήσει τό ἐκτελεστικό ὄργανο τῶν βουλῶν του. Ἀντίθετα ὀφειλόταν κάποιος ἐπαινος στόν Οἰδίποδα γιά τήν προσπάθειά του νά μή σκοτώσει

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

τή σκοπιμότητα μιᾶς καθαρτικῆς καὶ ιεροτελεστικῆς ἐκτέλεσης, μᾶς δίνει τὸ ἔναυσμα. Ὁ φυλακισμένος παραδέχεται στὸ τελευταῖο κεφάλαιο πῶς ὁ ἴδιος χτύπησε στὸ στήθος τὸν σύντροφο Νικήτα, ὡς μέλος τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος πού ὀρίστηκε μὲ κλήρο. Ἦδη μᾶς ἔχει ἀφηγηθεῖ φαντασιωτικές παραλλαγές τῆς σκηνῆς αὐτῆς, ὅπου αὐτὸς ποτέ δὲν χτυπᾶ στὸ στήθος τὸ σύντροφό του. Τὸ σημάδεμα στὸ στήθος ὅμως ὑπάρχει ἄλλη μιά φορά στὸ μυθιστόρημα. Εἶναι ἐντυπωσιακὸ καὶ ἔξοχα εὐρηματικό: τὸ γύψινο ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα χτυπιέται σὲ μίαν ἀσκησιμὴ σκοποβολῆς στὸ πρῶν γυμνάσιο ἀπ' τοὺς συντρόφους τῆς ομάδας τοῦ κιβώτιου, χτυπιέται ἀκριβῶς στὸ στήθος. Ὁ ἀφηγητῆς-φυλακισμένος εἶναι παρὼν καὶ προτείνει νὰ μὴ σπᾶνε τὰ ἀγάλματα, ἂν θέλουν νὰ ἔχουν στόχους, νὰ τὰ χτυπᾶνε στὸ περίγραμμα τοῦ σώματος, ὅπως ὁ ἴδιος σημαδεύει κατόπιν τὰ ὑπολείμματα τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς νύμφης Ἀδαρβαρέης χωρὶς νὰ τὸ κομματιάσει.

Ἔχουμε πιά ξεφύγει ἀπὸ τὰ *dramatis personae*. Τώρα ὁ Ἀπόλλωνας, γιὰ νὰ θρυμματιστεῖ, γίνεται κι αὐτὸς μιά μίμηση τῆς θεϊκῆς του ὑπόστασης, γύψινη μάλιστα ἐντελῆς, ὄχι ἐπίσημη καὶ δύσθρονη, ὅπως θὰ συνέβαινε ἂν τὸ ἄγαλμα ἦταν μαρμάρينو. Πλάι του ἡ γύψινη μίμηση μιᾶς γυναίκας, μιᾶς ἀγνωστῆς νύμφης τῆς μυθολογίας. Αὐτὸς, ἡ ἔξοχιστικὴ διαύγεια τοῦ δωδεκάθεου κι αὐτὴ μιά λέξη μόνο στὴν Ἰλιάδα (Ζ,22) λιγότερο γνωστὴ καὶ λαμπρὴ κι ἀπὸ αὐτὸ ἀκόμη τὸ «Ἀσίνην τε», γύψινη στὸ πρῶν γυμνάσιο (ἂν καὶ μετὰ θὰ συναντήσουμε τὸ ἄγαλμα τῆς μαρμάρينو σ' ἓνα μικρὸ μουσεῖο). Κι ὡστόσο γύψινη, γιατί εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἄλλο γύψινο ἄγαλμα – ἐκτός τοῦ Ἀπόλλωνα –, εἶναι ὁ πυροβολισμὸς τοῦ ἀφηγητῆ στὸ περίγραμμα αὐτῆς τῆς εὐθραυστῆς Ἀδαρβαρέης πού καρφώνεται ξαφνικά στὸ μυαλό τοῦ φυλακισμένου, ἔτσι καθὼς βλέπει τὴ γυναίκα του γυμνὴ καὶ μὲ κομμένο τὸν βραχίονά της, ὅταν τὴ συναντᾶ παράνομα.

Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον, ὅτι ὁ

φυλακισμένος δημιουργεῖ μιά τεχνικὴ ὅταν χτυπᾶ τὰ ἀγάλματα (σημαδεύοντας τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος), ὅτι στὴν ἐκτέλεση τῶν συντρόφων του, πού θὰ γίνε μετὰ ἀπὸ μερικές μέρες, θὰ χτυπήσει στὴν καρδιά καὶ ὅτι τέλος στίς νευρωτικὲς ἐπαναλήψεις τῆς σκηνῆς τῆς ἐκτέλεσης θὰ χρησιμοποιεῖ αὐτὴ τὴν τεχνικὴ τῆς φαντασιώσεως του, φτάνοντας ἔτσι σ' ἓνα μηχανισμό ἀποφυγῆς τῶν ἐνοχῶν μέτρι νὰ ὁμολογήσει τὴν πράξη του. Ὁ φυλακισμένος μπορεῖ νὰ εἶναι ἔνοχος γιὰ τὴν ἐξουσία, ἐπειδὴ ἐπέζησε ἀνατρέποντας τὸ πρόγραμμα τῆς ἐπιχείρησης κιβώτιο (βλ. παραπάνω ἄρθρο), ὁ ἴδιος ὅμως καταλήγει νὰ αἰσθάνεται ἔνοχος γιὰ μερικοὺς θανάτους καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Νικήτα, πού ἐκτελέστηκε. Ὅταν δέχεται νὰ ζήσει στὰ πλαίσια ἐνὸς στρατιωτικο-θηροσκευτικοῦ προορισμοῦ, ὅπως τὸν ὀρίζει ὁ ἴδιος, τὸ ἄγχος του ἐστιάζεται στὴ διερεύνηση τῶν ὀρίων μιᾶς ἀτομικῆς πιά ἐκλογῆς τῆς πράξης. Στὸ τέλος θὰ ἀναιρέσει ἀκόμη καὶ τὴ σκοπιμότητα ὑπαρξῆς ἐνὸς τέτοιου προορισμοῦ (βλέπε παραπάνω ἄρθρο).

Ἡ τεχνικὴ μὲ τὰ ἀγάλματα, καὶ τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Ἀδαρβαρέης, ἀποτυγχάνει ὅταν πρόκειται γιὰ ζωντανούς ἀνθρώπους. Δὲν τὸν ἀπαλλάσσει. Ἡ τεχνικὴ μὲ τὰ ἀγάλματα εἶναι ἓνα διανοητικὸ κατασκευάσμα, πού γίνεται ἀποτελεσματικὴ σὲ σχέση ὄχι μὲ τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ μὲ τὴ μίμησή της. Μιά τεχνικὴ ἀποφυγῆς πού ἐξισώνεται μὲ τὴν ἀδυναμία ὑπαρξῆς ἐνὸς ἀκόμη κώδικα ἢ, μάλλον, μὲ τὸ σχηματισμὸ καὶ τὴν καταστροφὴ του.

Ἦσκει λοιπὸν ὁ πρῶτος κύκλος καθαρῶν ἀναφορῶν στὴ σχέση Ἀπόλλωνα-Οἰδίποδα στὸ μόνολογο τοῦ φαντάρου καὶ στὴν ἄρνηση τῆς αὐτοκτονίας, καθὼς καὶ στὴν προτροπὴ γιὰ μιά καθαρτικῆ-ιεροτελεστικὴ ἐκτέλεση, ποινὴ πού ὁ ἴδιος εἶχε συμμετάσχει γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ σὲ ἄλλους συντρόφους. Ἦσκει μετὰ ἓνας δευτέρος κύκλος ἔμμεσων ἀναφορῶν, πού συνδέεται μὲ τὴ σκοποβολὴ τῶν γύψινων ἀγαλμάτων καὶ τὴ δημιουργία ἐνὸς μηχανισμοῦ ἀποφυγῆς ἐνοχῶν. Ἀλλὰ ὑπάρχει ἀκόμη ἓνας

τρίτος, εὐρύτερος καὶ πιο ἔμμεσος κύκλος, πού ἐντοπίζεται στὸν μοναδικὸ διάλογο τοῦ διδύλου (Λυσίμαχου καὶ φυλακισμένου) καὶ γειτονεῖ μὲ τὸ γνωστὸ μόνολογο τοῦ φαντάρου. Οὐσιαστικά, εἶναι ἡ ἀντιπαράθεση τῆς μονολογικῆς φανατικῆς στρατευμένης συνειδήσεως τοῦ φυλακισμένου μὲ τὴ διαλογικὴ, φυσιολογικὴ καὶ λαϊκὴ, κατὰ κάποιον τρόπο, συνείδηση πάνω στὸ πρόβλημα αἰτίου-αιτιατοῦ.

Στὸν Οἰδίποδα ὁ Τειρεσίας θεωρεῖται σάν ἓνα ἄλλο πρόσωπο τοῦ Θηβαίου βασιλιά. Θεωρεῖται ἡ συνειδήση του. Στὸ «Κιβώτιο», ὁ φαντάρος θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ κάλλιστα σάν ἓνα ἄλλο πρόσωπο τοῦ φυλακισμένου ἢ ἡ συνειδήση του. Ἦδη ἐπισημάναμε μερικά σημεῖα ὁμοιότητας: τὴν ἔλλειψη ὀνόματος, ἔλλειψη κάθε σωματικῆς παρουσίας καὶ κάθε σωματικῆς ἐκδήλωσης. Ὁ φαντάρος εἶναι καθοδηγητῆς, τὸ σκαλοπάτι μὲχρι τὸ ὅποιο μπορεῖ νὰ φτάσει τὸ μέλος ὥστε νὰ ἐπικοινωνήσει μὲ τὴν ἡγεσία, ἔτσι ὅπως ὁ μάντις Τειρεσίας εἶναι κάτι τὸ δαιμονικὸ πού ἐρμηνεύει τὸ θεῖο, κάτι μεταξὺ θεοῦ κι ἀνθρώπου. Τὸ ψευδώνυμο «φαντάρος» μιλᾷ πολὺ φανερά γιὰ στρατευμένο, γιὰ ἐκτελεστικὸ ὄργανο – κι ἴσως ἐδῶ νὰ ὑπάρχει κάποια εἰρωνεία τοῦ συγγραφέα, γιατί ὄντας στέλεχος δὲν θὰ ἴταν δύσκολο στὸ κείμενο, ὅπου οἱ ἱεραρχίες ἀποτελοῦν ἓναν ἐξαιρετικὰ ἀκριβὴ κώδικα, νὰ ἔχει κι αὐτὸς κάποιον βαθμὸ. Ὁ φυλακισμένος ἀντίστοιχα εἶναι ἓνας σχεδὸν ἀπλὸς στρατιώτης τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ καὶ μένει μὲχρι τέλος στὴν ἱεραρχία μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιλοχία. Ἄς ξαναεπιρωθεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ σκηνὴ, οἰγμένη ἔτσι τὴν πιο παράλογη ὥρα χωρὶς καμμιά ἐκλογικὴ τῆς συγκυρίας της, μᾶς ὠθεῖ νὰ δοῦμε τὸν μόνολογο τοῦ φαντάρου σάν μετὰθεση τῶν προβλημάτων τοῦ φυλακισμένου. Μόνολογος χωρὶς κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἀνύπαρκτο ἀκροατῆ, στὸ βάθος ἄλλη μιά σιωπὴ.

Ὁ Λυσίμαχος, πρῶν κυβερνητικὸς στρατιώτης πού ἔχει ἐνταχθεῖ στὸ Δημοκρατικὸ Στρατό, γνωρίζει τὴν περιοχὴ καὶ προστίθεται στὴν ἐπιχείρηση κιβώτιο. Εἶναι φορέας ἐκεῖνου τοῦ λαϊκοῦ ἰδεολογικοῦ μί-

τα γινωριζω • και γραμμαρα γινωριζω

γματος επανάστασης και θρησκείας, εκφράζει ακόμη την αγροτική οικογένεια του εμφύλιου με άριστερους και δεξιούς συγγενείς, με θύματα και από τις δύο πλευρές. Ο Λυσίμαχος είναι ο μοναδικός από τους συντρόφους που έχει μία φυσιολογική εκδήλωση: κοιμάται. Κοιμάται κουρασμένος την ώρα μιας ειρηνικής ημερήσιας σκοπιάς. Ο απολογούμενος τον ξυπνά, τον παρατηρεί και τον αναφέρει. Ο ύπνος είναι εδώ μία φυσική πράξη που θα μπορούσε, ανάλογα με την ερμηνεία, να θεωρηθεί κολάσιμη ή άθωα. Μία άλλη φυσική εκδήλωση, όπως είναι η συζήτηση ανάμεσα σε δύο ανθρώπους, συμβαίνει για μοναδική φορά σ' όλο το μυθιτόρημα ανάμεσα στο Λυσίμαχο και στο φυλακισμένο, την τελευταία βραδιά που ζει ο Λυσίμαχος και ταξιδεύουν με το φυλακισμένο σ' ένα κάρρο, μόνοι επιδιώσαντες, κουβαλώντας το κιβώτιο. Την παραμονή το βράδι απέτυχε ή αποκρυπτογράφηση του επισκεπτηρίου, που θα γινόταν με την βοήθεια της γυναίκας. Άς σημειώσουμε μόνο εδώ, πως το επισκεπτήριο χρησιμοποιείται ως σήμα της ατομικής κομματικής ιστορίας, παράλληλα - και σε εξάρτηση - με το σήμα της συλλογικής κομματικής δράσης γενικά, που είναι το κιβώτιο. Μετά την

άποτυχία ανάγνωσης του επισκεπτηρίου, πριν ο φυλακισμένος μείνει ολομόναχος, κουβεντιάζει με τον Λυσίμαχο. Ο τελευταίος προκαλεί το διάλογο, καταφάσκει στην (ψεύτικη) αφήγηση του φυλακισμένου ότι δεν χτύπησε το Νικητα και, αφού γίνει λόγος γι' άλλα πράγματα, καταλήγει στο δικό του πρόβλημα. Μέσα από τη δική του δεισιδαιμονική αγωνία μήπως και δεν πρόλαβε να τον συγχωρήσει ένας σύντροφος που σκοτώθηκε ενώ παίζανε, μπαίνει ξανά το πρόβλημα της ατομικής ευθύνης.

Είναι έντυπωσιακό. Ο φυλακισμένος αρνείται για την περίπτωση του Λυσίμαχου τη σχέση αίτιου-αιτιατού. Θεωρεί τον καθένα υπεύθυνο για τις πράξεις του. Δεν δέχεται καμιά συλογική ένοχη ούτε ορίζοντα, ούτε κάθετη. Το μόνο σημαντικό στον άκουσιο θάνατο που προκάλεσε ο Λυσίμαχος είναι ότι έκείνη την ώρα δεν εκτελούσε διαταγές. Ήταν «τυχαίο», όπως ορίζει ο Λυσίμαχος, περιστατικό. Άφου λοιπόν δεν υπάρχει διαταγή, δεν υπάρχει χρησμός, είναι δυνατό να λειτουργήσει ο παράγοντας της τύχης, και του καθενός ή ευθύνη διαγράφεται καθαρά, ώστε εύκολα να μπορούμε να μετρήσουμε το ακριβές της μέγεθος. Μ' αυτόν τον τρόπο ο φυλακισμένος δεν θεωρεί τον εαυτό του ένοχο

για το θάνατο του Έκτορα, που τυχαία προκάλεσε. Η ένοχη και το μη τυχαίο υπάρχουν έφ' όσον υπάρχει θεός. Η έσωτερική διαμάχη, όπως να αποφασιστεί το πρακτέο, γίνεται δραματική μόνο στα όρια του ντετερμινισμού, όπου επώδυνα διακυβεύεται κάθε προσωπικό χαρακτηριστικό και κάθε προσπάθεια ισορροπίας με την παραμικρή αμφιβολία για τα θέσφατα. Συμπέρασμα: μετά από μερικές σελίδες ο φαντάρος θά πει «ονομάζουμε τύχη την αγνοία μας». Ο φυλακισμένος «είναι» τυπικά μέσα από την καταγγελία του ύπνου του σύντροφου Λυσίμαχου.

Με την καταγγελία αυτή όχι μόνο υπογραμμίζεται η αντίθεση, που νομίζει ο φυλακισμένος πως υπάρχει, ανάμεσα στο «φυσικό» (μπορούμε να προσθέσουμε το «τυχαίο») και στο ντετερμινιστικό, αλλά επιπλέον ο κίνδυνος που εκπορεύεται από το πρώτο, ή απειλή του να ανατρέψει το status quo του δεύτερου. Επομένως είναι κολάσιμο. Από 'δώ μπορούμε να τολμήσουμε μία υπόθεση: Όταν ο ύπνος είναι μία πράξη πιθανής ανατροπής, τότε οι ανατροπείς, οι επαναστάτες μέσα στο ίδιο το κίνημα, μέσα στα όρια ενός ντετερμινισμού, θα πρέπει να έχουν (στο κείμενο του «Κιβώτιου») μίαν άλλη σχέση με το περιβάλλον, έφ' όσον

ΑΝΛΦΟΡΕΑΣ *

* συμβολη και συμβουλη
στη διανομη των εκδοσεων

ΑΘΗΝΑ ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ 50 ΑΘΗΝΑ 145 - ΤΗΛ. 36 38 693

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΥ - ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ 43

και γραμματα γυριζω • και γραμμα

υπαρχουν. Η υπαρξη του Αλέκου (και του Χριστόφορου) στην Αθήνα και του Σταμάτη στην επιχειρηση κιβώτιο μās οδηγεί στην απόδειξη της παραπάνω υπόθεσης. Όλοι έχουν στρατευθεί για τον ίδιο σκοπό, αλλά υπάρχουν στο κείμενο πάνω από μία συμπεριφορές. Η μία συμπεριφορά εκφράζεται με την απόλυτη υποταγή στους χρησμούς, γιατί δεν μπορεί παρά να εξυπηρετούν τον τελικό σκοπό, ή άλλη εκφράζεται με την άρνηση των χρησμών, όταν θεωρείται ότι, για ένα χρονικό διάστημα, και για κάποια συμφέροντα, δεν εξυπηρετούν τον τελικό σκοπό. Και οι δύο απόψεις συνυπάρχουν στις αναφορές του φυλακισμένου, ή πρώτη με τους συλλογισμούς που αφορούν τις πράξεις του και ή δεύτερη με τις μνήμες του για τα άλλα πρόσωπα. Ας σημειώσουμε πάλι ότι ο ίδιος ο φυλακισμένος, όταν πέθανε πιά και ο Λυσίμαχος, επιχείρησε τη δική του επανάσταση καταστρέφοντας τον ασύρματο κι αμολώντας τα περιστερία. Επανάσταση που ουσιαστικά δεν ολοκληρώθηκε, με την άρνησή του να αυτοκτονήσει.

Είναι γνωστό πως ο Αλέκος εκπροσωπεί τον Αλεξάνδρου στο διβλίο και πως οι περιγραφές της ζωής στην κατοχική Αθήνα έχουν στοιχεία αυτοβιογραφικά (βλ. παραπάνω άρθρο). Η διαφωνία του Χριστόφορου με την εξαμική τακτική προκάλεσε την άγρια διαγραφή του πρώτα και μετά τη διαγραφή του φίλου και συντρόφου του Αλέκου, ενώ ο τρίτος της παρέας - ο φυλακισμένος - ακολουθήσε τη γραμμή. Όταν ο φυλακισμένος περιγράφει την ζωή του στην Αθήνα, εκφράζει την έλλειψη ενός δικού του περιβάλλοντος (οικογένεια, έρωτική σχέση, περιγραφή σπιτιού) με την λεπτομερή περιγραφή του περιβάλλοντος του Αλέκου. Μέσα από τις αριθμημένες κόλλες αναφορών του φυλακισμένου, ή ζωή του Αλέκου σηματοδοτείται ολόκληρη με την καταφατική έκφραση του κόσμου. Τό σπíti του Αλέκου είναι ο μόνος κλειστός χώρος που περιγράφεται στο έργο χωρίς να είναι απειλητικός, όταν ακόμη και τό σπíti της

Ρένας στο χωριό (δπου την βρίσκει ο φυλακισμένος με κομμένο τό χέρι) δεν έχει καμμία έσωτερική περιγραφή και όταν αντίθετα περιγράφονται με πολλές λεπτομέρειες χώροι όπως τό γκαράζ των εκτελέσεων, τό κελί, βομβαρδισμένα ή εγκαταλεημένα σπítια, τό πρώην γυμνάσιο, ή άδεια κληματαριά και φυσικά τό έσωτερικό του άδειου κιβώτιου. Ο φυλακισμένος μετέχει στην επιχειρηση κιβώτιο, μετείχε στην φοιτητική οργάνωση του πανεπιστήμιου, ωστόσο θεατής μόνο και τιμητής της ζωής του Αλέκου, χωρίς την ίδια ώρα να μās μιλά για καμιά δική του ζωή, πέρα από ελά-

χιστες και σκόρπιες πληροφορίες.

Ο Σταμάτης προκαλεί μίαν αντίταρσία στη μέση περίου της επιχειρησης κιβώτιο, αναλαμβάνει την άρχηγία και «απομυστικοποιεί» την έξουσία διδάσκοντας στους άντρες τη γλώσσα της, δηλαδή τον κρυπτογραφικό κώδικα και τον ασύρματο. Δεν σκοτώνει πιά τους τραυματισμένους, κάνει συνεδριάσεις για τη λήψη αποφάσεων, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες στην εφαρμογή των διαταγών που παίρνει από τό Γενικό Αρχηγείο. Παράλληλα, είναι ο άνθρωπος που κάνει ένα σταθμό, όσο διαρκεί ή λαβυρινθιακή περιπλάνηση του κι-

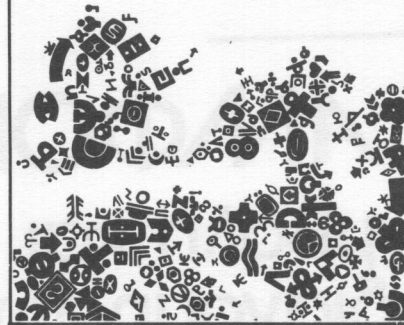
Για πρώτη φορά, με άφετηρία την επιστημονικο-τεχνική επανάσταση, μιά διακλαδική επιστημονική ομάδα μαρξιστών έρευνητών αποκρυπτογραφεί την πραγματικότητα, έξερευνά τό μέλλον και σκιαγραφεί την πορεία της ολοκλήρωσης του ανθρώπου μέσα στο σοσιαλισμό.

PANTOBAN ΡΙΧΤΑ

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ

οι συνέπειες της επιστημονικοτεχνικής
επανάστασης στο μέλλον του ανθρώπου

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΜΑΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΑΠΠΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΚΕΔΡΟΣ

Πανεπιστημίου 44 - Τηλ 3615.783

ρα ζωριζω • και γραμμαρα ζωριζω

δωτίου στην ύπαιθρο, για ν' απολαύσουνε όλοι μαζί ένα μπάνιο στη λίμνη. Αναπάντεχα παρουσιάζεται διανοούμενος (και ο 'Αλέκος έχει γράψει και διάβασε στους φίλους του τό θεατρικό έργο «'Η Σιωπή») με αρχαιολογικά ενδιαφέροντα, εξηγεί στο φύλακα πώς κτίζαν οι αρχαίοι τούς ναούς και, κυρίως, είναι αυτός που λέει στο μουσείο: ή γυμνή γυναίκα είναι ή νύμφη 'Αβαρδαρέη, «θυμάμαι τ'όνομά της γιατί αναφέρεται μιά φορά όλη κι όλη στην 'Ιλιάδα». Ο επαναστάτης Σταμάτης γνωρίζει τό άθραυστο, μαρμάρινο τώρα, άγαλμα τής γυναίκας. Έδώ δέν υπάρχει ίχνος του

'Απόλλωνα. Προσθέτουμε πώς ο Σταμάτης είναι «ό ψηλέας, ό ξανθός», ένα από τά ελάχιστα πρόσωπα μέ κάποια έξωτερική περιγραφή.

Θά μπορούσαμε νά προσθέσουμε πολλά, αλλά άς περιοριστούμε ν' αυτά για τήν ώρα και άς κοιτάξουμε τή σχέση πού εμφανίζεται σχηματικά: α) ό 'Αλέκος (οικογένεια, σπίτι, σχέση μέ Κλειώ, συγγραφέας) και ό Σταμάτης (άπομυστικοποίηση τής εξουσίας και άνθρωπισμός μιάς μη διορισμένης ήγεσίας, διανοούμενος) έκφραζουν μιά ήθικη στό κίνημα, επομένως μιά έρμηνεία τής σχέσης 'Απόλ-

λωνά και Οιδίποδα β) ό φυλακισμένος (θεατής τής πραγματικότητας και τών σχέσεων, άπών κατά τό σώμα και τά συναισθήματα, άκόλουθος κι έκτελεστής πάντοτε τής γραμμής) έκφράζει μιά διαφορετική ήθικη στό κίνημα, επομένως μιά άλλη έρμηνεία τού παραπάνω μύθου. Μ' αυτό τό πρίσμα, και ή κομματική στάση τού 'Αλέκου και ή επανάσταση τού Σταμάτη μπορούν νά θεωρηθούν - μέσα από τή γλώσσα τού φυλακισμένου πάντοτε - ως ένας άκόμη κώδικας πού λειτούργησε κι άχρηστεύτηκε, έντιμώντας τή νεύρωση τού φυλακισμένου και τή σιωπή τού συγγραφέα. Μ' αυτό τό πρίσμα ό φυλακισμένος δέν θά μπορούσε νά μιλήσει πίο καλά, παρά μονάχα μέσα από ένα δήτην ρεαλισμό.

'Ετσι φτάνουμε στό τελευταίο σημείο, τήν τεχνική τής «μίμησης τού ρεαλισμού» πού χρησιμοποιήθηκε σάν γλώσσα τού φυλακισμένου, στή διατύπωση ότι «στό βάθος κάθε ρεαλισμού υπάρχει συνειδητά ή άσυνειδητά ή ντετερμινιστική άποψη μιάς άσφαλτης διαλεκτικής αίτιου-αίτιατου» και ότι τό «'Κιβώτιο» άναγγέλει τό τέλος μιάς εποχής τού «ρεαλισμού» και τών έπαρκειών πού τόν στήριζαν». Είναι λογικό νά σκεφτεί κανείς, ότι μέ τήν μίμηση τού ρεαλισμού ύπονομεύεται ή ντετερμινιστική άποψη τής άσφαλτης διαλεκτικής αίτιου-αίτιατου και άναγγέλλεται τό τέλος τών έπαρκειών πού στηρίζουν ένα τέτοιου είδους ντετερμινισμό.

'Εξάλλου οι άπόψεις τού συγγραφέα για τόν ρεαλισμό φαίνονται μέσα στό «Κιβώτιο» μέ σαφήνεια στό επεισόδιο, όπου ό 'Αλέκος διαβάσει στόν Χριστόφορο και στό φυλακισμένο τό χειρόγραφο τού θεατρικού του έργου «'Η Σιωπή». Στο θεατρικό δέν υπάρχει κανείς από τούς παραδοσιακούς κώδικες όμιλίας τού κινήματος και γι' αυτό κατακρίνεται σφοδρά από τούς άκροατές του. Ο ίδιος ό φυλακισμένος θά χάσει, στό κείμενο τού «Κιβώτιου» πιά, έναν-έναν αυτούς τούς κώδικες πού κάποτε στήριζαν τήν κριτική του. Στο τέλος τού θεατρικού έργου όσοι άνθρωποι ήθελαν ν' άντισταθούν στά μικρόφωνα πού είχε βάλει ή κυβέρνηση στό

'Εκδόσεις I. Χατζηνικολή

Claudio Narajo -
Robert E. Ornstein

'Η ψυχολογία
του
Διαλογισμού

Έκδόσεις Χατζηνικολή

'Αρθουρ Καίσερ

'Η Δεκάτη Τρίτη Φυλή

Έκδόσεις Χατζηνικολή

'Αρθουρ Καίσερ

'Η Πράξη
της Δημιουργίας

Έκδόσεις Χατζηνικολή

Mircea Eliade

Σαμανισμός

Έκδόσεις I. Χατζηνικολή

'Αρθουρ Καίσερ

Οί 'Υπνοβάτες

Έκδόσεις Χατζηνικολή

Konrad Lorenz

'Επιθετικότητα

Έκδόσεις Χατζηνικολή

Το Άρθρο 'Επιθετική Συμπεριφορά και 'Φυσιολογία Μουσών de Konrad Lorenz 1973

'Η Τρέλα

Έκδόσεις I. Χατζηνικολή

'Αρθουρ Καίσερ

'Ενα Φάντασμα
στή Μηχανή

Έκδόσεις Χατζηνικολή

KENTRIKH ΔΙΑΘΕΣΗ

I. Χατζηνικολή, Πλουτάρχου 10, τηλ. 743297

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

σπίτια τους, δέν έχουν πλέον άλλη λύση παρά νά υποκρίνονται τούς βουβούς και νά συννενοούνται μέ νοήματα. Ο ίδιος ό 'Αλέκος πάντως άκουσε σιωπηλός τήν κατάκριση τών συντρόφων του γιά τό αντιρραλιστικό του έργο.

Μπορεί κανείς έκτός από τ' άγάλματα, νά προσθέσει άλλη μιá μίμηση (έπιλογή του 'Αλέκου): τήν παντομίμα τής συνομιλίας, τελικά μιá τακτική μίμησης πού ό 'Αλεξάνδρου επίμονα χρησιμοποιεί. σ' όλο τό έργο (στολές, τεχνητοί φωτισμοί κ.ά.). Η μεταμφίεση ύπάρχει όπου δέν ύπάρχει σώμα. Τό σώμα γίνεται είτε νεκρό (όλοι σχεδόν οί σύντροφοι και ίσως ό φυλακισμένος), είτε άνάπηρο (Ρένα). Η όμιλία γίνεται είτε άνάκριση χωρίς άνακριτή, είτε παντομίμα - αλλά και στίς δύο περιπτώσεις χωρίς ήχο, βουδή. Οί δύο έρμηνείες τής σχέσης 'Απόλλωνα-Οιδίποδα πού ίσως έντοπίσαμε, έχουν ένα έσχατο σημείο έπαφής στό «Κιβώτιο» - άν μου έπιτραπεί τό παρακάτω ρητορικό τέλος - ότι απέσβετο τό λάλον ύδωρ.

Ρέα Γαλανάκη

ΕΥΤΥΧΗΣ ΜΠΙΤΣΑΚΗΣ

**Διαλεκτική και
Νεώτερη Φυσική**

ΣΗΝΙΑΣ
ΣΤΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΗΡΙΑΔΑΝΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑ

Έμμ. Μπενάκη 28, Άθήνα τηλ: 3600541

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

- α) Περίοδος Μεσοπολέμου 1921-1936
Τόμος I, Γενάρης-Ίούνης 1921
Τόμος II Ίούλης-Δεκέμβρης 1921
(κυκλοφορεί τέλος 1978)
- β) Περίοδος τής Φασιστικής Κατοχής
1941-1944
Τόμος I και II
- γ) Μεταδεκεμβριανή περίοδος 1945
Τόμος I και II

'Αλέκου Παπαπαναγιώτου Τό Κομμουνιστικό Κόμμα Έλλάδας στόν πόλεμο και στήν αντίσταση
1940-1945

'Αλέκου Παπαπαναγιώτου 'Η άλήθεια γιά τό «Πισώπλατο χτύπημα»
(Μαρτυρία)

'Ανατόλ Λουνατσάρσκυ Είσαγωγή στήν ιστορία τών θρησκευμάτων
Βαγγέλη Σακκάτου 'Η δίκη μέ τή Σύνοδο

ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ - ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

- Β.Ι.Λένιν Γιά τήν Κομμούνα του Παρισιού
- Β.Ι.Λένιν Γιά τήν άστική και τήν προλεταρική - κομμουνιστική ήθική
- Β.Ι.Λένιν Γιά τό διεθνές κομμουνιστικό και εργατικό κίνημα
- Β.Ι.Λένιν Κράτος και Έπανάσταση
- Β.Ι.Λένιν Τό άγροτικό ζήτημα και οί «Κριτικοί του Μάρξ»
- Β.Ι.Λένιν Θέσεις είσηγήσεις στά συνέδρια (I, II, III, IV) τής Κομμουνιστικής Διεθνούς

τα γυμνάζω • και γραμμάρα γυμνάζω

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΟΥΣ

Αγαπητέ «Πολίτη»

Θά μου επιτρέψει τό περιοδικό σας νά διαφωνήσω μέ τόν κ. Νίκο Παπαγιάννη, ό όποίος στό τεύχος 21 έκφράζει όρισμένες απόψεις (περισσότερο πληροφορίες) σχετικά μέ τούς φιλομοφύλους. Δέν θά αναφερθώ στό πληροφοριακό σκέλος τού άρθρου του, διότι είναι κάτι πού δέν μέ ενδιαφέρει καθόλου (νομίζω, άλλωστε, πώς και τούς περισσότερους αναγνώστες τού περιοδικού σας).

Μέ τά γραπτά του ό άρθρογράφος αφήνει νά έννοηθεί ότι ή φιλομοφιλία είναι ένα συμπαθητικό κοινωνικό φαινόμενο, λόγω τής άδίκου κοινωνικής περιφρονήσεως και ότι πρέπει - άν όχι νά ... επιδιώκεται σέ μία κοινωνία - τουλάχιστον νά αναγνωρίζεται ως ένα σύνηθες ψυχικό σύνδρομο χωρίς νομικούς άφορισμούς και ήθική ταπεινώση. Θά διαφωνήσω επί τό πλείστον και θά συμφωνήσω έν μέρει. Είναι γεγονός ότι ή σεξουαλική ήθική τού λαού μας είναι αναχρονιστική, έπομένως και άντικοινωνική. Στην έπαρχία - όπου μειώνεται τό ποσοστό τών μορφωμένων - επικρατούν ταμπού και άντιλήψεις πανάρχαιες, πράγμα τό όποιο δημιουργεί άρνητική στάση σέ όποιοσδήποτε σεξουαλικές «περιπέτειες». Πρόκειται δηλαδή - και όχι μόνο στην έπαρχία, αλλά και στα άστικά κέντρα - γιά μία τοποθέτηση τού λαού μας πού δέν λαμβάνει υπόψη τά σύγχρονα

σεξουαλικά δεδομένα, αλλά εκ προομίου άπορρίπτει δογματικά κάθε «νεωτερισμό», άκριβώς έπειδή είναι έξω από τήν κουλτούρα του, έξω από τά πλαίσια σκέψης του, έπειδή θεωρείται άνήθικος βάσει τής δικής του σεξουαλικής ήθικης. Στο σημείο αυτό συμφωνώ και τό τονίζω. Υπάρχει, πράγματι, πλήρης άγνοια γιά τή σύγχρονη σεξουαλική ύποδομή στην πλειοψηφία τού λαού μας (πολλά πρόσφατα, αλλά και παλαιότερα γεγονότα στην έλληνική επικράτεια τό έπιβεβαιώνουν.) Έπομένως, χρειάζεται μία εύρεία πληροφόρηση και μία σωστή παιδεία σχετικά μέ τά θέματα αυτά, γιά νά μήν άπορίπτουμε, τήν φιλομοφιλία επί παραδείγματι, χωρίς νά γνωρίζουμε τά αίτια, πού τήν γεννούν. Γιά νά τεκμηριώσω καλύτερα: ή πλειοψηφία τού σύγχρονου σσηδικού λαού είναι κατά τής φιλομοφιλίας, όπως και τού έλληνικού. Κι όμως, ή μέν Έλλάδα έχει φήμη συντηρητικού κράτους - όσον άφορα τά θέματα αυτά - ένώ ή Σουηδία προοδευτικού. Η διαφορά αυτή έγκειται στό γεγονός ότι οι Σουηδοί (και οι περισσότεροι Εύρωπαίοι) έχουν ξεπεράσει τά ταμπού και τίς σκουριασμένες άντιλήψεις, συνέπεια τής ύψηλης σεξουαλικής παιδείας τους. Παραδέχομαι ότι υπάρχουν ψυχικά αίτια πού ώθούν ένα άτομο στην φιλομοφιλία. Υπάρχουν ψυχικά σύνδρομα άνώματα τά όποια κυριαρχούν τήν ανθρώπινη θέληση και διέπουν

τή σεξουαλική συμπεριφορά. Παραδέχομαι ότι όλη αυτή ή άγνοια προέρχεται από τήν θρησκευτική καταπίεση και τήν εκκλησιαστική κατήχηση περί σεξουαλικώς ήθικου και άνήθικου σύμφωνα μέ αναχρονιστικά δεδομένα. Αλλά από τό νά ισχυρίζομαι ότι: «ή έρωτική έλευθεριότητα πού δέσποζε στην πλατωνική κουλτούρα λησμονιέται και άντικαθίσταται από μία στενόκαρδη και μεροληπτική ήθική πού διαχωρίζει τόν έρωτα σέ λογικό και παράλογο, σέ θεμιτό και άθέμιτο...» απέχει πολύ. Δέν είναι δυνατόν, στό όνομα τής «έρωτικής έλευθεριότητας», νά δικαιολογούνται υπερβάσεις και άνομήματα τής σεξουαλικής λογικής. Πρώτα πρώτα, πώς άντιλαμβάνεται ό άρθρογράφος τήν «έρωτική έλευθεριότητα»; Τό σπουδαιότερο, πώς τήν άντιλαμβάνεται ή πλειοψηφία τών ανθρώπων; Ό καθένας «διαπρέπει» στην σεξουαλική δραστηριότητα μέ τό άλλο φύλο. Πρέπει νά έρθει σέ έπαφή και μέ όμόφυλο του γιά νά όνομαστέι «σεξουαλικά άπελευθερωμένος»; Δέν νομίζω. Δέν νομίζω πώς μετά τή σύγκριση τού υγιούς σεξουαλισμού μέ τόν άρρωστημένο νά ύπάρξουν οι παραμικρότερες άμφιβολίες περί τής ύπεροχής τού πρώτου (παραθέτω τούς όρισμούς μου «ύγιής - άρρωστημένος σεξουαλισμός» στό διαχωρισμό τού άρθρογράφου σέ έρωτα λογικό και παράλογο, τόν όποιο δέν θεωρώ σω-

και γραμματα γνωρίζω • και γραμμα

στό λόγω της άκραιοις του φύσης). Καί φοβοῦμαι ὅτι ἔτσι σκέπτονται οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι. Ὅχι μόνο ἀγρότες ἢ ἐργάτες, στοὺς ὁποίους μποροῦμε νά ἀποδώσουμε τήν ἐπίδραση τῆς ἀρνητικῆς θρησκευτικῆς σεξουαλικῆς παδείας, ἀλλά νομίζω πῶς καί πολλοί ἄστοι σκέπτονται ἔτσι, πού ὀπωσδήποτε ἔχουν μιά πλατιά κουλτούρα (ὑποτίθεται). Καί καταλήγω: σέ ὅλα τά προβλήματα, τίς θέσεις καί ἀντιθέσεις ὑπάρχει μιά μέση ὁδός, μιά χρυσή τομή. Ἔτσι καί στή συγκεκριμένη περίπτωση. Ὡς ἄνθρωπος πού ἀντέδρασα στήν θρησκευτικο-σεξουαλική παιδεία, δέν ἀποδοκιμάζω ἐκ προοιμίου χωρὶς νά ξέρω περί τίνος ἀκριβῶς πρόκειται, δέν δογματίζω. Συγχρόνως ὁμως, ὡς ἄνθρωπος πού διέπομαι ἀπό λογικῆς ἀντιλήψεις περί σεξουαλισμοῦ, κατακρίνω τήν φιλομοφιλία ὡς ἀρρωστημένο σεξουαλισμό καί ὡς κερκίνωμα στίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων.

Προσοχή. Δέν ἐθίξα ἐπίτηδες τό θέμα ἂν ἡ φιλομοφιλία εἶναι ἀνήθικη ἢ ὄχι, διότι στή σημερινή ἐποχή ἀνάμεσα στίς πιά ταλαιπωρημένες λέξεις εἶναι ἡ λέξη ἠθική. Ἐπομένως, μιά καί οἱ ἠθικές ἀξίες τείνουν νά ἰσοπεδωθοῦν καί ν' ἀνατραποῦν, δέν σκοπεύω νά πάρω συγκεκριμένη θέση πάνω σ' αὐτό τό ζήτημα. Θά τό θε-

ωροῦσα ἀμελεῖα μου ἂν δέν ἐπεσήμανα ἕνα ἄλλο σημεῖο τοῦ ἀρθρου πού ἀπαιτεῖ ἀντίκρουση. Εἶναι τό σημεῖο πού ἀναφέρεται στήν μικροαστική ἠθική. Δηλαδή ὅτι ὑπαίτια στό διαχωρισμό ἐρωτα λογικοῦ καί παράλογου (ἄσχετα ἂν δέν παραδέχομαι ὅτι ὑπάρχει τέτοιος ἀκραιοις διαχωρισμός), μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀπομόνωση τῆς φιλομοφιλίας ὡς χυδαίας καί ἀποτρόπαιας, εἶναι ἡ μικροαστική ἠθική. Ἄν πραγματικά πιστεύετε στήν ὑπαρξη αὐτῆς τῆς ταξικῆς ἠθικῆς, κάνετε κ. Παπαγιάννη μεγάλο λάθος. Διότι ἡ ἠθική δέν καθορίζεται ἀπό τίς τάξεις, μέ τίς ὁποῖες μερικοί προσπαθοῦν ἀδέξια νά χωρίσουν τήν κοινωνία. Δέν εἶναι σωστό ὅτι ἡ τάξη πού βρίσκεται στήν ἐξουσία εἶναι καί ρυθμιστής τῶν ἠθικῶν ἀξιών. Ἡ ἠθική διαφέρει ἀπό τόπο σέ τόπο καί εἶναι προϊόν τῆς ἐπίδρασης τῆς θρησκείας καί τῶν ἠθῶν καί ἐθίμων. Ὁ ἄνθρωπος διαμορφώνει τίς ἠθικές του ἀξίες καί ἀντιλήψεις ἀπό τόν περίγυρό του καί ἀπό τό θρησκευτικό δόγμα στό ὅποιο ἀνήκει. Τό ὅτι δέν εἶναι ὑπεύθυνη ἡ «μικροαστική ἠθική» γίνεται σαφέστερο – ἂν φυσικά ὑποθέσουμε ὅτι πράγματι ὑπάρχει αὐτή – μέ τίς ἐλευθεριότερες ἀπόψεις τῶν ὑποτιθέμενων ἀστών καί μικροαστῶν ἔναντι τῶν ἀγροτῶν

καί ἐργατῶν στό θέμα αὐτά. Εἶναι μιά ἀναμφισβήτητη πραγματικότητα ὅτι οἱ πῶτοι ἀντιμετωπίζουν πιά σωστά τά σεξουαλικά θέματα – χωρὶς αὐτό νά σημαίνει ὅτι δημιουργοῦν ἔτσι «δική» τους ἠθική – ὄχι γιά κανέναν ἄλλο λόγο ἀλλά διότι οἱ δεύτεροι εἶναι προσηλωμένοι (ἄθελά τους, βέβαια) σέ μεσαιωνικές ἀντιλήψεις. Ἐπομένως τά αἴτια δέν πρέπει νά ἀναζητοῦνται στήν ὑποτιθέμενη μικροαστική ἠθική, ἀλλά στό θρησκευτικό κατεστημένο πού ἀρνεῖται νά ἐκσυγχρονίσει καί νά ἐκλογικεύσει τίς θέσεις του.

Καί κάτι ἄλλο. Ὅλο αὐτό τό ἄκρατο ἐνδιαφέρον γιά τήν φιλομοφιλία, ἔτσι ὥστε νά γραφεῖ εἰδικό ἄρθρο γιά τή ... γλώσσα τῶν φιλομοφύλων, ἐρχεται σ' ἀντίθεση μέ τήν ὕλη τοῦ περιοδικοῦ (πού ὁμολογουμένως εἶναι πολύ καλή) καί δημιουργεῖ ὀρισμένες ὑποψίες. Μήπως κανεῖς παρᾶν ἔχει ... μητέρα ὑπερπροστατευτική καί δυναμική πού εἶναι ἡ κυριαρχική μορφή στήν αἰκογένεια;

Γεώργιος Β. Παπαδόπουλος
Φοιτητής Νομικῆς
Π.Π. Γερμανοῦ 23
Θεσσαλονίκη

ΥΠΟΔΟΜΗ – ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΔΟΜΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΔΟΜΗ – ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- Τό βιβλίο πού ἔχει χαρακτηριστεῖ «ἀναμφισβήτητη ἢ καλύτερη εἰσαγωγή στό θέμα»
- Ἄπό τόν Ματίς μέχρι τήν Πόπ καί τήν Ὀπ Ἄρτ
- Μέ 500 εἰκόνες ἀπό τίς ὁποῖες οἱ 118 ἐγχρωμες
- Πρόλογος ἐπιμέλεια: Ἀλεξάνδρου Ξύδη

Πρόλογος ἐπιμέλεια: Ἀλεξάνδρου Ξύδη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΔΟΜΗ

3ης Σεπτεμβρίου 22,
τηλ. 5234790